

**BÖLGESEL UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM
YOLLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'NİN
ORTADOĞU'DAKİ ROLÜ**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Hülya KOÇ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ

**BÖLGESEL UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI
BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’DAKİ ROLÜ**

Hülya KOÇ

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır.

KARABÜK

Ocak 2021

Tanıdığım en güçlü kadın, annem Mesude Yüksel'e ithafen...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ.....	6
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
GİRİŞ.....	15
1. BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI.....	18
1.1 ULUSLARARASI HUKUKTA UYUŞMAZLIK.....	18
1.1.1. Genel Olarak Uyuşmazlık.....	18
1.1.2. Kavram Olarak Uluslararası Uyuşmazlık.....	20
1.1.3. Uluslararası Uyuşmazlıkların Sınıflandırılması	21
1.1.3.1. Hukuki Uyuşmazlıklar	22
1.1.3.2. Siyasi Uyuşmazlıklar	24
1.1.3.3. Diğer Uyuşmazlıklar.....	25
1.2. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI	27
1.2.1. Uyuşmazlıkların Çözümüne Genel Bakış	27
1.2.2. Barışçı Çözüm Yolları	28
1.2.2.1.Yargısal Çözüm Yolları.....	32
1.2.2.1.1. Uluslararası Hakemlik.....	33
1.2.2.1.2.Uluslararası Yargı Organları	37
1.2.2.2. Örgütler Aracılığı ile Çözüm Yolları	41
1.2.2.3. Diplomatik Çözüm Yolları.....	43
1.2.2.3.1. Müzakere (Görüşme).....	43
1.2.2.3.2. İyi Niyet Girişimi (Dostça Girişim)	45
1.2.2.3.3. Soruşturma Komisyonu	46
1.2.2.3.4. Uzlaştırma Komisyonları	47
1.2.2.3.5. Arabuluculuk.....	48
2. İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI HUKUK ÇERÇEVESİNDE ARABULUCULUK YÖNTEMİ.....	49
2.1. ARABULUCUĞUN TANIMI VE GELİŞİMİ.....	49

2.2.	ULUSLARARASI HUKUKTA ARABULUCULUĞUN TEMEL ÖZELLİKLERİ	54
2.2.1.	Arabulucunun Üçüncü Bir Kişi Olması.....	55
2.2.1.1.	Birinci Kulvar Diplomasisi (<i>Track I Diplomacy</i>).....	56
2.2.1.1.1.	Devletler	56
2.2.1.1.2.	Uluslararası Örgütler	58
2.2.1.1.3.	Gerçek Kişiler.....	59
2.2.1.2.	İkinci Kulvar Diplomasisi (<i>Track II Diplomacy</i>)	60
2.2.2.	Arabulucunun Tarafsız Olması.....	61
2.2.3.	Arabulucunun Bağlayıcı Karar Verememesi.....	62
2.2.4.	Arabulucunun Yetkisini Taraflardan Alması.....	63
2.2.5.	Arabuluculuğun Gönüllü Olması	64
2.3.	Arabuluculuğun Diğer Barışçı Çözüm Yollarından Farkı	65
2.4.	ARABULUCULUK GÖREVİNİ ÜSTLENEN KURULUŞLAR.....	68
2.4.1.	Birleşmiş Milletlere (BM)'ye Bağlı Kuruluşlar.....	68
2.4.1.1.	Arabuluculuk Destek Birimi (<i>MSU</i>)	68
2.4.1.2.	Arabuluculuk Dostlar Grubu	69
2.4.2.	Bağımsız Kuruluşlar	71
2.4.2.1.	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	71
2.4.2.2.	Kriz Yönetimi Girişimi (CMI).....	73
2.4.2.3.	Barış ve Arabuluculuk Merkezi (CPM).....	74
2.4.2.4.	İnsani Diyalog Merkezi (HD).....	75
2.4.2.5.	Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (USIP).....	76
2.4.2.6.	Uluslararası Arabuluculuk ve Diyalog için Avrupa Forumu (MEDIATEUR).....	76
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU BÖLGESİ'NDE YAŞANAN UYUŞMAZLIKLARDAKİ ROLÜ	78
3.1.	KAVRAM VE BÖLGE OLARAK ORTADOĞU	78
3.1.1.	Geniş Ortadoğu (Mağrib).....	80
3.1.2.	Dar Ortadoğu (Maşrik- Bereketli Hilâl)	81
3.2.	TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI.....	83
3.3.	ORTADOĞU'DA TÜRKİYE'NİN ARABULUCU OLDUĞU BÖLGESEL SORUNLAR	84
3.3.1.	Suriye- İsrail Savaşı (Golan Tepeleri Sorunu).....	85
3.3.2.	Filistin-İsrail Sorunu.....	91
3.3.3.	Lübnan Krizi.....	95
3.3.4.	Arap Baharı	97
3.3.4.1.	Libya'daki İç Sorunlar.....	98
3.3.4.2.	Suriye İç Savaşı.....	100
3.3.4.3.	İran Nükleer Krizi.....	103
3.3.4.4.	Katar Sorunu	107
3.4.	TÜRKİYE'NİN ARABULUCULUK ROLÜNÜN ANALİZİ.....	113
	SONUÇ.....	116

KAYNAKÇA.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	137

TEZ ONAY SAYFASI

Hülya KOÇ tarafından hazırlanan “BÖLGESEL UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU’DAKİ ROLÜ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Umut KEDİKLİ

Tez Danışmanı, Devletler Hukuku Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslar Arası Politik Ekonomi Ana Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 21.01.2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Umut KEDİKLİ (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hülya Koç

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleşmesindeki destek ve katkılarından dolayı başta saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Umut Kedikli'ye, yine benden bilgi ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Ali Asker'e ve Doç. Dr. Can Kakışım'a,

Lisans ve Yüksek lisans eğitimim süresince hem eğitim hem de sosyal yaşantımda benden bilgi ve tecrübelerini eksik etmeyen Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü değerli hocalarıma,

Eğitim hayatım boyunca, yaşadığımız bütün zorluklara rağmen, her açıdan benden desteklerini esirgemeyen ailem; başta annem Mesude Yüksel'e ve babam Eser Koç'a, ablalarım Raziye, Esra ve Ayşe'ye, abim Mehmet ve yengem Mylene'e ayrıca dayım Erol Nurca ve yengem Suna Nurca'ya,

Son olarak hayatım boyunca yanımda olup desteğini esirgemeyen bütün güzel yürekli dostlarıma sonsuz teşekkür ederim...

Hülya KOÇ

ÖZ

Geçmişten günümüze kadar gelen süreçte insanlığın yaşadığı sıkıntıların en büyük nedeni devletler arasında yaşanan sorunlar olmuştur. Herhangi bir bölge de baş gösteren sorunların uluslararası barışı ve huzuru bozması, güvenlik endişesi yaratması diğer uluslararası toplumları da etkilemektedir. İki ya da daha fazla uluslararası toplumun dâhil olduğu, çıkan uyuşmazlıkların diğer devletleri de etkilediği ve uluslararası anlam taşıyan ihtilafları, uluslararası uyuşmazlık olarak adlandırmamız mümkündür. Uluslararası uyuşmazlıkları ise Hukuki Uyuşmazlıklar, Siyasi Uyuşmazlıklar ve Diğer Uyuşmazlıklar olarak sınıflandırmamız mümkündür. BM'nin 33. maddesine göre uyuşmazlıkların barışçıl çözümü bağlamında, Yargısal (Hukuki) Yollarla, Diplomatik ve Uluslararası Örgütler Aracılığıyla çözülmesi öngörülmektedir. Yargısal yollarla çözülmesi; uluslararası hakemlik ve uluslararası yargı organları ile diplomatik yollarla çözülmesi ise görüşme, soruşturma ve uzlaştırma komisyonları, arabuluculuk yöntemleri kullanılmaktadır. Hangi yöntemin kullanılacağı yaşanan uyuşmazlığa ve tarafların isteklerine göre değişebilmektedir. Önemli olan yaşanan bu uyuşmazlığın uluslararası barış ve güvenliği sarsacak düzeye gelmeden çözümünü sağlayabilmektir.

Çalışmanın asıl konusu ise bu yöntemlerden diplomatik yollar ile çözülmesine bağlı olarak gerçekleştirilen arabuluculuk faaliyetidir. Arabuluculuk, uyuşmazlık yaşayan tarafların, bir anlaşmanın şartlarını müzakere edebilmeleri adına bir araya getirme uğraşı içerisinde olan, uzlaşma sağlanabilmesi için iletişimi kolaylaştıran, tarafsız ve gönüllü bir üçüncü kişinin katılımı ile yürütülen bir faaliyettir. Sorunların çözümünde arabuluculuk ve müzakere yöntemini tercih eden Türkiye'nin uygulamaları ve faaliyetleri uluslararası arenada büyük yankı ve etki uyandırmaktadır. Hem bölge olarak komşu olan hem de çatışma bölgelerine bakıldığında en çok dikkat çeken bölge olan Ortadoğu Bölgesinde yaşanan bölgesel sorunların barışçıl yöntemlerle çözümü bağlamında Türkiye üçüncü kişi olarak, uyuşmazlıklara dâhil olmuştur. Türkiye, bölgede yaşanan uyuşmazlıklarda, arabuluculuk faaliyetlerinin temel özelliklerine sadık kalmaya çalışırken, bazı sorunlarda ise sadık kalamayarak, sorunlarda saf dışı kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uyuşmazlık, Arabuluculuk, Türkiye, Ortadoğu.

ABSTRACT

In the process from past to present, matters among states have been the biggest cause of humanity's troubles. The matters that arise in any territory disrupt International peace and security and to create security concerns, affecting other international communities. It is possible to denominate the International discrepancies in which two or more International communities are involved, conflicts that arise affecting other states and have an international meaning. Also it is possible to classify the international discrepancies as Legal Discrepancies, Political Discrepancies and Other Discrepancies. UN in the context of the peaceful settlement of disputes with regard to Article 33, is foreseen to be resolved through Judicial (Legal) Ways the Diplomatic and International Organizations. The ways of Judicial; international arbitration and international judicial bodies and also the ways of diplomacy; negotiation, investigation and conciliation commissions and mediation methods are used and which method to use may vary depending on the experienced discrepancy and the requests of the aspects. However the fundamental thing is to be able to overcome this discrepancy before a level that undermine international peace and security.

The principle issue of the study is the mediation activity carried out depending on the resolution of these methods through diplomatic means. Mediation is an activity carried out with the participation of an impartial and voluntary third person, who tries to bring together the terms of a dispute so that they can negotiate, facilitate communication in order to reach a settlement. Moreover, Turkey who prefer mediation and negotiation in solving the matters and its application methods and activities are a great repercussion and influence in the international arena. Considering that both the conflict regions and neighboring regions, the most notable region in the Middle East for the peaceful resolution of regional matters being experienced in the context of Turkey as a third person has been involved in discrepancies. In the discrepancies in the region, while Turkey tried to remain faithful to the fundamental characteristics of mediation activities, some issues could not remain faithful and not to be involved in matters.

Key Words: Discrepancy, Mediation, Turkey, Middle East.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Bölgesel Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları Bağlamında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü
Tezin Yazarı	Hülya KOÇ
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Umut KEDİKLİ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Ocak/ 2021
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	137
Anahtar Kelimeler	Uyuşmazlık, Arabuluculuk, Türkiye, Ortadoğu

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Turkey's Role in the Middle East in the Context of Solutions to Resolve Regional Conflicts
Author of the Thesis	Hülya KOÇ
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Umut KEDİKLİ
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	January/ 2021
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	KBU / LEE
Total Page Number	137
Keywords	Discrepancy, Mediation, Turkey, Middle East

KISALTMALAR

AB :	Avrupa Birliği
ABD :	Amerika Birleşik Devleti
ABÖ :	Afrika Birliği Örgütü
ADG:	Arabuluculuk Dostlar Grubu
age. :	Adı geçen eser
AGİK :	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT :	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
agm. :	Adı geçen makale
ASEAN:	Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği)
AU :	African Unity (Afrika Birliği)
Bkz. :	Bakınız
BM :	Birleşmiş Milletler
C. :	Cilt
CMI :	Crisis Management Initiative (Kriz Yönetimi Girişimi)
DKC :	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
EEAS :	European External Action Service (Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi)
FKÖ :	Filistin Kuruluş Örgütü
HD :	Centre For Humanitarian Dialogue (İnsani Diyalog Merkezi)
HUAK:	Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu
ISIS :	Iraq Sham Islamic State (Irak Şam İslam Devleti)
İŞİD :	Irak ve Şam İslam Devleti

LAS :	League of Arab States (Arap Devletleri Ligi)
LC :	Lübnanlılar Cephesi
LUH:	Lübnan Ulusal Hareketi
M.Ö :	Milattan Önce
M.S. :	Milattan Sonra
MEDIATEUR:	Mediation and Support Dialogue Processes (Uluslararası Arabuluculuk ve Diyalog için Avrupa Forumu)
MİT :	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSU :	Mediation Support Unit (Arabuluculuk Destek Birimi)
NATO :	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
NCRI :	National Council of Resistance of Iran (İran Milli Direniş Konseyi)
OAS:	Organization of American States (Amerikan Devletleri Örgütü)
OIC:	Organization of Islamic Cooperation (İslam İşbirliği Örgütü)
OSCE:	Organization for Security and Co-operation in Europe (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı)
p. :	Page
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
STK :	Sivil Toplum Kuruluşu
UAD :	Uluslararası Adalet Divanı
USAD :	Uluslararası Sürekli Adalet Divanı
USIP :	The United States Institute of Peace (Birleşik Devletler Barış Enstitüsü)
Vb. :	Ve benzeri
Vs. :	Vesaire
Y.L. :	Yüksek Lisans

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Farklı kültürleri içinde barındıran, coğrafyada birçok ülkenin kesişim noktası olan Türkiye, aynı bölge üzerinde önemli bir güç merkezi konumunda olup, çevresindeki her türlü gelişmeden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Bölgede kalıcı barış, refah ve istikrarın sağlanabilmesi açısından Türkiye temel dış politikasını arabuluculuk faaliyetleri üzerine şekillendirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel konusu da Türkiye'nin, Ortadoğu'da gerçekleşen bölgesel uyuşmazlıklardaki üstlendiği arabuluculuk faaliyetleridir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye'de son dönemde karar alıcılar yeni bir dış politika vizyonu yaratmaya ve uygulamaya çalışmışlardır. Bölge olarak Türkiye'nin jeopolitik konum ve tarihsel mirasından yola çıkarak bölgesinde merkezi konumda olduğu aşikârdır. 2003 yılında Başbakan Erdoğan'ın dış politika baş danışmanı olarak Ahmet Davutoğlu'nun ortaya attığı "Komşularla Sıfır Sorun" politikasında da yeni Türkiye'nin bölge ülkelerde yaşanan sorunlarda özellikle "arabulucu" olarak faaliyet göstereceğinin üzerinde durmuştur. Özellikle komşu ülkelerde diplomatik açılımlar yaparak ilişkilerini geliştirmesi gerektiği bilincindedir. Buna bağlı olarak aktif, bağımsız ve çok taraflı bir dış politika izleme amacı gütmektedir. Bu çalışma ile Türkiye üzerinde çok çalışılmamış konu olan arabuluculuk faaliyetinin doğru olarak nasıl ve hangi koşullarla yapılması gerektiğinin üzerinde durması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'nin, uyuşmazlık çözüm ve tekniklerinden olan arabuluculuk faaliyetini Ortadoğu'da yaşanan bölgesel sorunlar üzerinde nasıl, ne şekilde ve hangi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdiğini ve uluslararası hukukun belirlediği kurallar çerçevesinde başarısı veya başarısızlığını nedenlere bağlı olarak açıklamaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma hazırlanırken, belirlenen anahtar kelimeler doğrultusunda yazılmış yerli ve yabancı; kitaplardan, bilimsel makaleler, ulusal ve uluslararası sözleşmelerden, gazetelerden ve dergilerden faydalanılmıştır. Konuyla ilgili alınan resmi kararlar çalışma esnasında konu içerisinde harmanlanarak daha sağlam temellere dayandırılmış,

aynı zamanda yol gösterici olmuştur. Çalışmada dipnot yazım kuralından yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu çalışmada öncelikle uyuşmazlık ve arabuluculuk kavram olarak açıklanmış, uluslararası hukuktaki konumu değerlendirilmiştir. Konumuna ve geçerli kurallarına göre, Türkiye'nin Ortadoğu üzerindeki arabuluculuk faaliyetleri değerlendirilmeye çalışılmış, başarısı/başarısızlığı nedenleriyle birlikte açıklanmıştır.

Uluslararası uyuşmazlıkların kalıcı olarak, barışçıl yöntemler ile çözülmesi uluslararası hukukun temel ilkelerinden biridir. Buna bağlı olarak devletler, bölgesel/uluslararası örgütler veya kişiler, gerekli koşullar dâhilinde, uyuşmazlık yaşayan taraflar arasında anlaşma sağlama girişimlerinde bulunabilmektedirler. Yaşanan uyuşmazlık uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmemesi adına çözüme kavuşturulmalıdır. Bu yüzden Ortadoğu üzerinde yaşanan bölgesel sorunların Türkiye'yi de etkilemesi olasıdır, bu da ülke içinde problemlere yol açacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmada Ortadoğu'da yaşanan, Türkiye'nin arabulucu olduğu bölgesel sorunlardaki başarısı veya başarısızlığı üzerinde durulmuş, neden ve sonuçları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ulusal anlamda bu konu üzerinde çok çalışma olmaması, olan çalışmalarda da farklı fikirler üzerine oturtulması yapılan çıkarımları zorlamış ve etkilemiştir. Fakat farklı fikirler karşılaştırılarak en doğru yorumun yapılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca çalışmanın yapıldığı dönemde dünya da ortaya çıkan COVID-19 salgını nedeniyle konuyla ilgili yabancı literatüre ulaşmakta zorluklar yaşandığından bu kaynaklara yer veren yerli literatürden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Toplum olgusunun oluşabilmesi için öncelikle sürekli bir insan topluluğunun var olması gerekmektedir. Toplumun olduğu her yerde farklı fikirler, bu farklı fikirlerin yol açtığı fikir çatışmaları vardır. Fikirlerin uyuşmadığı zamanlarda, çatışma şiddeti ve konuya göre karşılıklı kuvvet kullanımına kadar gidebilmektedir. Kuvvet kullanımının engellenmesi adına tarih boyunca çeşitli nitelikte girişimler olmuştur. Barışçı çözüm yolları olarak nitelendirilen bu yollar uluslararası hukukta, uluslararası teamül olarak ortaya çıkmış, yaşanan savaş trajedileri ile yazılı hale gelmiş ardından günümüzdeki modern haline bürünmüştür.¹

Uluslararası Hukukun temel amacı tarihten bu yana uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması olmuştur. Milletler Cemiyetinin kurulmasında (1919) ve devamı niteliğinde olan Birleşmiş Milletlerin (1945) yaratılmasında temel amaç budur. Devletler arasındaki anlaşmazlıklar, savaş ve şiddetin doğrudan nedenidir. Barışın korunması ve güvenliğin inşa edilmesi adına anlaşmazlıkların barışçıl yöntemler ile çözülmesi bütün devletlerin yararına olacaktır. Anlaşmazlıkların barışçıl çözümüne ilişkin yöntemler Uluslararası Hukuk'ta belirlenmiştir. Devletler uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözülmesini amaçlayan, çok sayıda ve çok taraflı anlaşmalar imzalamıştır.

Anlaşmazlıkların çözümü ile ilgili bahsettiğimiz anlaşmaların yanı sıra yine anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin özel hükümler içeren birçok ikili ve çok taraflı anlaşmalar da bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin VI. bölümünde, anlaşmazlıkların barışçıl yöntemler ile çözümünde kullanılması gereken yöntemlere yer verilmiştir. Sözleşmenin 33. maddesinin 1. şartında, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemler ile çözülmesinde kullanılacak yöntemleri şu şekilde sıralamıştır: **Müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik, yargı yoluyla, bölgesel kuruluşlara başvurmak veya uluslararası kuruluşlar aracılığıyla düzenlemeler yapmak.** BM'nin bahsettiği bu şart, uyuşmazlık yaşayan devletlerin, devamlılığı muhtemel olan çözüme ulaşmasını zorunlu kılacaktır. Taraf devletler, uluslararası barış ve güvenliği sağlanması ve bunun sürdürülmesini tehlikeye atacak uyuşmazlıklarda, BM sözleşmesinin 33. maddesinin 1. şartında listelenen yöntemlerden, kendilerinin belirledikleri herhangi

¹ İslam Safa Kaya, "**Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları**", Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, C.7, S.2/1, 2017, s. 154.

biriyle, yaşanan uyuşmazlığı çözüme kavuşturmalıdırlar.² Aksi takdirde taraflar kuvvete başvurmayı meşru görerek, yaşanan uyuşmazlığın trajedik sonuçlar doğurmasına sebebiyet verecektir. 20. yy da uluslararası hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, Milletler Cemiyeti ve BM'nin, barışçıl uyuşmazlık çözümünün yerleşmesi ve uluslararası yargının gelişmesine yaptıkları katkılar sonucunda önemli düzeyde gelişme göstermiştir.

Çalışmanın ana teması önemi göz ardı edilemeyecek, barışçıl çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk faaliyetidir. Geçmişten bu güne uyuşmazlığa taraf olmayan, yabancı bir üçüncü kişinin aracı olması ile gerçekleştirilen arabuluculuk faaliyetinin günden güne tercih edilme oranı artmıştır. Arabuluculuğu üstlenen kişi veya kurum/kuruluşlar, uyuşmazlık yaşayan tarafların kuvvet kullanmadan ya da yargı önüne çıkarmadan geniş bir perspektif ile uyuşmazlığı çözmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte arabulucunun taraflar açısından verdiği kararın bağlayıcılık niteliği olmamakla birlikte tavsiye niteliğindedir. Taraflar bu yöntemi seçmekte tamamen özgürdürler. Tarafsızlık yaşayan taraflardan birinin bunu kabul etmemesi başarısız sonuçlar elde edilmesine neden olacaktır.

Uluslararası barışçıl çözüm yöntemlerinden olan arabuluculuğu ele alan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelikler kavramsal olarak uyuşmazlık açıklanmış olup devamında nasıl sınıflandırıldığına ilişkin temel bilgiler verilmiştir. Uyuşmazlıklar, uluslararası toplum üyeleri arasında sıklıkla karşılaşılan, her konuda ortaya çıkabilen bir durumdur. Uyuşmazlıklar doktrinlerde siyasi, hukuki ve diğer uyuşmazlıklar olarak üçe ayrılmıştır. Hukuki uyuşmazlıkları, uluslararası hukuk kişileri arasında, uluslararası hukuk kuralının uygulanabilirliği ya da yoruma açık olmasından kaynaklanan çıkar çatışması olarak tanımlayabilmemiz mümkündür. Siyasi uyuşmazlıkları ise uluslararası hukukun düzenlenmemiş alanlarında ortaya çıkan ya da uluslararası hukuk kurallarının değiştirilmesi ya da düzenlenmesini hedef alan ve yahut devletlerin menfaatlerini tehlikeye atan uyuşmazlıklar bütünü olarak tanımlanabilir. Diğer uyuşmazlıklar ise uyuşmazlıkların taraf sayılarına, özelliklerine ve önem derecesine göre sınıflandırılmıştır. Uyuşmazlıkların çözülmesi bağlamında barışçıl yöntemler, örneklerle birinci bölümde açıklanmıştır.

² United Nations, *“Report Of The Secretary-General on Enhancing Mediation and Its Support Activities”*, Distr.: General 8 April 2009, s.3.

Arabuluculuk yöntemi, barışçı çözüm yöntemleri arasında önemli bir yere sahiptir. Arabuluculukta üçüncü bir kişi tarafından uyuşmazlık yaşayan tarafların arasındaki uyuşmazlığı çözmeyi hedeflemektedir. Arabuluculuktan bahsedebilmemiz için belirli özelliklerin kesin olarak var olması gerekmektedir. Bunlar; arabuluculuğun üçüncü bir kişi olması, arabulucunun tarafsız olması, arabulucunun bağlayıcı karar verememesi, arabulucunun yetkisini taraflardan alması, arabulucunun gönüllü olması şeklinde ifade edilmektedir. Arabuluculuk görevini üstlenen birden fazla uluslararası kuruluş bulunmaktadır. Bunların birçoğu BM bağlı iken, diğer kuruluşlar ise bağımsız olarak faaliyet göstermektedirler. Çalışmanın ikinci bölümünde arabuluculuk faaliyetinin tanımı, farklı doktrinler çerçevesinde yapılarak, bahsedilen özellikler örneklerle açıklanmıştır.

Son bölüm olan, üçüncü bölümde ise Ortadoğu bölge olarak incelenmiş olup, o bölgede yaşanan bölgesel uyuşmazlıklar bağlamında, özellikle Türkiye'nin arabulucu olduğu uyuşmazlıklar üzerinde durulmuş, gerçekleştirilen veya gerçekleştirilemeyen arabuluculuk faaliyetleri hakkında değerlendirme yapılmıştır. Eski bir tarihe sahip olan Ortadoğu bölgesi, ekonomik, siyasi, sosyal, dinsel ve tarihsel açıdan çeşitli zorluklar yaşamış ve yoğun çekişmelerin merkezi olmuştur. Bu bölümün ilk başlıklarında Ortadoğu bölgesi ekonomik, sosyal, dini ve siyasal yönleriyle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ortadoğu'daki değişimde etkileme oranı en yüksek olan ülkelerin içinde en başlarda Türkiye gelmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında en önemli özelliklerinden ilki, iç işlerine karışmama ikincisi ise bölge ülkeleri arasında sorunlarda tarafsız olma ilkesidir. Bu bölümde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası detaylı bir şekilde incelenmiştir. Suriye-İsrail İç Savaşı (Golan Tepeleri Sorunu), Filistin İsrail Sorunu, Lübnan Krizi ve Arap Baharında, Türkiye arabuluculuk faaliyetlerine girişmiş başarılı veya başarısızlıkla sonuçlanan faaliyetler, neden ve sonuçlarıyla detaylı bir şekilde üçüncü bölümde incelenmiştir.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

1.1 ULUSLARARASI HUKUKTA UYUŞMAZLIK

1.1.1. Genel Olarak Uyuşmazlık

İnsanların sosyalleşmesi ve kültürleşmenin artmasıyla birlikte çatışmaların var olması kaçınılmaz bir son olmuştur. Bunun temelinde ise insan doğası ve tabiatından kaynaklanan farklılıklar yatmaktadır.³ Günümüzde artan şehirleşme, gelişen haberleşme ve ulaşım, insanların yaşam süresinin artması, sürekli değişim gösteren ekonomik ilişkiler (değişen, gelişen, büyüyen, hızlanan veya krize giren), insanların birbirleriyle olan iletişimlerdeki karmaşa ve insan ilişkilerindeki çeşitlilik uyuşmazlıklara yol açmış gün geçtikçe içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Günlük hayatta insan ilişkilerinde de karşılaşılabildiğimiz görüş ayrılıkları devletler ve uluslararası toplum üyeleri arasında da sıkça karşımıza çıkabilmektedir. Bu görüş ayrılıklarının daha da büyümesi uluslararası uyuşmazlıklara dönüşebilmektedir. Uluslararası toplumun barış, güvenlik ve huzuru için ise bu uyuşmazlıkların çözümü büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle uyuşmazlıkların daha çok barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiğinin altını çizmekte fayda vardır. Belirttiğimiz yöntemlerden biri olan arabuluculuğun içeriğini anlayabilmemiz adına öncelikle “uyuşmazlık” kavramının incelenmesi gerekmektedir.

Sözlük anlamıyla uyuşmazlık (niza, ihtilaf, çekişme) ⁴ bir hakkın vücudu, kapsamı ve sonuçları üzerine çıkan anlaşmazlık olarak tanımlanmıştır. Uluslararası Sürekli Adalet Divanı tarafından ise 30.08.1924 tarihinde ‘*Mavrommatis Davası*’na ilişkin kararda ise uyuşmazlık kavramı: “ İki kişi arasında meydana gelen hukuki veyahut maddi bir noktaya ilişkin anlaşmazlık, hukuki görüş ya da çıkarların çatışması.”

³ Cemal Şanlı, “*Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*”, BETA Basım Yayım, İstanbul 2002, s.461.

⁴ Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “*Türk Hukuk Lügatı*”, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1991, s.151.

olarak tanımlanmıştır.⁵ Günlük hayatımızda ve uygulama da “uyuşmazlık” ve “anlaşmazlık” kavramları birbirinin yerine kullanılabilmekte veya karıştırılabilmektedir.

Fakat bu kavramlar farklı nitelikler taşımaktadır. Taraflar arasındaki fikir ayrılıklarının tam olarak çözüm yolunun bulunması için bu kavramlar arasındaki farkın incelenmesi gerekmektedir. “Uyuşmazlık” ve “anlaşmazlık” kavramları tam olarak anlaşıldıktan sonra taraflar arasındaki sorun veya sorunlara çözüm bulabilmek ve sorunların hangi usule göre çözümleneceğine dair doğru adımların atılması sağlanmış olacaktır.

Anlaşmazlık (*conflict*), “gelecekte ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların farkında olan ve birbirleriyle anlaşmazlık durumu içinde olan kişilerin içinde buldukları yarış hali”⁶ olarak tanımlanmıştır. Kişiler arasındaki çatışmaların karşı tarafa bildirilmemesi veya karşı taraftan çatışma çıkmasına sebebiyet verecek bir istekte bulunmaması durumudur. Kısaca kişiler arasında herhangi bir konudan çıkan görüş ayrılıklarının dışa yansıtılmadan kişilerin kendi iç dünyalarında yaşanması anlaşmazlıktır. Uyuşmazlık (*dispute*) ise “ anlaşmazlığın açıklık kazandığı aşama” olarak tanımlanmaktadır. Her iki tarafta uyuşmazlık durumunda anlaşmazlıkların farkındadır fakat tarafların gözle görülür bir anlaşmazlık içerisinde bulunmaları uyuşmazlığın var olabilmesi açısından yeterli olmamaktadır. Taraflardan birinin diğer taraftan talepte bulunması ve bunun sonucu olarak taraflar arasında bir çekişmenin var olması gerekmektedir. Uyuşmazlık herhangi bir konu üzerinde görüşme, müzakere ve arabuluculuk veya üçüncü bir kişi tarafından konuya müdahale edilmesi ya da değerlendirmesi mümkün olabilen anlaşmazlıkları ifade eder.

Açıklamalardan yola çıkarak; bir uyuşmazlığın var olması için öncelikle bir anlaşmazlık olması gerekmektedir. Bu sebeple, taraflardan biri anlaşmazlık konusunda

⁵ *The Mavrommatis Palestine Concessions*, Permanent Court of International Justice, Series A, No.2, 1924, p.11. Aktaran; M.Yusuf Eren, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk*, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2016.

⁶ Kenneth E. Boulding, *Conflict and Defense: A General Theory*, New York, 1962, s.5. Aktaran; Elif Kısmet Kekeç, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.4.

diğer taraftan bir talepte bulunmadıkça uyuşmazlığın ortaya çıkmayacağı kabul edilmektedir.⁷

1.1.2. Kavram Olarak Uluslararası Uyuşmazlık

Tarihten günümüze kadar gelen süreçte insanlığın yaşamış olduğu sıkıntıların en büyük nedeni devletlerin birbiriyle yaşadıkları sorunlardır. Herhangi bir bölge de oluşan sorunların uluslararası barışı, huzuru bozması ve güvenlik endişesi yaratması diğer uluslararası toplumları da etkilemektedir. Bu da devletler arasında çıkar çatışmasına neden olmuştur. Uyuşmazlıklara “uluslararası” nitelik kazandıran asıl olay ise devletlerin olması değil, çıkan uyuşmazlığın sonuçlarının doğrudan veyahut dolaylı olarak diğer devletleri de etkilemesidir.

Modern hukuk sistemine bakıldığında insan haklarına verilen önemin artış göstermesi, bireyin ön safhada tutulması, uluslararası örgütlerin ve kuruluşların önemli gelişmeler göstermesi doğrultusunda, doğrudan olarak kişileri ve uluslararası kuruluşları ilgilendiren uluslararası nitelik taşıyan uyuşmazlıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu şekilde devletler veya gerçek kişiler ya da uluslararası örgütler arasında veya devletler ile arasında gerçekleşen ihtilaflar uluslararası uyuşmazlık olarak adlandırılmıştır.⁸ Gerçek kişilerin başta ticari ortaklar olmak üzere özel hukuk tüzel kişilerinin de devletler ile arasındaki uyuşmazlıkları uluslararası düzeyde gösterebilmekteyiz.⁹

Uluslararası Uyuşmazlıklar bu kapsamda “ iki ya da daha fazla uluslararası hukuk kişisi tarafından ortaya çıkan ve uluslararası anlam taşıyan ihtilaflar” olarak adlandırmamız mümkündür. Genel olarak uluslararası uyuşmazlıklarda iki önemli faktör bulunmaktadır. Öncelikli olarak “belirli/spesifik”¹⁰ olmalıdır. Bu noktada açıkça belirtilmiş olması çözüm yolları aşamasında barışçıl bir yol izlenirken etkili olacaktır. İkinci faktör olarak ise anlaşmazlık birbirleriyle çelişen iddialar içermelidir. Taraflardan biri karşı tarafa iddiasını belirtmeli, karşılık olarak karşı tarafında söz konusu iddiayı

⁷ Mustafa Özbek, “*Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2004, s.73.

⁸ Eren, *age.*, s.7.

⁹ Hüseyin Pazarcı, “*Uluslararası Hukuk*”, Turhan Kitapevi, Ankara 2009, s. 451.

¹⁰ Malcolm D. Evans, “*International Law*”, Oxford University, New York 2010, s.560. Aktaran; Eren, “Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk” , Ankara 2016.

reddedip kendi iddiasını öne sürmesi gerekmektedir. Bu iddialar diplomatik nota, benzer nitelikli eylem veya bildirimler ya da bir beyanat ile sunulmalıdır.¹¹

Uluslararası uyuşmazlık konularında ele alacağımız diğer önemli kavramlar ise “uyuşmazlık” ve “durum” arasındaki bağlantıdır. Uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi konusunu ele alan ve düzenleyen BM Anlaşmasının VI. bölümü bu kavramları ayrı ayrı ele almıştır. BM Anlaşmasının 34. maddesinde geçen, “*herhangi bir uyuşmazlık veya uluslararası bir anlaşmazlığa yol açabilecek ya da uyuşmazlık doğurabilecek bir durum konusunda...*” ve bir sonraki madde olan 35. madde deki “*BM'nin her üyesi herhangi bir uyuşmazlık ya da 34. maddede öngörülen nitelikte bir duruma...*” gibi ifadeler ile bu ayrımı daha net bir şekilde görmemiz mümkündür.¹²

Durum kavramı, uyuşmazlık çıkmadan önce anlaşmazlığın meydana çıkmasını sağlayacak çatışma veya gerginlik ortamını ifade eder. Bu şekilde bir ihtilaf meydana gelmeden, “durum” kavramı ile birlikte, meydana gelen gerginliğin çözüme bağlanması mümkün olacaktır. Başka bir tanıma göre “durum” kavramı; “BM örgütü üyelerinin hepsini ilgilendiren, kurucu anlaşmanın genel ilkelerine aykırı davranışlardan doğmuş olan ve uluslararası toplum adına çözümün istenebileceği anlaşmazlıkları kapsamasıdır.”¹³

BM anlaşmasında uyuşmazlık kavramıyla beraber “durum” kavramının da ele alınmasının sebebi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası çatışmanın tamamen son bulması amacıyla, çatışma uyuşmazlığa dönüşmeden ve gerilim durumlarının ortadan kaldırılma isteği olduğunu söylememiz mümkündür.¹⁴

1.1.3. Uluslararası Uyuşmazlıkların Sınıflandırılması

Uyuşmazlıklar, uluslararası toplum üyeleri arasında sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak her konuda ortaya çıkabilmektedir. Örnek olarak; Avrupa Birliği'nin yenilenme sürecinde karşılaşılan uyuşmazlıklar siyasi bir nitelik taşıırken, komşu

¹¹ Richard Bilder, “*An Overview of International Dispute Settlement (Overview)*”, Emory Journal of International Dispute Resolution, C. 1, S.1, 1986, s.4. Aktaran; Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016.

¹² United Nations, “*Chapter VI: Pacific Settlement of Disputes*”, <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vi/index.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2019)

¹³ Seha L. Meray, “*Devletler Hukukuna Giriş*”, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Cilt: 2, Ankara 1975, s. 343.

¹⁴ Yasin Poyraz, “*Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yollarından Diplomatik Yollar*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995, s.3.

devletlerin aralarındaki sınır sorunları hukuki bir nitelik taşımaktadır. Genel olarak uyuşmazlıkları örneklendirecek olursak; hava, kara sahası, deniz ihlali, yabancı devletlere ait araçlara müdahale edilerek durdurulması, fikir çatışmaları, diplomatik krizler, kuvvet kullanımı, yapılan anlaşmaların ihlali vb. başlıklar altında toplayabiliriz. Fakat uyuşmazlıklar doktrinlerde **siyasi** ve **hukuki** olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrım günümüzde eski ile kıyaslanacak olursak daha az kullanılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni ise devletler I. Dünya Savaşı öncesinde siyasi uyuşmazlıkları barışçıl yöntemler kullanarak çözmeleri, devletlerin bu yükümlülüğü sadece hukuki uyuşmazlıklar için tercih etmeleriydi. Ayrıca devletler geri adım atma ihtimaline karşı çekinceler koymaktan vazgeçmiyorlardı. I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla devletler hem siyasi hem de hukuki uyuşmazlıkların barışçıl yöntemler ile çözülmesinden yana olmuşlardır.¹⁵ Bu analiz uyuşmazlıkların çözümünde barışçıl yöntemlerin tespit ve tayininde önem kazanmıştır.¹⁶

1.1.3.1. Hukuki Uyuşmazlıklar

Uluslararası hukuk kişilerinin arasında uluslararası hukuk kuralının uygulanabilirliği ya da yoruma açık olması nedeniyle ortaya çıkan “çıkar çatışmasını” hukuki uyuşmazlık olarak tanımlayabiliriz.¹⁷ Bu tanımdan yola çıkarak hukuki uyuşmazlıklar şu özellikleri taşımaktadır:

- I. Taraf olanlar uluslararası hukuk kişisi olmalıdır. Buna bağlı olarak devletler, uluslararası örgütler ve yerine göre gerçek kişiler uluslararası nitelik taşıyan uyuşmazlıklara taraf olabilmektedirler. Özel hukuk tüzel kişileri ise uluslararası hukuka göre hukuki uyuşmazlıklara taraf olamamaktadır.
- II. Uyuşmazlıkların mevzu hukukun uygulanabilirliğinden veya yorumlanmasından kaynaklı olmalıdır. Daha spesifik bir ifade ile uyuşmazlık uluslararası hukuk kurallarının veya teamüllerin içinde

¹⁵ Eren, *age.*, s.10.

¹⁶ Mahmut R. Belik, “*Devletlerin Harp Salahiyetinin Tahdidi ve Uluslararası İhtilafların Sulh Yoluyla Halli Usulleri*”, C.1, İstanbul 1966, s. 2.

¹⁷ Pazarcı, *age.*, s.452. Yüksel İnan, “*Sınır aşan Suların Hukuksal Boyutları*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 49, Sayı 1, 1994, s.244. Melda Sur, “*Uluslararası Hukukun Esasları*”, Beta Basım Yayım, Eylül 2015, s.253. Enver Bozkurt/ Arif Küttükçü/ Yasin Poyraz, “*Devletler Hukuku*”, Yetkin Yayınları, Ankara 2015, s.239.

olmasıdır. Devletlerin kendi iç hukuklarında geçen hukuk kuralları ile ilgili anlaşmazlık uluslararası uyuşmazlık olarak kabul edilemez.

“ *Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsüne göre hukuki anlaşmazlıklar 36/2 maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:*

- i) *Bir anlaşmanın yorumlanması;*
- ii) *Uluslararası Hukuka ilişkin her konu;*
- iii) *Saptandığı takdirde, uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek her olayın varlığı;*
- iv) *Uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği zarar gideriminin niteliği ya da kapsamı.”*

Hukuki bir uyuşmazlığın çözümü yine hukuki yollar ile mümkün olabilmektedir. Uluslararası hukuk kişileri herhangi bir hukuki uyuşmazlık söz konusu olduğunda bunu uluslararası yargı organlarına taşımak zorundadır.¹⁸ Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşması madde 36/3 yer alan; “*Güvenlik Konseyi bu maddede öngörülen tavsiyelerde bulunurken, genel kural olarak, hukuksal nitelikteki uyuşmazlıkların taraflarca Uluslararası Adalet Divanı Statüsü hükümlerine göre Divan’a sunulması gerektiğini de göz önünde tutacaktır.*” ifadesi bu durumu desteklemektedir. 1959 yılındaki Uluslararası Hukuk Enstitüsüne göre de hukuki uyuşmazlıkların yargı organlarına taşınması bir yöntem olarak kabul edilmiştir.¹⁹

Hukuki Uyuşmazlıklara verebileceğimiz en iyi örnek Türkiye’nin de dâhil olduğu “Bozkurt-Lotus” olayıdır.²⁰ Fransa ile Türkiye arasında çıkan bu uyuşmazlık konuya ilişkin olarak Türk Mahkemelerinin bu olay üzerinde yargı yetkisine sahip olup

¹⁸ Eren, *age.*, s.11.

¹⁹ Özgür Mengiler, “*Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü*”, 1. Baskı, Platin Yayınları, Ankara 2005, s.21.

²⁰ 2 Ağustos 1926 gecesi, Ege Denizi sularında, Midilli Adasının 5-6 deniz mili açıklarında, Bozkurt isimli kömür yüklü Türk bandralı bir gemiyle, Fransız bandralı Lotus isimli ticaret gemisinin çarpışmaları sonucu, Bozkurt batmış ve 8 Türk gemici kaybolmuştur. Lotus, kurtarabildiği birkaç tayfa ve Bozkurt’un kaptanı ile birlikte İstanbul’a gelmiştir. Ölenlerin ailelerinin şikâyeti üzerine Bozkurt’un kaptanı Hasan Efendi ile Lotus’un kaza sırasındaki görevli süvarisi Desmons, dikkatsizlik ve tedbirsizlikle 8 kişinin ölümüne sebebiyet vermekten İstanbul Mahkemelerince tutuklanmıştır. Fransız kaptan Desmons’un Türk Mahkemelerinin kendisini yargılamak konusunda yetkisiz olduğunu ileri sürerek, Mahkeme, kendisini açık denizde işlenen bu taksirli adam öldürme suçunu koğuşturmayaya yetkili görmüş ve 15 Eylül 1926 tarihinde Lotus’un kaza sırasındaki görevli süvarisi Desmons’u 80 gün hapis ve 22 lira para cezasına çarptırmıştır. Fransa ise bu olaya tepki göstermiş Desmon’un serbest bırakılmasına ilişkin protestolara başlamıştır. Türkiye buna karşı çıkarak çözüm için konuyu Lahey Uluslararası Daimi Devlet Divanına taşımıştır. Bu konu için bkz: Durmuş Tezcan, “*Bozkurt-Lotus Davasının Önemi ve Yeri*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları, C.2, s.267.

olmadığıyla ilgilidir. Sonuç olarak USAD, Türkiye'nin yargı yetkisinin uluslararası hukuka aykırı bir durum teşkil etmediğini belirterek, Bozkurt- Lotus olayını Türkiye lehine çözüme kavuşturmuştur.

1.1.3.2. Siyasi Uyuşmazlıklar

Uluslararası Hukuk yeni bir alan olduğu ve hala gelişmeye devam ettiği için her uluslararası uyuşmazlığa çözüm getirecek kuralları düzenlenmemiş olabilmektedir. Bu açıdan devletler arasında hukuki ilişki sayılmayan ve uluslararası hukuk tarafından düzenlenmemiş çıkar çatışmaları olabilmektedir.²¹ Siyasi uyuşmazlık olarak sayılabilecek durumları ise

- I. *Uluslararası Hukukun düzenlemediği alanlarda ortaya çıkan uyuşmazlıklar,*²²
- II. *Devletler arasında uluslararası hukuk kuralının değiştirilmesi hususunda var olan ya da sonradan çıkan uyuşmazlıklar,*²³
- III. *Devletin güvenliği, onuru, bağımsızlığı ve hayati çıkarları ile ilgili olan uyuşmazlıklar hukuki yollar ile değerlendirilemeyeceği ve yargısal yollar ile çözülemeyeceği için bu tür uyuşmazlıklardır.*²⁴

Bu bilgiler doğrultusunda siyasi uyuşmazlıkları; uluslararası hukukun düzenlenmemiş alanlarında ortaya çıkan ya da uluslararası hukuk kurallarının değiştirilmesi ya da düzenlenmesini hedef alan ve yahut devletlerin menfaatlerini tehlikeye atan uyuşmazlıklar bütünü olarak tanımlayabiliriz. Örnek olarak II. Dünya Savaşı'nın ardından çıkan Türkiye - Sovyetler Birliği uyuşmazlığını verebiliriz. Bu uyuşmazlığın konusu Sovyetlerin Montrö Boğazlar Sözleşmesinin bazı hükümlerine itiraz etmesidir, söz konusu uyuşmazlık siyasi uyuşmazlık olarak adlandırılabilir.²⁵

Hukuki ve siyasi uyuşmazlık arasındaki fark somut uyuşmazlıkların niteliğinden değil; çözüm sırasında alınan karar alma sürecinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bir uyuşmazlığın hukuki veya siyasi özelliği; uyuşmazlığın kendine özgü koşullarına,

²¹ Eren, *age.* ,s.12.

²² Bozkurt/ Kütükçü/Poyraz, *age.* , s.240.

²³ Ian Brownlie, *"The Justiciability of Disputes and Issues in International Relations"* (Justiciability), British Yearbook of International Law (BYIL), 1967, s.123-145. Aktaran Eren, *"Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk"*, Ankara 2016.

²⁴ Mengiler, *age.* , s.21.

²⁵ Eren, *age.* ,s.13.

tarafların benimsediği görüşleri ve farklılıkları nitelendirmek amacıyla seçtikleri çözüm yollarına bağlıdır.²⁶ Fakat bazı durumlarda uyuşmazlıklar hem siyasi hem de hukuki nitelik taşıyabilmektedir. Bu bilgiler ışığında hukuki uyuşmazlık; devletler arasında bir hukuk kuralının uygulanmasından veya uygulanmamasından kaynaklanması, siyasi uyuşmazlığın ise hukuk tarafından düzenlenmeyen bir konudan veyahut var olan bir kuralın değiştirilmek istenmesinden kaynaklanmasıdır.²⁷

Hukuki uyuşmazlıkların çözümünde “kural” olarak yargısal yöntemler kullanılmaktadır. Fakat siyasi uyuşmazlıklarda yargı yoluyla çözüme başvurulabilse de hukuki uyuşmazlıkta olduğu gibi zorunlu değildir, farklı çözüm yöntemleri de kullanılabilir.²⁸ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatında (AGİT), 1982 yılında hukuki uyuşmazlıkların yargısal yollar ile siyasi uyuşmazlıkların ise yargı dışında farklı yöntemlerle de çözülebileceğine dair kesin ayrıma gidilmek istense de taraflarca kabul edilmemiştir.²⁹ UAD, 1982 yılında *Doğu Karelia Davası*’nda benzer bir “istişari mütalaa”³⁰ vermiştir. Bu kararda;

“ Hiçbir devlet, rızası olmaksızın, uyuşmazlıkların arabuluculuğa ya da hakemliğe ya da herhangi bir barışçı çözüm yoluna getirmek zorunluluğunda değildir. Böyle bir istek bir kerede ve bütün uyuşmazlıkları kapsayacak biçimde serbestçe üstlenilmiş bir yüküm olarak açıklanabileceği gibi, bu konuda önceden kabul edilmiş bir yüküm olmaksızın da, belirli bir konu içinde açıklanabilir.” şeklindeki açıklama ile uluslararası uyuşmazlıkların irade serbestliğine bağlı kalınması vurgulanmıştır.³¹

1.1.3.3. Diğer Uyuşmazlıklar

Uluslararası uyuşmazlıkları genel olarak farklı tasniflere ayırmamız mümkündür. Öncelikli olarak uyuşmazlıklar iki devlet arasında gerçekleşirken toplumu daha çok ilgilendiren bu uyuşmazlığa taraf olabilen üçüncü kişilerinde dâhil olması söz konusudur. Bu noktada öncelikle uyuşmazlıkları taraf sayıları açısından; iki devlet arasında çıkan uyuşmazlıklar ve ikiden fazla devlet arasında çıkan uyuşmazlıklar olarak

²⁶ Malcolm N. Shaw, “*International Law*”, Cambridge 2008, s.1012. Aktaran; Eren, “Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk”, Ankara 2016.

²⁷ Sadi Çaycı, “*Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümü Yöntemleri*”, Başkent Üniversitesi Barış ve Anlaşmazlıkların Çözümü Sertifika Programı, 16 Mart 2019, Ankara.

²⁸ Mengiler, *age.* , s.26.

²⁹ Feyiz Erdoğan, “*Uluslararası Hukuk ve Tahkim*”, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004, s.20.

³⁰ Eren, *age.* , s.13.

³¹ Meray, *age.* , s.322. Poyraz, *age.* , s.5.

ayırabiliriz.³² İki devlet arasında çıkan uyuşmazlıklara örnek olarak, Azerbaycan – Ermenistan arasında gerçekleşen Dağlık Karabağ Sorununu verebiliriz. Uyuşmazlığın başlangıcı yaklaşık 30 sene öncesine dayansa da, son dönem de iki ülke arasında 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan çatışmalar sonunda, Rusya'nın arabulucu olduğu bu uyuşmazlıkta 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece ateşkes imzalanmış, Azerbaycan, Ermenistan hâkimiyeti altında olan topraklarının çoğunu geri almıştır. Azerbaycan bu şekilde hem askeri hem siyasi hem de hukuki açıdan Ermenistan'a karşı üstünlük sağlamıştır. Türk Boğazları tarihsel süreçte uluslararası ilişkilerin konusu olmuştur. Boğazlar Meselesi olarak ele alınan sorun, 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, Sovyet Rusya, Fransa, İngiltere, Japonya, Yugoslavya, Yunanistan, Avustralya ve Bulgaristan arasında düzenlenen Montreux konferansı ile karara bağlanmış, Boğazlardan geçiş rejimi düzenlenmiştir. Sovyet Rusya bu dönemde geçiş rejimi ile ilgili olarak, konferansta taraf devletlere ülkesel çıkarları doğrultusunda, Karadeniz'e sahil dar olduğu gerekçesiyle, tekliflerde bulunmuştur. Mesele Türk Hükümetinin egemenliğini zedelemeyecek kapsamda uluslararası bir konferans yoluyla çözülmüştür. Sovyet Rusya rejiminin revizyonu için Türkiye ile ikili müzakereler yoluna gitme gayesiyle politika sürdürmeye çalışsa da, Boğazlar meselesinde İngiltere ve ABD etkinliğini sürdürmüştür. Günümüze kadar süregelen Montreux Sözleşmesi, çoklu imzacıların oluşturduğu rejimi temsil etmektedir. Bu durum ikiden fazla devlet arasında çıkan uyuşmazlıklara örnek olarak verilebilmektedir.³³

Uyuşmazlıkları ayrıca önem derecesi bakımından da sınıflandırabilmemiz mümkün olabilmektedir. Uluslararası uyuşmazlıklar önemli ve önemsiz uyuşmazlıklar olmak üzere ayırım gösterebilmektedir. Örneklendirecek olursak; iki devlet arasında meydana gelen basit özellikli, tazminat gerektiren uyuşmazlıklar önemli bir uyuşmazlık olarak kabul edilmemektedir. Fakat uluslararası güvenliği ve barışı tehdit eden, uluslararası örgütlerin de dâhil edilebildiği her uyuşmazlık önemli uyuşmazlıktır.³⁴ 4 Nisan 2017 tarihinde Suriye Arap Cumhuriyeti tarafından, Suriyeli muhaliflerin çoğunlukta olduğu bölge olan İdlib'e bağlı Han Şeyhun'a sarin gazı saldırısı gerçekleşmiş, 87 sivil hayatını kaybetmiştir.³⁵ Bu durum uluslararası arenada tepki

³² Eren, *age.*, s.14.

³³ Feridun Cemal Erkin, "*Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*", Başnur Matbaası 1968, s.63.

³⁴ Belik, *age.*, s.3.

³⁵ BBC News, "*İdlib'de Kimyasal Saldırı' İddiası Birleşmiş Milletler Gündeminde*" <https://www.bbc.com/turkce/39488380> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

çekmiş özellikle komşu ülkeler için tehlike arz etmiştir. BM bunun üzerine kimyasal silah kullanımının kesinlikle yasak olduğunu ve bunun insanlık suçu olduğunu belirtmiştir. BM şartının 7.Bölümünde yer alan 39. ve 42. maddelerin de belirtildiği üzere, uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği durumlarda yetki BM Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Bu örnek uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi bakımından önemli bir uyuşmazlıktır. Farklı bir öğreti olarak; devletler için büyük önemi olmayan uyuşmazlıklar siyasi bir nitelik taşıyacağı için yargı veya hakemlik yoluyla çözüm sağlanamayacağı ileri sürülmüştür.³⁶

Bir başka tasnifte ise uluslararası hukuk kişileri arasında çıkan uyuşmazlıklar ve uluslararası hukuk kişileriyle, yabancı özel hukuk kişileri arasında çıkan uyuşmazlıklar olarak ayırım yapılmaktadır.³⁷ Fakat bir devlet ile uluslararası örgütler arasında uyuşmazlıkların çıkması da mümkündür. Uluslararası hukuk kişileri arasında çıkan uyuşmazlıklar genellikle iki devlet arasında ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda uluslararası hukuk kişisi ile yabancı özel hukuk kişisi arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar özel hukuk alanına girmektedir.

1.2. ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

1.2.1. Uyuşmazlıkların Çözümüne Genel Bakış

Uluslararası sistem geliştikçe bilim ve teknik alanındaki ilerlemelerle şu anda gelinen nokta bilgi çağıdır. Teknolojinin hızla artmasıyla insanların iletişim ve etkileşim hızı giderek artmaya başlamıştır. Bununla beraber devletlerin arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkiler de gelişmiş aynı zamanda çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Doğal olarak bu süreç uluslararası arenada da etkisini göstermiş, sorunları da beraberinde getirmiştir. Uluslararası ilişkilerdeki tüm aktörlerin, bağımsız devletlerinde aralarında, fertler gibi uyuşmazlıklar veya anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu uyuşmazlıkları en aza indirmek ve devletler arasında barış ve güvenliği sağlamak, bunun devamını getirmek uluslararası hukukun en önemli görevlerinden biridir.

Uluslararası hukuk kişileri arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü farklı yöntemler ile olabilmektedir. Uyuşmazlık durumunda devletlerin başvurduğu yöntemler **zorlama yolu** ve **barışçıl yöntemler** olarak ayrılmaktadır. Zorlama yolunda en sık

³⁶ Mengiler, *age.* , s.21.

³⁷ Pazarıcı, *age.* , s.453.

karşılaşılan ve başvuru yöntem “savaş”tır. Tarihte bu yöntem çok kullanılmakla beraber, modern hukuka geçişin sağlanmasıyla yasaklanmış, bazı uyuşmazlıklarda kuvvete başvuru yolları devletlerin kendileri tarafından meşru sayılmıştır.³⁸ Devletler uyuşmazlık çözümünde çeşitli nedenler öne sürerek “zararla karşılık” “müdahale” ve “misilleme” ile kuvvet kullanımını sürdürmektedirler. “Savaşa varmayan kuvvet yolları” olarak kabul görülen bu yöntemler, birçok doktrinde tartışma konusu olabilmektedir. Bu yöntemler özellik olarak kuvvet içermesine rağmen devletler bu yöntemleri kullanmayı kendilerine bir hak olarak görebilmekte ve kuvvet kullanma yasağına aykırı olmadığını, uluslararası hukuk kurallarına uygun olduğu konusunda ısrarcı olabilmektedirler.³⁹

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde bir diğer yöntem ise uluslararası hukuka uygun olan barışçıl yöntemlerdir. Uyuşmazlıkların barışçıl yöntemler ile çözülmesi uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması ve sürdürülebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

1.2.2. Barışçı Çözüm Yolları

İnsanların olduğu her yerde toplum olgusu, toplumun var olduğu her yerde ise düşünce çatışması vardır. Fikir çatışması ise zamanla konuya veya çatışmanın şiddetine göre değişkenlik gösterebilmekte, kuvvet kullanma boyutuna kadar ilerleyebilmektedir. Bu çatışmalar ise devletler arasında tahrip edici sonuçlar doğurabilmektedir.⁴⁰

Geçmiş dönemlerde devletler tarafından uyuşmazlık çözümlerinde genellikle savaşa yönelim olsa da en son yöntem olarak tercih edilmiştir. Bilindiği üzere savaş ülkeleri ekonomik ve toplumsal olarak sıkıntıya sokmakta aynı zamanda diğer ülkeler ile de ilişkilerinin bozulabilmesine neden olabilmektedir. Bu durum göz önüne alındığında ülkeler tarihten günümüze kadar barışçıl yöntemlerini kullanmışlardır. Fakat barışçıl yöntemler uluslararası toplumların çıkarları doğrultusunda kurumsallaşması yakın dönemde gerçekleşmiştir. Savaşların gittikçe çoğalmasıyla ülkelerin büyük ölçüde

³⁸ Eren, *age.*, s.16.

³⁹ M. Yusuf Eren, “*Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları*”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.3, S.2, 2012, s.232. Ayrıca zararlar karşılık, misilleme gibi karşı önlemler için bkz. Umut Kedikli, “*Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu*”, Nobel Yayınları, 1.Basım, Ankara, Ağustos 2013, s.251-261. Süleyman Dost, Zehra Korkmaz, “*Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.5, S.2, Yıl 2015, s.115-147.

⁴⁰ Kaya, *agm.*, s.154.

zarar görmesi ve yaşanan insanlık dramının artması, kuvvet kullanma yasağının uygulamaya konulması zorunluluğunu doğurmuştur. ⁴¹

Uyuşmazlıkların barışçı çözüm yöntemleri konusu ilk olarak *La Haye Konferanslarında (1899-1907)* ele alınmıştır. Bu konferanslar sonucunda “*Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne İlişkin Sözleşmeler*” imzalanmış olup, bu sözleşme ile devletler herhangi bir uyuşmazlıkta barışçı çözüm yolu kullanma amacı ve yükümlülüğü altına girmişlerdir. Fakat bu anlamda dikkat çeken nokta ise kuvvet kullanımının yasaklanması konusunda bir kuralın getirilmemesi olmuştur.⁴² Uyuşmazlıklara taraf olan devletler “*ciddi anlaşmazlık veya uyuşmazlık*” durumunda kuvvet kullanmadan önce, içinde bulunulan duruma veya elverişli koşullara göre bir ya da daha fazla “*dost*” devletin iyi niyet girişimi ya da arabuluculuğuna başvurabilmeleri hükmü getirilmiştir. (madde 5) Ek olarak arabuluculuğun kabul edilmesi, aksi bir anlaşmaya varılmadığı sürece, savaşa yönelik hazırlıkların aksaması, istenilen süreyi geçmesi ya da engellenmesi etkisi yaratmayacağı hükme bağlanmıştır.(madde 7) ⁴³ Maddelerden de yola çıkarak, uyuşmazlıkların barışçı yöntemler ile çözümü bir zorunluluk olarak ortaya çıkmamaktadır. Bu kadar olumsuz yönlerin var olmasına rağmen La Haye sözleşmeleri barışçı çözüm yollarının ilk defa bir bütün olarak ele alınmasın açısından önemli bir yere sahiptir. Uyuşmazlıkların barışçı yöntemlerle çözümü ile ilgili hazırlanan sözleşmelerin bir başka özelliği ise Asya’dan Amerika’ya birçok devletin katılım sağlayabilmesi, yani evrensel olmasıdır.

Uluslararası uyuşmazlıklarda barışçı çözüm yöntemlerinin kullanılması Milletler Cemiyeti döneminde zorunlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Milletler Cemiyeti misakının 2. maddesine göre; “*Cemiyet’in bütün üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesine varabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlığı ya hakemliğe ya da Konsey’in incelemesine sunmayı kabul etmektedirler.*”⁴⁴ Bu maddeye göre uluslararası uyuşmazlık söz konusu olduğunda devletler ya yargı organlarına başvurmalı ya da Milletler Cemiyeti Konseyi’ne sunmalıdırlar. Misakın 15/1’inci maddesinde de bu

⁴¹ Eren, *age.* , s.17.

⁴² Salih Karataş, “*Uluslararası Hukukta Silahsızlanma ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü*” (OPCW), İstanbul 2015, s.25.

⁴³ Mengiler, *age.* , s.30.

⁴⁴ Stratejik Araştırmalar ve Uygulama ve Araştırma Merkezi, “*Müttefik Ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920’de Sevres’de İmzalanan Barış Anlaşması*” , http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

durum zorunlu tutulmuştur: “*Cemiyet üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesini doğurabilecek nitelikte bir anlaşmazlık 13. maddede öngörülen hakemliğe sunulmazsa, anlaşmazlığı Konseye götürmeyi kabul ederler.*” Fakat Milletler Cemiyeti bir yandan barışçı çözüm yollarını ön planda tutarken diğer yandan da savaş yaptırımını muhafaza etmeye çalışmıştır. “*Cemiyet üyeleri, hakemlerin kararından ya da Konseyin raporundan sonra üç aylık bir süre geçinceye kadar, hiçbir durumda savaşa başvurmamayı kabul ederler.*” misakın 12/1 inci maddesinde yer alan bu ifade de savaşa başvurulabileceğinin de bir seçenek olduğunu destekler niteliktedir.⁴⁵

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollar ile çözümünde en etkili adımlar Birleşmiş Milletler döneminde atılmıştır. Öncelikli olarak devletlerin uyuşmazlıklar durumunda kuvvet kullanımları net olarak yasaklanmıştır. BM Anlaşması madde 37/1 e göre : “*33. madde de belirtilen nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar söz konusu uyuşmazlığı anılan maddede gösterilen yollarla çözmeyi başaramazlarsa, Güvenlik Konseyine sunarlar.*” Bu doğrultuda BM Anlaşmasının madde 2/3’de ; “*Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler.*”⁴⁶ şeklinde belirtilerek uyuşmazlıkların sadece ve sadece barışçı çözüm yolları ile çözülebileceğinin üzerinde durulmuştur. 1982 yılındaki Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne İlişkin Manila Bildirisi BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ayrıca “*devletler arasındaki çatışma ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü için azami çaba sarf edilmesi ihtiyacı*” ve “*uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü sorusunun Devletler ve BM için merkezi kaygılardan birini temsil etmesi gerektiği*” üzerinde durularak bu konunun önemi vurgulanmıştır.

BM Anlaşması’nın VI. bölümünde “*Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi*” başlığında uluslararası uyuşmazlığın barışçı yollarla çözümü ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bölümün 2/3 maddesinde devletlere yüklenen sorumluluk somutlaşmıştır. Yine bu bölümün 33. maddesinde yer alan ifadeye göre;

“*Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olan devletlerin, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma,*

⁴⁵ Eren, *age.* , s.19.

⁴⁶ United Nations, “*Chapter VI: Pacific Settlement Of Disputes*” <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vi/index.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

*hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla konuya çözüm aramaları gerektiği*⁴⁷” yer almaktadır. Bu maddede göze çarpan husus ise uyuşmazlıkların çözümü, hukuki ve şekli bakımdan devletlerin iradelerine bırakılmış olmasıdır. Dolayısıyla uluslararası barışçı çözüm yolları devletlerin kendi ulusal yargılarından bağımsız olarak devletler arası ilişkilerde özel ve istisnai çözüm yöntemidir.⁴⁸

Herhangi bir uluslararası uyuşmazlık ile karşı karşıya kalan devletler bu uyuşmazlığı öncelikle barışçı yöntemler ile çözmek zorundadırlar. BM Anlaşması madde 37/1: “33. madde de belirtilen nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar söz konusu uyuşmazlığı anılan maddede gösterilen yollarla çözmeyi başaramazlarsa, Güvenlik Konseyine sunarlar.” Eğer çözüm sağlanamaz ya da bir sonuç alınamazsa, uyuşmazlık BM Güvenlik Konseyine sunulabilir. *Uyuşmazlık Güvenlik Konseyine sunulduğunda, Güvenlik Konseyi uyuşmazlığın uluslararası barış ve güvenliğini tehdit edecek bir durum oluşmasını engellemek adına, uyuşmazlık yaşayan taraflara, uyuşmazlığa yönelik tavsiyelerde bulunabilir.*⁴⁹ Uyuşmazlık yaşayan devletlere yüklenmiş olan bu sorumluluklar, devletlerin kuvvet kullanımının tamamen yasaklanmasını bir kez daha kesinleştirmiştir. Konu ile alakalı bir başka önemli husus ise uyuşmazlığın çözümü için, hala devam ediyor olması gerektiğidir. Anlaşmazlık konusu ortadan kalktıktan sonra barışçı çözüm yolları kullanılamaz.⁵⁰ Örnek olarak; uyuşmazlığın aksaklığa uğraması, 1973-1974 yılında Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Fransa’ya karşı açtığı “*Nükleer Deneme Davası*”nın UAD tarafından reddedilmesinin en etkili sebebiydi.

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollar ile çözümünde BM’nin getirdiği sorumluluklar sadece üye devletleri değil, üye olmayan devletleri de ilgilendirmektedir. Bunun nedeni ise üye olmayan devletlerin arasında çıkan uyuşmazlıkların da uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokabilecek olmasıdır. Bu bağlamda 35/1 maddesine göre, BM üyesi olan veya olmayan uluslararası barış ve güvenliği tehdit

⁴⁷ United Nations, “*Chapter VI: Pacific Settlement Of Disputes*” <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vi/index.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

⁴⁸ Eren, *age.*, s.20.

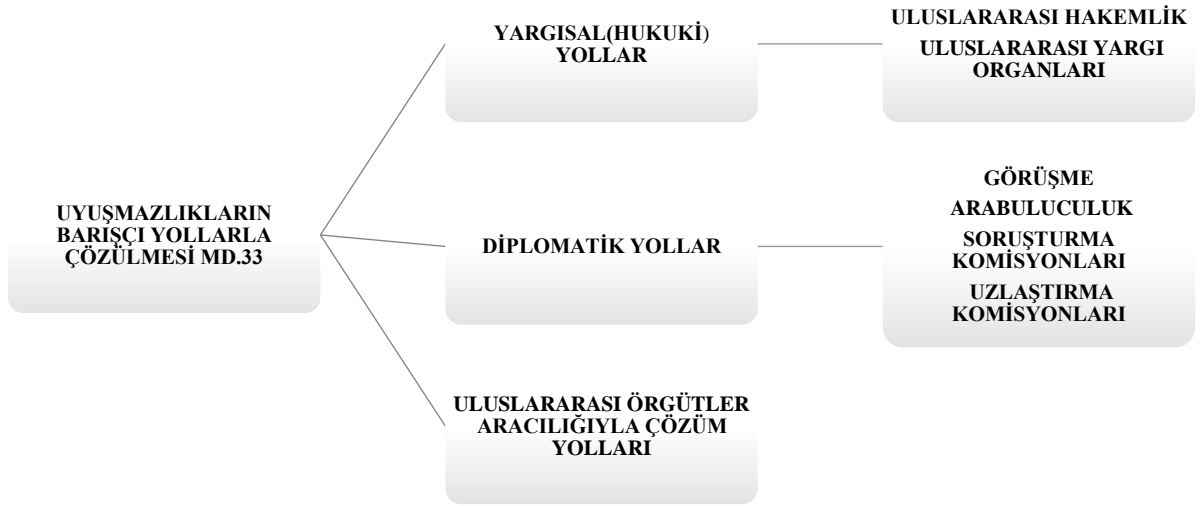
⁴⁹ Bkz. BM Anlaşması madde 37/2. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vi/index.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

⁵⁰ Donald R. Rothwell, Stuart Kaye, Afshin Akhtarkhvari, Ruth Davis, “*International Law: Cases and Materials With Australian Perspectives*”, New York, 2011, s. 659. Aktaran; Eren, “*Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk*”, Ankara 2016.

eden bir anlaşmazlığın tarafı olan devletler, Güvenlik Konseyinin ve Genel Kurulun dikkatini bu uyuşmazlığa çekebilirler.⁵¹

Barışçı Çözüm yöntemlerini üç ana başlıkta incelememiz mümkündür; Yargısal(Hukuki) yöntemler, Yargı Dışı (Diplomatik) yöntemler ve Uluslararası Örgütler aracılığıyla çözüm yöntemleridir. Taraflar istediği barışçı yöntemi seçebilir ve kullanabilirler yani tarafların iradesine göre değişim gösterebilmektedir. Yukarıda ifade edilen yöntemler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo-1: Uyuşmazlıkların Çözümünde Kullanılan Barışçı Yöntemler

1.2.2.1. Yargısal Çözüm Yolları

Somut bir uyuşmazlık durumunun hukuk kuralları çerçevesinde çözüme kavuşturulmasıdır. Uyuşmazlığın çözümünde yargısal çözüm yollarının tercih edilmesi uyuşmazlık yaşayan tarafların kendi iradelerine bağlıdır. Daha açık bir ifadeyle uyuşmazlığın çözümünde konunun yargısal makamlara taşınması zorunlu değildir. Fakat taraflar herhangi bir konu hakkında çıkabilecek uyuşmazlıkların belirli yargı

⁵¹ United Nations, <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/peace-and-security/> . Erişim Tarihi: 01.08.2019.

organları tarafından çözülmesini kararlaştırmışsa var olan anlaşmazlığın yargısal yollar ile çözülmesi gerekmektedir.⁵²

Yargısal çözüm yollarında en önemli husus ise uyuşmazlık eğer yargı mercilerine taşındıysa alınan kararlar taraflar üzerinde bağlayıcı niteliktedir.⁵³ Bu özellik diplomatik yollar ile çözüm yollarıyla arasındaki temel farktır. Yargısal çözüm yolları karşımıza iki şekilde çıkmaktadır: İlki Uluslararası Hakemlik, diğeri ise Uluslararası Yargı Organlarıdır.

1.2.2.1.1. Uluslararası Hakemlik

Uluslararası hakemlik, antik çağlardaki kent devletlerinden bu yana bütün devletlerin kullandıkları bir yöntem olarak günümüze kadar gelmiştir. Uluslararası örgütlerin kurulması ve hakemlik anlaşmalarına taraf olmasıyla birlikte de bu yöntem gelişerek uluslararası hukuk düzeni içinde var olmaya başlamıştır.⁵⁴

Uluslararası hakemliğe, tarihte Sümerli iki kent devleti olan Lagaş ve Umma arasında, tahminen M.Ö. 3000 yılında yapılan bir barış anlaşmasının maddesinde rastlanılmaktadır. Bu madde de geçen söz konusu iki devlet, sınır uyuşmazlığını hakemlik yoluyla çözme yükümlülüğü altına girmiş ve üçüncü bir devletin kralını hakem olarak belirlemiştir. M.Ö. 5. yüzyıl sonrasında ise hakemlik uygulaması Yunan Devletlerinde de görülmeye başlanmıştır. Ortaçağ döneminde ise devletler arasında çıkan uyuşmazlıklarda da hakemlik yoluyla çözümde hakemlik görevi Papa veya krallara verilirdi. 1225-1465 yılları arasında ise 46 Hakem kararına rastlanmıştır.⁵⁵ İsviçre'deki eyaletler ve İtalyan şehirleri arasında 12. ve 13. yüzyıllarda hakemlik yöntemi sıkça kullanılmıştır. 16. , 17. ve 18. yüzyıllarda ise uluslararası hukuk alanı düzenli bir şekilde gelişmesine ve bu dönemde hakemlik davaları görülmesine rağmen fazla tercih edilmemiş, 18. yüzyıldan itibaren uyuşmazlıkların çözümünde tercih edilmeye başlanmıştır.⁵⁶

⁵² Eren, *age.* , s.22.

⁵³ Erdoğan, *age.* , s.462. Pazarıcı, *age.* , s.23.

⁵⁴ Pazarıcı, *age.* , s.17.

⁵⁵ Meray, *age.* , s.352-353. Pazarıcı, *age.* , s. 17-18.

⁵⁶ Lassa Francis Oppenheim, "*International Law-a Treatise, Vol.II, Disputes, War, and Neutrality (Seventh Edition), Longmans*", 1952, s.3-4. Aktaran; Erdoğan, "Uluslararası Hukuk ve Hakemlik", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Sürekli Hakemlik Divanı, 1899 Lahey Sözleşmesi'ne yakın olan 1907 Lahey Sözleşmesi'nden sonra da işlevine devam etmiş, 1900 ile 1932 yılları süresince 20 hakemlik davasına bakmış, USAD ve UAD'ın geri planında kalsa da eskisine oranla daha az davaya bakabilmiştir.⁵⁷ Ayrıca 1907 Lahey Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne İlişkin Sözleşme'nin 37. maddesi Uluslararası Hakemliği “devletler arasındaki uyuşmazlıkların, devletlerin kendi seçecekleri yargıçlarla ve hukuka uygun olarak çözülmesi” olarak tanımlamıştır.⁵⁸ Buradaki “hukuka uygunluk” konusunda bazı öğretiler arasında bir görüş ayrılıkları çıkmıştır. Birçok yazar hakemlikte hukuka uygunluktan ziyade “devletlerin kendilerinin belirleyeceği ilke ve kurallar” ifadesine yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵⁹ Fakat bu noktada önemli olan, uyuşmazlık yaşayan tarafların, barışçıl yöntemler kullanarak uyuşmazlığı sona erdirebilmeleridir. Yani görüşler farklı da olsa hakemliği, salt hukuka dayanmayan fakat hukuki unsurlar barındıran bir kavram olarak tanımlamamız yanlış olmayacaktır.

Milletler Cemiyetinin var olduğu dönemlerde küresel düzeyde hakemliği zorunlu kılan sözleşme 1928 Genel Hakemlik Sözleşmesidir. Bu dönemde devletler birçok hakemlik anlaşması imzalamış Türkiye'nin de içinde olduğu 1928-1933 yılları arasında 16 ikili uzlaştırma ve hakemlik anlaşması imzalamıştır. Türkiye üzerinden örnek verilmesi gerekirse, Lozan Anlaşmasının birçok maddesinde de hakemliğe başvurulması öngörülmüştür. Hakemliğe karşı olan ilgi BM döneminde de devam etmiştir. Hakemlik yönteminin kabulü ile ilgili yapılan, en önemli ve en son anlaşma 1992 AGİT çerçevesinde *Uzlaştırma ve Hakemlik Sözleşmesi* olmuştur.⁶⁰ Uluslararası Hakemliğin gelişmesi ise “Jay Anlaşması” ile olmuştur.⁶¹

Uluslararası hukukta, uyuşmazlığı hakemliğe taşımak için zorunlu bir kural yoktur. Sadece uyuşmazlık yaşayan tarafların “karşılıklı rızalarının” olması gerekmektedir. 1924 *Mavrommatis Davası*'nda Uluslararası Sürekli Adalet Divanı,

⁵⁷ Erdoğan, *age.* ,s.17.

⁵⁸ United Nations, “*Handbook on The Peaceful Settlement of Disputes Between States*”, New York, 1992, s.63. Rothwell/Kaye/ Akhtarkhavari/ Davis, *age.* , s. 674. Aktaran; Eren, “*Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk*”, Ankara 2016.

⁵⁹ Meray, *age.* , s.352-353. Pazarıcı, *age.* , s.351.

⁶⁰ Pazarıcı, *age.* , s.18.

⁶¹ Anlaşmanın adı General Treaty of Friendship (Genel Dostluk Anlaşması)dır. Amerikan sekreteri olan John Jay'ın ismiyle anılan Jay Anlaşması olarak kullanılmaktadır. Bu anlaşma ABD'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Amerika ve İngiltere arasında çıkan birçok önemli sorunları (1794 yılında çıkan sınır sorunu örnek verilebilir) çözmüştür. Çözülemeyen anlaşmalar ise hakeme sevk edilmiştir. Bkz. Eren, *age.* , s.23.

“devletlerin diğ er devletlerle olan uyuşmazlıklarını, arabuluculuğ a, hakemliğe, ya da herhangi bir barışçı ç özüm yoluna, kendi muvafakatleri olmaksızın, sunmaya zorlanamayacakları esası devletler hukukunda iyice yerleşmiştir.” ifadesi geçmektedir.⁶²

Uyuşmazlık yaşayan devletler, uyuşmazlık konusunu, uygulanacak kural ve yargılama usulü ile ilgili esasları hakem sözleşmesi ya da tahkimname (*compromis*) adında bir belge ile saptarlar.⁶³ Adı geçen sözleşmelerin konusu ve içeriğinin hangi konuları kapsayacağı ise tarafların iradelerine bağlıdır. 1907 La Haye Sözleşmesi’nin 51. maddesi ve 52. maddesinde geçen konuların, somut olayları ilgilendirmesi konusunda, bulunması gereken hususlar aşağıda belirtildiği gibidir:

- I. Uyuşmazlıkların konusu
- II. Hakemlerin atanması için belirlenen zaman
- III. Sözlü ve yazılı müdafaalarla ilgili koşullar
- IV. Hakem masraflarında uyuşmazlık yaşayan tarafların ödeyeceği avans
- V. Hakemlerin nasıl atanacağı
- VI. Atanan hakemlik mahkemesinin yetkileri
- VII. Mahkemenin gerçekleşeceği yer
- VIII. Hakemlikte kullanılacak dil
- IX. Diğ er koşullar (gerekli olan)⁶⁴

Uyuşmazlık yaşayan taraflar hakemlik sözleşmesinde olan kurallara “*pacta sunt servanda*” (ahde vefa) ilkesi gereğince uymak zorundadırlar.⁶⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere hakemlik sözleşmeleri hukuki etkiler yaratmaktadır. Taraflardan biri yükümlülüklerinden birini yerine getirmediği takdirde bu durum, *pacta sunt servanda* ilkesinden dolayı uluslararası sorumluluğ a sebep olacaktır.

Uyuşmazlığın, hakemlik yöntemi ile ç özüleceği kararlaştırıldıktan sonra, taraflar hakemlik organının yapısını ve işleyişini belirleyebilmektedirler. Hakemlik yapacak organ *ad hoc* (geçici) olarak oluşturulmakta ve her organın yapısı uyuşmazlığ a göre büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Genel olarak her organın yapısı; tarafların eşit

⁶² Bozkurt/ Kütükçü/Poyraz, *age.* , s.351

⁶³ Meray, *age.* , s.352-353. Pazarıcı, *age.* , s.351.

⁶⁴ Pazarıcı, *age.* , s.464.

⁶⁵ Pazarıcı, *age.* , s.465.

sayıda üye atadığı 3 ya da 5 kişilik bir gruptan oluşmaktadır.⁶⁶ Dâhil olan son üye tarafsız bir üçüncü şahıstan oluşur şayet bu konuda görüş birliği sağlanamazsa UAD başyargıcı tarafından hakem atanabilmektedir.⁶⁷

1907 La Haye Sözleşmesi md. 81: “*Hakem, usulüne uygun olarak taraflara uyuşmazlığın kesin ve itiraz hakkı olmaksızın çözüme kavuşturulduğunu bildirir.*” Buna göre hakemlik karar verdikten sonra, net bir tarih belirtilmediği sürece, alınan karar en kısa sürede uygulanmalıdır. Alınan hakemlik kararları kesindir ve aksi bir hakemlik sözleşmesi belirtilmediyse üst bir organa başvurulamaz. Hakemlik bu özelliği ile diplomatik çözüm yollarından ayrılır. Uyuşmazlık yaşayan taraflar hakemin verdiği karara uymak zorundadırlar. Karara uymayan taraflar uluslararası hukuk açısından sorumlu olur ve teamül kararları içinde uluslararası hukukta yer alan önlem veya zorlama yollarıyla karşı karşıya kalabilirler.⁶⁸

Hakemlerin vereceği kararların, hakemlik sözleşmesinde bağlayıcı ve nihai nitelik taşıması gerekmektedir.⁶⁹ Farklı bir öğretiye göre ise taraflar hakemlik sözleşmesine göre, hakemin verdiği kararları tavsiye niteliğinde görebilir. Böyle bir durumda, karara uyulmadığı takdirde taraflara herhangi bir sorumluluk düşmeyecektir.⁷⁰

Uluslararası hukukun gelişiminde, uluslararası hakemlik organları önemli bir yere sahiptir. Örnek verecek olursak; devletlerin sorumluluğu konusunda “*Trail Smelter Davası*”,⁷¹ sınır uyuşmazlıkları konusunda “*Palmas Adası Davası*”⁷², yabancı varlıklara

⁶⁶ Carla S. Copeland, “*The Use of Arbitration To Settle Territorial Disputes*”, Fordham Law Review, C.67, S.6, 1999, s. 3075.

⁶⁷ Mengiler, *age.*, s.64.

⁶⁸ Pazarıcı, *age.*, s.475.

⁶⁹ Gary B. Born, “*International Arbitration: Cases and Materials*”, Alphen aan den Rijn, 2010, s.76. Aktaran; Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016.

⁷⁰ Richard Bilder, “*International Third Party Dispute Settlement (Dispute Settlement)*”, Denver Journal of International Law&Policy, S.17, 1988-1989, s.482. Aktaran; Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016.

⁷¹ Kanada'nın 1941 yılında, ABD sınırına yakın bir kasabasında bulunan bir fabrikanın çıkarılan emisyonundan dolayı, ABD'nin sınırları içinde kalan yerleşim birimlerinin üzerine ABD ve Kanada bu uyuşmazlığı hakeme taşımıştır. Hakemler Kanada'nın sorumlu olduğuna karar vermiş, böylece herhangi bir devletin faaliyeti sonucunda komşu bir devlete zarar verilmesi kabul edilmiştir. Bkz. Eren, “Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk”, Ankara 2016.

⁷² 1898 İspanya-ABD arasındaki savaşın sonunda yine aynı sene içerisinde yapılan Paris Anlaşması çerçevesinde İspanya, Filipinleri Birleşik Devletlere bırakmıştır. 1906'da Birleşik Devletler yetkilisi Palmas Adası'nı ziyaret etmiştir. Birleşik Devletler, iki mil uzunluğunda, bir mil genişliğinde küçük bir ada olan Palmas Adasının da kendine bırakıldığına inanmakta, fakat yetkili ada üzerinde Hollanda bayrağı ile karşılaşılmaktadır. Bunun üzerine ABD ve Hollanda'nın ada üzerindeki egemenliği konusu hakemliğe taşınmıştır.

el konulması konusunda “*İran-ABD İddialar Mahkemesi*”⁷³ uluslararası hukuk alanına büyük katkıda bulunmuştur.

1.2.2.1.2. Uluslararası Yargı Organları

Uluslararası hukuk öğeleri arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların bağımsız, uzman ve sürekliliği olan bir organ (mahkeme) tarafından hukuk kurallarına dayanarak karara bağlanması, alınan kararların uyuşmazlık yaşayan taraflar için bağlayıcı nitelikte olması, uyuşmazlığın uluslararası yargı organları aracılığıyla çözülmesi anlamına gelmektedir.⁷⁴

Bir anlaşmaya göre kurulması düzenlenen ilk uluslararası nitelikteki mahkeme *Uluslararası Zoralm (Müsadere) Mahkemesi*'dir. Deniz savaşı esnasında ticaret gemilerine el konulması ve bu gemilerin zoralmı konusunda, 1907 yılında toplanan La Haya Konferansı esnasında, uluslararası bir yargı organı kurulması kararı alınmıştır. 18 Ekim 1907 tarihinde ise *Uluslararası Zoralm Mahkemesi*'nin kurulabilmesi adına bir sözleşme imzalanmıştır. Sözleşmeye taraf olan devletler bu sözleşmeye onay vermedikleri için *Uluslararası Zoralm Mahkemesi* kurulamamıştır.

İlk uluslararası mahkeme ise Guatemala, Nikaragua, Honduras, Kosta Rika ve El Salvador'un taraf olduğu, 20 Aralık 1907'de Washington'da imzalanan bir anlaşma ile *Orta Amerika Adalet Divanı* kurulmuş, 1918 yılına kadar faaliyette kalmıştır.⁷⁵ Bütün uluslararası toplumu ilgilendiren uzun süre başarı sağlayan ilk mahkeme ise “*Uluslararası Sürekli Adalet Divanı*” olmuştur. Divan Milletler Cemiyeti döneminde kurulmuş, 1922 yılında fiilen göreve başlamıştır. Milletler Cemiyeti Misakının 14. md. göre uyuşmazlık yaşayan tarafların sunduğu bütün uluslararası anlaşmazlıklara bakan Divan, danışmanlık görüşü de verebilmektedir.⁷⁶ “*Uluslararası Sürekli Adalet Divanı*” görev süresince kendisine sunulan toplamda 29 uyuşmazlığın 22 sini karara bağlamış, 27 uyuşmazlık için de danışmanlık görevi yapmıştır.⁷⁷

⁷³ İran ve ABD arasındaki 1979 yılında ortaya çıkan rehine krizini çözmek üzere imzalanan Cezayir Anlaşması'na dayanarak 1981 yılında bir tahkim kurulmuştur. Rehinelerin bırakılması karşılığında, ABD, İran'ın dondurulmuş varlıklarını serbest bırakmayı kabul etmiştir. . Bkz. Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016.

⁷⁴ Mengiler, *age.* , s.65. Meray, *age.* ,s.376.

⁷⁵ Bilder, *age.* , s.201. Aktaran; Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016. Pazarcı, *age.* , s.476.

⁷⁶ Bozkurt/ Kütükçü/Poyraz, *age.* , s.264.

⁷⁷ Rothwell/Kaye/Akhtarkhavari/Davis, *age.* , s. 677. Aktaran; Eren, “Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk”, Ankara 2016.

Son zamanlarda uluslararası yargı organı denildiğinde 26 Haziran 1945'te BM bağlı olarak kurulan “Uluslararası Adalet Divanı” akla gelmektedir. “Uluslararası Adalet Divanı” Milletler Cemiyeti döneminde kurulmuş olan “Uluslararası Sürekli Adalet Divanı”nın devamı niteliğindedir. *Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün Birinci Bölüm 2. maddesine göre;*

“Divan yüksek ahlaki karaktere sahip, kendi ülkelerinde en yüksek adli görevlerin yerine getirilmesi için gerekli koşulları benliklerinde toplayan ya da uluslararası hukuk alanında yetkileri herkesçe kabul edilmiş birer hukukçu niteliğinde olan kişiler arasından uyruklarına bakılmaksızın seçilen bağımsız yargıçlardan oluşan bir kuruldur.”⁷⁸

Uluslararası Adalet Divanı on beş yargıçtan oluşmakta olup yargıçların görev süresi dokuz yıldır. UAD Statüsü'nün 34. md. göre uyuşmazlıklara uluslararası örgütler veya kuruluşlar ya da gerçek kişiler taraf olamamaktadır. Yine aynı maddeye göre Divan'a sadece devletler taraf olabilmektedir.

Divan Statüsünün 36. maddesine göre de Divan'ın resmi dilleri İngilizce ve Fransızcadır. Ayrıca yetki alanına giren hususlar ise uyuşmazlık yaşayan taraf devletlerin sunduğu bütün davalar ve BM Anlaşmasında yer alan ya da uluslararası anlaşmalarda öncelik verilen bütün durumlardır.

Yargı yetkisi ise isteğe bağlı olup, tarafların yaptığı anlaşmalar ile bütün uyuşmazlıklar veya farklı uyuşmazlıklar için Divan'ın yargı yetkisini zorunlu olarak kabul edebilirler. UAD statüsünün 36/2 md. göre, bu statüyü kabul eden “Devletler herhangi bir zaman, aynı yükümü kabul eden herhangi bir başka devlete karşı, hukuksal nitelikteki uyuşmazlıklarının hepsine ilişkin olarak, Divan'ın yargı yetkisini fiilen ve özel bir anlaşma olmaksızın, zorunlu olarak tanıdıklarını bildirebilirler.”⁷⁹ Buna bağlı olarak; anlaşmaların yorumlanması, uluslararası hukuk ile ilgili her konu, uluslararası hukukta yükümlülük doğuran her olay ve yükümlülüğe aykırı bir olayın getirdiği zarar giderim özelliği ve kapsamı konularında yargı yetkisi zorunlu olarak kabul edilebilmektedir.⁸⁰ Divan tarafından verilen zorunlu yargının kabul edilip edilmemesi

⁷⁸ Statute of the International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/en/statute> , (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

⁷⁹ Eren, *age.* , s.29.

⁸⁰ Eren, *age.* , s.29.

yine devletlerin iradelerine bağlı olduğu için bu duruma “isteğe bağlı koşul” denilmektedir. Uyuşmazlık yaşayan devletler iradesi olmaksızın Divan tek başına yargı yetkisini kullanamamaktadır. Yargı yetkisinin tanınmasında devletlerin rızası gerekmektedir.⁸¹

UAD taraflar arasındaki uyuşmazlıkları uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde çözmekle sorumludur. Tarafların fikir birliği sağlaması koşulu ile Divan’ın yetkilerini daha geniş ve tarafların istekleri yönünde (*ex aequo et bono*) kullanması sağlanabilmektedir.⁸² Yargı tarafından uyuşmazlık yaşayan taraflar için verilen kararlar nihai ve bağlayıcı niteliktedir.⁸³ Uluslararası yargı organları uyuşmazlık çözümleri esnasında uluslararası hukuka ait kurallarını göz önünde bulundurur. Bu açıdan diplomatik çözüm yollarından farklıdır.

Uluslararası yargı organları ve uluslararası hakemlik arasında da benzerlikler var olsa da bazı öğretilerde farklılık gösterebilmektedirler.⁸⁴ Bkz. Tablo-2.

⁸¹ Mengiler, *age.* , s.67.

⁸² UAD Statüsü md. 38/2

⁸³ United Nations, “*Handbook on The Peaceful Settlement of Disputes Between States*”, s.80.

⁸⁴ Copeland, *age.* , s. 3074.

Tablo-2: Uluslararası Yargı Organları ve Uluslararası Hakemliğin Karşılaştırılması

Uluslararası Yargı Organları	Uluslararası Hakemlik
Sürekli ve tek bir yargı organı vardır. İleriki dönemlerde çıkması muhtemel uyuşmazlıklara bakması için önceden kurulmuş bir yapıdır.	Her bir uyuşmazlık için farklı bir hakemlik organı kurulmaktadır.
Yargıçlar uyuşmazlık yaşayan devletler tarafından değil, devletlerin büyük çoğunluğunun önceden belirledikleri kararlar doğrultusunda ortaya çıkmaktadır.	Uyuşmazlık yaşayan taraflar organın yapısını, statüsünü görevli hakemi kendileri belirlemektedir.
Bir uyuşmazlık sona erse de, farklı uyuşmazlıklarda da yargı organlarına başvurulabilir.	Hakemlik organı uyuşmazlık çözüldüğünde sona ermektedir.

Uyuşmazlık yaşayan devletlerin tercihleri tespit edilmeye çalışıldığında uluslararası yargı organları, diğer barışçıl yöntemlere göre daha az tercih edilmektedir.⁸⁵ Tarafların uyuşmazlıkları yargı organlarına taşımaktan çekinme nedenleri ise hakemleri seçme özgürlüğü ve yargı organ mensuplarının objektif olarak değerlendiremeyeceklerini, yetkinliklerinin yetersiz kalabileceğini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁶ Ayrıca uluslararası yargı organlarının daha çok usul içermesi ve daha çok vakit kaybı yaratacağı endişesi de bu yöntemin diğer yöntemlere nazaran daha az kullanılmasında etkilidir.

⁸⁵ Eren, *age.* , s.31.

⁸⁶ Bilder, *age.* , s.204. Aktaran; Eren, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk*, Ankara 2016.

1.2.2.2. Örgütler Aracılığı ile Çözüm Yolları

Bilindiği üzere uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü konusunda ki düzenlemeler 20. yüzyıldan itibaren kendine bir alan yaratabilmiştir. Ancak Milletler Cemiyeti dönemine kadar uluslararası uyuşmazlıklara, uluslararası örgütler yoluyla çözüm aranması yoluna gidilmemiştir. Milletler Cemiyetinin de bu alanda devreye girmesinin en önemli nedeni; uluslararası sorunlar çerçevesinde uluslararası toplumun etkilenmesidir. Milletler Cemiyeti Misakının uluslararası uyuşmazlıkların çözümü ile ilgili 12. maddesine göre, Cemiyet üyeleri arasında çıkan uyuşmazlıklar tahkim, yargı organı veya Konseyin soruşturması yoluyla çözmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁸⁷ Milletler Cemiyeti Misakının 15.maddesine göre ise uyuşmazlıkların uluslararası yargı ya da hakemlik yolu ile çözülememesi durumunda; “ ilgili taraflardan herhangi biri tarafından Konsey önüne getirilebilmektedir. Konsey uyuşmazlığı çözmekte başarılı olamazsa, uyuşmazlığa ilişkin bir rapor hazırlar. Bu raporun oybirliği ya da oyçokluğu ile kabul edilmesinin farklı sonuçları vardır.”⁸⁸ rapor oybirliği ile kabul edilirse, rapora uymayan devlete karşı üç aylık “moratoryum” süresinin ardından gerekli tüm önlemler alınır. Eğer rapor oyçokluğu ile kabul edilirse “moratoryum” süresinin ardından uyuşmazlık tarafları gerekli tüm önlemleri almakta serbesttirler.

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde yer alan Birleşmiş Milletler örgütünün Güvenlik Konseyinde çözüm sürecinde asıl yetkili organdır. BM üyeleri yaşanan uyuşmazlıkları çözmek için bölgesel anlaşmalar yapmışlarsa veya bölgesel örgütler kurmuşlarsa, uyuşmazlığı Güvenlik Konseyi’ne getirmeden önce, anlaşma veya örgütler aracılığıyla uyuşmazlığı çözmek için uğraşmalıdırlar. Ayrıca anlaşmanın VI. Bölümünün 33. md. birinci fıkrası, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürecek nitelikteki uyuşmazlığa taraf olanların, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, hakemlik, uzlaşma ve hukuki çözüm yolları ile uyuşmazlığı gidermelerini öngörmektedir. BM, üyelerine yaşadıkları uyuşmazlıkların kendi seçecekleri yöntemler ile çözmeleri sorumluluğunu yüklemektedir. Konsey, uyuşmazlığın uzayarak uluslararası barış ve güvenliği tehdit edecek konuma geldiğini düşündüğünde taraflara bir takım tavsiyeler de bulunur. Ayrıca Konsey sunulan uyuşmazlığın ciddiyetinin tespiti için soruşturma da

⁸⁷ Esat Mahmut Yılmaz, “*Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu*”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara 2011, s.22.

⁸⁸ Eren, *age.* , s.42.

açabilmektedir.⁸⁹ BM Anlaşmasının 24. md. , uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Güvenlik Konseyini sorumlu tutulmuştur. Bunu sağlayabilmek için Konsey kara, deniz veya hava kuvvetleri aracılığıyla gerekli görülen her türlü girişimde bulunabilir. Konsey, uluslararası barış ve güvenliği sarsabilecek uyuşmazlıkların barışçı yöntemler ile çözülmesinde etkili bir organdır. Yine BM bağlı olarak 25. md. göre bütün üyeler Güvenlik Konseyinin aldığı kararları kabul etmek zorundadır.⁹⁰

Birleşmiş Milletler uyuşmazlıkların çözümünde aynı zamanda Uluslararası Adalet Divanına gidilmesini de tavsiye edebilir. Uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde Güvenlik Konseyi ana role sahip olsa da Genel Kurul da aynı Güvenlik Konseyi gibi tavsiyelerde bulunabilir. Güvenlik Konseyinin veya Genel Kurul'un kararı bağlayıcı değildir. Burada uluslararası sorunlarda önemli bir misyonu üstlenmiş bir örgüt için bağlayıcı bir karar çıkarmama durumu eleştirilmektedir. Uluslararası barış ve güvenliği iyileştirme adına örgüt etkinliği artırılmasının faydaları masaya yatırılmalıdır.

Birleşmiş Milletler Anlaşmasının 33. maddesinde barışçı çözüm yollarından biri de bölgesel örgütler olarak ele alınmıştır. Günümüzde de birçok uluslararası örgüt uyuşmazlıkların çözümü için barışçıl yollarla uluslararası düzeni sağlama adına hareket etmektedir. Uluslararası hukuk gelişimini sürdürmektedir. Bu nedenle uluslararası örgütler aracılığı ile çözüm yolları uluslararası hukukunda dinamik yapısıyla birlikte gelişerek devam edecektir.

20. yy da, Avrupa'da hukuk uyuşmazlıklarının çözümünde arabuluculuk faaliyetine karşı ilgi artmış, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, aile uyuşmazlıkları, ceza uyuşmazlıkları ve idari uyuşmazlıklarının çözülmesinde arabuluculuk yönteminin uygulanması yönünde tavsiye eden kararların ardından hukuk uyuşmazlıklarında da bu yöntemin kullanılması için kararlar almıştır. AB de alternatif uyuşmazlık çözümünün geliştirilmesi için çalışmalar yapılmış, "*Medeni Hukuk ve Ticaret Hukukunda Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Hakkında Yeşil Kitap*"⁹¹ ve "*Arabuluculara Yönelik Avrupa Etik Kuralları*" ndan sonra hukuk uyuşmazlıklarında arabuluculuk faaliyetleri ile ilgili yeni

⁸⁹ Mehmet Gönübol, "*Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*", Sevinç Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1975, s.375.

⁹⁰ Hasan Duran, "*Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması*", Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı: 1, Haziran 2002, s.131-132.

⁹¹ Mustafa Özbek, "*Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 68, Ankara 2007, s. 265-320.

yönerge hazırlanmasına karar verilmiştir.⁹² Avrupa Parlamentosunun Yönerge teklifi üzerine 23 Ekim 2007 tarihinde, Adalet ve İçişleri Konseyi bu teklif üzerine anlaşmaya varmıştır. Alternatif uyuşmazlık çözümü AB'ye üye olan devletler için son dönemde gelişme göstermiş, çözüm yöntemlerinin sunduğu avantajlar ve anlaşmaya dayalı işleyen bir yöntem olması nedeniyle daha çok ilgi görmüştür.⁹³

1.2.2.3. Diplomatik Çözüm Yolları

Diplomatik (Yargı Dışı) çözüm yöntemi, uyuşmazlık yaşayan tarafların, var olan uyuşmazlığı yargı organları haricinde üçüncü kişi veya organların desteği ile çözüme kavuşturma işlemidir. Bu yöntemde alınan kararların hukukun kaidelerine dayanması mecburi değildir. Bu noktada önemli bir husus ise uyuşmazlığı tarafların uzlaşarak çözüme kavuşturmasıdır. Diplomatik çözüm yolları bağlayıcı nitelikte değildir ve uyuşmazlığın çözülmesinde taraflar anlaşarak, kendi rızaları doğrultusunda başvurmayı kabul etmelidirler. Bu yöntemler tamamen tavsiye niteliği taşımakta olup sonuçlara uyulması zorunluluğu bulunmamaktadır.⁹⁴ Asıl amaç uyuşmazlık çözümü için uygun zeminlerin hazırlanmasıdır.

Uyuşmazlıkların diplomatik yollar ile çözümünde beş ayrı yöntem kullanılmaktadır: Müzakere (Görüşme), İyi Niyet Girişimi (Dostça Girişim), Soruşturma Komisyonu, Uzlaştırma ve Arabuluculuktur. Uyuşmazlığın konusuna göre aynı anda birkaçı veya hepsi kullanılabilir.⁹⁵

1.2.2.3.1 Müzakere (Görüşme)

Müzakere (*negotiation*) uluslararası hukuka göre uyuşmazlık yaşayan iki veya daha fazla devletin ya da tarafların, yetkili temsilcilerinin yazılı veya sözlü olarak uyuşmazlığı çözmek amaçlı bir araya gelerek incelemesi ve tartışmasıdır.⁹⁶ Uyuşmazlık yaşayan devletlerin başvurduğu ilk ve basit yöntem müzakeredir.⁹⁷

BM anlaşmasının 33/1 maddesinde ; “Uyuşmazlığa taraf olan devletler her

⁹² Mustafa Özbek, “*Hukukî Ve Ticarî Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin Avrupa Parlamentosu Ve Konseyi Yönerge Teklifi Hakkında Siyasî Anlaşma*”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı:77, Ankara 2008, s.384.

⁹³ Özbek, “*Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s.266.

⁹⁴ Belik, *age.*, s.6.

⁹⁵ Bozkurt/ Kütükçü/Poyraz, *age.*, s.242.

⁹⁶ Pazarıcı, *age.*, s. 455.

⁹⁷ Oppenheim, *age.*, s.4-5. Aktaran; Erdoğan, “*Uluslararası Hukuk ve Hakemlik*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2004.

şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kurum veya kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla çözüm yolları aramaları gerekmektedir.” şeklinde belirtilmiştir. Bu madde ile uyuşmazlığın çözümünde ilk olarak müzakere yolunun tercih edilmesi önerilmiştir.

Müzakerenin temelini “*ödün vermek şartıyla uzlaşmak*” oluşturmaktadır. Bu açıdan uzlaşma taraflardan birinin başka bir şey yapmak istediğinde ortaya çıkmaktadır. Uzlaşmanın tehlike yaratan yönü ise tarafların etkisiz hale gelmesine rağmen uyuşmazlığın çözülememe ihtimalidir.⁹⁸

Müzakere uyuşmazlık yaşayan devletlerin kendi istediklerini, aynı zamanda paylaşılabilen ve karşılıklı çıkarların var olduğu, bu çıkarların elde edilebilmesi adına yapılan karşılıklı görüşmelerdir. Müzakere sürecinin niteliklerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- i. Uyuşmazlık yaşayan iki ya da daha fazla devletin var olması,
- ii. Tarafların karşılıklı etkileşim içinde olan çıkar/ihtiyaçlarının olması,
- iii. Sürekli dinamiktir ve karşılıklı etkileşim söz konusudur,
- iv. Çoğunluk sağlanabilmesi adına, müzakere esnasında taraflar yanlarında temsilci bulundurabilir,
- v. Bir çaba sonucu tarafların kendi istekleri doğrultusunda katıldıkları süreci ifade eder,
- vi. Risk alma veya kazançlar hususunda uyuşmazlık yaşayan tarafların riskten kaçınma eğilimi vardır,
- vii. Maddi ve maddi olmayan unsurlar önemlidir.⁹⁹

Müzakerelerde en önemli hususlardan biri de tarafların birbirlerine muhtaç olduğu gerçeğidir. Uyuşmazlığın sonuca ulaşabilmesi veya uyuşmazlık yaşayan tarafların ortak bir noktada buluşabilmeleri gerekmektedir.

⁹⁸ Andrew J. Dubrin, “*Applying Psychology: Individual and Organizational Effectiveness*”, N.Y: Prentice Hall, s.213. Aktaran; A. Kadir Varoğlu, “Müzakere ve Arabuluculuk İş, Yönetim, Diplomasi ve Hukukta Uyuşmazlıkların Çözümü”, Ankara, 2013.

⁹⁹ A. Kadir Varoğlu, “*Müzakere ve Arabuluculuk İş, Yönetim, Diplomasi ve Hukukta Uyuşmazlıkların Çözümü*”, Ankara, 2013, s 31-32.

1.2.2.3.2. İyi Niyet Girişimi (Dostça Girişim)

Dostça Girişim teknik olarak üçüncü kişilerin, uyuşmazlık yaşayan devletlerin görüşmelere başlayabilmesi açısından çaba sarf etmesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁰ “İyi Niyet Teşebbüsü”, “Dostça Girişim” ya da “İyi Mesai” (*Good Offices*), uyuşmazlıkların çözümü esnasında, müzakerenin kesilmesi ya da müzakere için imkân yaratamamış tarafların müzakere zeminin üçüncü bir tarafın girişimiyle sağlanması anlamına gelmektedir.¹⁰¹

Son yıllarda uluslararası uyuşmazlıkların uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilme kapasitesinin artmasıyla, iyi niyet girişimi yöntemi gün geçtikçe önemli bir konuma gelmiştir. İyi niyet girişimi görevi genellikle bir devlet temsilcisi ya da uluslararası örgüt sekreteri üstlenmektedir. Uygulama esnasında ise en çok görev üstlenen örgüt ise BM Genel Sekreteri olmaktadır.¹⁰²

1982 yılında onaylanan “*Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne İlişkin Manila Bildirisi*”nde, uyuşmazlık yaşayan devletler, iyi niyet girişimi de içinde olmak üzere kendileri belirledikleri barışçı çözüm yollarından birini seçerek uyuşmazlıkları ortadan kaldıracabilecekleri belirtilmiştir. Bu konuda önemli olan nokta ise tarafsızlık yaşayan devletlerin kendi ortam ve koşullarına göre çözüm yöntemini belirleyebilmesidir.¹⁰³

Uyuşmazlığı çözüme kavuşturmak için üçüncü kişiler devletlere iyi niyet girişimi talebinde bulunabileceği gibi, uyuşmazlık yaşayan devletler de üçüncü kişilerden böyle bir girişimde bulunması talep edilebilmektedir. Üçüncü kişi iyi niyet girişimi yönteminde gerçekleşen görüşmelere katılamamaktadır asıl amaçları taraflar arasındaki müzakere ortamının oluşmasını sağlamaktır.¹⁰⁴ İyi niyet girişimi ile arabuluculuk arasındaki fark bu noktada çıkmaktadır. İkinci bölümde detaylı bir şekilde bu konuya değinilecektir.¹⁰⁵ İyi niyet girişimi yöntemi devletlerin iç işlerine karışma anlamına gelmemektedir. 1907 La Haye Sözleşmesinin 3. md. bu durumu net bir şekilde

¹⁰⁰ Shaw, *age.*, s. 1018. Aktaran; Yücel Acer/ İbrahim Kaya, “*Uluslararası Hukuk Ders Kitabı*”, Uşak Yayınları, Ankara 2010.

¹⁰¹ Sompong Sucharitkul, “*Good Offices as a Peaceful Means of Settling Regional Differences*”, Liber Amicorum for Martin Domke, The Hague 1968, s.339.

¹⁰² Thomas M. Franck, “*The Secretary –General’s Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture*”, European Journal of International Law, C.6, S.1,1995, s.361.

¹⁰³ Mengiler, *age.*, s.56.

¹⁰⁴ Sucharitkul, *age.*, s.339.

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 63-64-65.

belirterek, iyi niyet girişiminin, anlaşmazlık yaşayan devletler tarafından dostluğa aykırı sayılmaması gerektiği şeklinde vurgulanmıştır. Yine aynı Sözleşmenin 6. md. ise iyi niyet girişimi sorumluluk yaratmamakta olup sadece tavsiye niteliğindedir. Fakat uyuşmazlık yaşayan taraflar daha önceden bir anlaşma ile bu yöntemin kullanılmasını zorunlu kılabilirler.¹⁰⁶

1.2.2.3.3. Soruşturma Komisyonu

Uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesinde karşı karşıya gelinen en önemli sorunlardan biri, uyuşmazlığın maddi unsurlarının tespit edilmesidir. Bu doğrultuda maddi unsurların açık bir şekilde tespit edilmesi uyuşmazlığın çözümünde önemli bir adımdır.

Soruşturma Komisyonları (*Commissions of Inquiry*) yöntemi, uyuşmazlığın sebep olduğu olayların ve uyuşmazlık yaşayan tarafların, zıt görüşlere zemin hazırlayan hukuki savları, uluslararası bir komisyon tarafından objektif bir şekilde araştırılması ve ortaya çıkan sonuçların uyuşmazlık yaşayan taraflar için bağlayıcı özelliği olmayan bir raporun hazırlanması şeklindedir.¹⁰⁷ Uluslararası soruşturma komisyonlarının asıl amacı uyuşmazlığın çözümü aşamasına yardımcı olmaktır.

1899 La Haye Sözleşmesinde ilk defa yer alan soruşturma komisyonu, 1907 anlaşmasının 9. İle 35. maddeleri arasında da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu sözleşmelerde “*onura ve temel çıkarlara*” dokunmayan uyuşmazlıklara ilişkin maddi verilerin belirlenmesinin soruşturma komisyonları aracılığıyla mümkün olacağı belirtilmiştir. Zaman içerisinde bu tanım sadece “*onura ve temel çıkarlara dokunmayan*” uyuşmazlıklar olarak değil de, “*her türlü uyuşmazlığın*” çözümünde soruşturma komisyonları rol alacaktır şeklinde genişletilmiştir.¹⁰⁸

Soruşturma komisyonlarının kurulması için uyuşmazlık yaşayan devletlerin karşılıklı olarak anlaşması gerekmektedir. Daha geniş bir ifadeyle tek taraflı bir irade ile soruşturma komisyonu kurulamamaktadır. Yapılan anlaşma da, komisyonun süresi, yetkileri, şekli, yeri ve dili tarafların istediği gibi serbest bir şekilde belirlenebilmektedir. Düzenlenmeyen hususların olması durumunda, 1907 La Haye Sözleşmesinin hükümlerine göre uygulanır. La Haye Sözleşmesine göre komisyon beş kişiden

¹⁰⁶ Bozkurt/ Kütükçü/Poyraz, *age.* ,s.250.

¹⁰⁷ Mengiler, *age.* , s.51.

¹⁰⁸ Meray, *age.* , s.331.

oluşmaktadır. Uyuşmazlık yaşayan devletler ikişer kişi atadıktan sonra bu dört kişi beşinci bir komisyon üyesini ortaklaşa belirlerler. Beş üye seçilmesi durumu zorunlu değildir taraflar üç, beş veya yedi kişi gibi tek sayılarda üye belirleyebilmektedir.¹⁰⁹ Komisyonun görevi sadece uyuşmazlığa sebep olan maddi verileri tespit etmektir.

1.2.2.3.4. Uzlaştırma Komisyonları

Uzlaştırma komisyonları çözüm yöntemi diğer diplomatik çözüm yollarından farklı olarak kesin ve net sonuçlar doğurmaktadır. Uzlaştırma (Conciliation), Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından 1961 yılında şu şekilde açıklanmıştır:

“Uzlaştırma, bir uyuşmazlıkla uğraşmak üzere, taraflarca bu mesele için Ad Hoc olarak veya daha önceden sürekli nitelikte tesis edilmiş olan komisyonun güdümünde, her türden uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için bir yöntemdir. Komisyon, uyuşmazlığı tarafsız bir şekilde inceleyip değerlendirir ve bir çözüm üretme bakımından, taraflarca kabul edilebilir ve icra edilebilir çözüm formüllerini sağlamaya çalışır.”¹¹⁰

Kısa bir şekilde özetlemek gerekirse uzlaştırma var olan bir uyuşmazlığı araştırma ve soruşturma ile görevli bir komisyonun uyuşmazlık yaşayan taraflara bağlayıcı nitelik oluşturmayan bir rapor sunduğu barışçı bir yöntemdir. Bu durum uluslararası soruşturma komisyonlarını teknik olarak bir adım ileri taşıyan çözüm yöntemidir. Uzlaştırma komisyonlarının barışçı bir yöntem olarak ortaya çıkması I. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. 1925 Locarno Anlaşması, 1928 Cenevre Hakemlik Genel Sözleşmesi, 1933 Rio De Jenerio Anlaşması, 1964 Afrika Birliği Örgütü Anlaşması, 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi gibi Uluslararası Belgeler, uzlaştırma komisyonlarının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Komisyonlar sürekli bir nitelik taşımakta olup, üyeler bu konuda uzmanlığı olan kişilerin içinden seçilmektedir. Komisyonlar, soruşturma komisyonları gibi 3 ya da 5 kişiden oluşturulmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ Bozkurt/ Kütükçü/Poyraz, *age.*, s.105.

¹¹⁰ Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından çıkarılan Uluslararası Uzlaştırma Prosedürleri Hakkında Yönetmelik Madde.1. Erdoğan, *“Uluslararası Hukuk ve Hakemlik”*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2004 s.17

¹¹¹ Eren, *age.*, s.44

1.2.2.3.5. Arabuluculuk

Arabuluculuk yöntemi, barışçı çözüm yöntemleri arasında önemli bir yere sahiptir. Üçüncü bir kişi tarafından uyuşmazlık yaşayan tarafların rızası ile aralarındaki uyuşmazlığı çözmeyi hedeflemektedir. Uyuşmazlıkların çözümünde uzun süredir tercih edilen bu yöntem, konu fark etmeksizin tüm uyuşmazlıklarda kullanılabilir. Çalışmanın temel konusu arabuluculuk olduğu için bu başlık altındaki konu anlatımı daha kısa tutulmuştur, ikinci bölümde konu hakkında daha detaylı bilgi verilecektir.

2. İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI HUKUK ÇERÇEVESİNDE ARABULUCULUK YÖNTEMİ

2.1. ARABULUCUĞUN TANIMI VE GELİŞİMİ

Amerikan Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Danışma Kurumu'na göre arabuluculuk, “*uyuşmazlık yaşayan devletlerin, uyuşmazlığın içeriğine veya çözümüne ilişkin belirleyici etkisi olmayan, fakat sürece ilişkin olarak tavsiye veya karar verme yetkisi bulunan bir uyuşmazlık çözümü uygulayıcısı (arabulucu) yardımı ile uyuşmazlık yaşanan konuların belirlenmesi, çözüm önerilerinin üretilmesi, önerilerin değerlendirilmesi ve sonucunda bir anlaşmaya varılmasını kapsayan süreçtir.*”¹¹² Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ise bir anlaşmazlığın çözümünün üçüncü bir tarafsız kişi veya kuruma bırakılması olarak tanımlanmıştır.¹¹³ Yine farklı bir tanıma göre arabuluculuk, uyuşmazlık yaşayan tarafların, bir anlaşmanın şartlarını müzakere edebilmeleri adına bir araya getirme uğraşı içinde olan, uzlaşma sağlanabilmesi için iletişimi kolaylaştıran, tarafsız ve gönüllü bir üçüncü kişinin katılımıyla yürütülen bir usuldür.¹¹⁴

Ülkemizde 22.06.2012 tarihinde yürürlüğe giren 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK) 2/b maddesine göre arabuluculuk, “*sistemik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve bu suretle çözümlerinin kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin katılımıyla ve ihtiyari olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemi*”¹¹⁵ olarak tanımlanmıştır.

¹¹² Spencer, David Brogan, “*Michael Mediation Law and Practice*”, New York, 2007, p.9. Aktaran Elif Kısmet Kekeç, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2010.

¹¹³ TDK Büyük Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=arabuluculuk&hngget=md, Erişim Tarihi: 06.03.2019

¹¹⁴ Özbek, “*Hukukî Ve Ticarî Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin Avrupa Parlamentosu Ve Konseyi Yönerge Teklifi Hakkında Siyasî Anlaşma*”, s. 492.

¹¹⁵ Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=6325&MevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

Avrupa Konseyi'nin 2008/52/EC sayılı Belirli Medeni ve Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuk Direktifi'nin 3. Maddesine göre de, “gönüllülük esasına dayanan, adlandırılma veya başvurulma şekline bakılmaksızın, arabulucu yardımı ile iki veya daha fazla tarafın uyuşmazlığı bir anlaşmaya varmak suretiyle sonuçlandırmayı amaçladıkları yapısal süreç”¹¹⁶ olarak arabuluculuğun tanımı yapılmıştır. 2002 tarihinde BM Genel Kurulunun kabul etmiş olduğu *Uluslararası Ticari Arabuluculuğa İlişkin Model Hukukunda* ise arabuluculuk kavramı, “*tarafaların aralarındaki sözleşme veya mevcut hukuki ilişkiden doğan uyuşmazlıkların barışçı yollar ile ortadan kaldırılması için üçüncü kişi veya kişilerin yardımına başvurusu*” şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁷

Arabuluculuk genel olarak değerlendirildiğinde üçüncü kişinin de dâhil olduğu, uyuşmazlık konusunda tarafları, bir şeyi yapma veya yapmamayı mecbur etmeyi değil, ikna etmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Yapılan tanımlar doğrultusunda çıkarılabilecek sonuçları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

- i. Öncelikle arabuluculuk yöntemini kullanabilmemiz için bir uyuşmazlığın var olması gerekmektedir.
- ii. Uyuşmazlığın çözülebilmesi için objektif ve gönüllü bir üçüncü kişinin müdahalesi olmalıdır.
- iii. Uyuşmazlık yaşayan taraflar müzakere amacı ile bir araya geldiklerinde, üçüncü kişi uyuşmazlığın dostane bir şekilde çözülmesi konusunda aracı olmalıdır.
- iv. Sonuca bağlanan uyuşmazlık sonunda, çözüm önerileri bağlayıcı nitelikte olmamaktadır.

Arabuluculuk görevini üstlenen kişi veya kurumun verdiği karar, bağlayıcı olmadığı için uyuşmazlığı etkileyen doğrudan doğruya sadece arabulucu değildir.¹¹⁸

Arabuluculuk yöntemi ile tahkim genellikle birbirine benzetilmektedir. Tarafsız üçüncü kişinin görevlerinden dolayı birbirinden ayrılmaktadır. Tahkimde üçüncü bir kişi

¹¹⁶ Hukuki ve Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin 21 Mayıs 2008 tarihli Avrupa Konseyi Direktifi'nin tam metni için bkz. http://www.arbuluculuk.adalet.gov.tr/Sayfalar/proje_belgeleri/8.pdf Erişim Tarihi: 07.03.2019.

¹¹⁷ UN, “UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use 2002”, New York 2004, s. 1. https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2021).

¹¹⁸ Eren, *age.*, s.55.

olan yargıç veya hâkim tarafından uyuşmazlık incelenir, ulaştıkları kaniya göre, uyuşmazlığın çözümünde bağlayıcı bir karar verir. Buna karşın arabuluculukta, yargıç veya hakemler taraflar için bir karar vermemekte, asıl amaçları uyuşmazlık yaşayan tarafların problemlerini çözümlenmelerine ve bunun için atılacak olan adımlar için iletişim ve müzakere ortamı yaratmaktır.¹¹⁹

Bazı öğretilerde **arabuluculuk** ve **uzlaştırma (conciliation)** kavramları birbirinin yerine kullanılabilir. Bunun örneklerini Anglo-Sakson Hukukunda görebilmekteyiz, bu sistemde uzlaşma ticari ilişkilerdeki arabuluculuğu ifade etmek için kullanılmıştır. Ticari ilişkiler dışında da, arabuluculuk kavramının kullanıldığı gözlemlenmiştir.¹²⁰ ABD’de uzlaştırma ve arabuluculuk arasında hukuki bir ayırım bulunmamaktadır.¹²¹ Bu iki kavram arasında her ne kadar bir benzerlik olsa da, öğretilerde bunun benzerliğine ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Genel olarak kabul görülmüş öğretiler de ise uzlaşma ve arabuluculuk yöntemleri teori de birbirinden farklıdır. Hatta arabuluculuğun, uzlaşmayı da kapsadığı geniş bir sürece sahip olduğu gözlemlenmektedir.¹²² Benzer yönleri ise

- i. Tarafların yaşadığı uyuşmazlık konusunda gayret gösterilmesi,
- ii. Üçüncü kişilerin tarafları zorlama yetkisine sahip olmamaları,
- iii. Çözümlerin tarafları bağlayıcı nitelikte olmaması ve
- iv. Çözümlerin sadece tarafların anlaşmasıyla mümkün olabilmesidir.¹²³

Dünyada, günümüze kadar gelen sürece baktığımızda, arabuluculuk yöntemine neredeyse bütün toplumlarda rastlayabilmekteyiz. M.Ö. 3000 yıllarında geleneksel arabuluculuk yönteminin Babil, Mısır ve Asur’da uygulandığı bilinmektedir. Yine Roma Hukuk Sistemi ve Antik Yunan sistemlerinde, hukuk uyuşmazlıklarında **arabuluculuk** ve **tahkimin** birleştirilmesi sonucu kurumsallaştırılmış sistemler kullanılmıştır. Genel olarak yaşlılar, din adamları, bilim adamları ya da kabile şefleri gibi toplum tarafından saygı duyulan üyeler, yaşanan uyuşmazlıklar da üçüncü kişi olarak, tarafların anlaşmazlık yaşadıkları konuyu çözmelerinde yardımcı olmaktadır. Bu

¹¹⁹ Kekeç, *age.*, 43.

¹²⁰ Kamil Yıldırım, “*İhtilafların Mahkeme Dışı Usullerle Çözülmesi Hakkında*”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya için armağan, İstanbul, 2007, s. 342.

¹²¹ Hikmet Bilgin, “*Anglo-Sakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk*”, Hukuk Gündemi Dergisi, S.1, 2009, s.19.

¹²² Eren, *age.*, s.57.

¹²³ İbrahim Özbay, “*Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma ve Uzlaştırma Tutanağının İlam Niteliği*”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C.VIII, S.3-4, 2004, s.392.

kişilerin toplum üzerindeki otoritesi ve nüfuzu, toplumsal değerleri içeren önerileri ve sosyal düzenin tekrar yapılanması yönündeki kolektif iradeleri bir araya geldiğinde tarafların çözüm önerisini kabul etmesi yönünde bir baskı oluşmaktaydı.¹²⁴ Türkiye açısından değerlendirildiğinde uyuşmazlıkların barışçıl yollar ile çözümü ve arabuluculuk kavramları, Osmanlı dönemlerinden bu yana arabulma ve barıştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi ise İslam kültürüne dayandırılmaktadır.¹²⁵

Uluslararası hukuk alanında var olan uyuşmazlıkların çözümünde ise arabuluculuğun kullanılması 19. yy başından itibaren daha çok karşımıza çıkmaktadır. Arabuluculuk konusunda kuralların düzenlenmesi ilk olarak 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmesinde olmuştur. La Haye Sözleşmelerinde önemli olan konu ise barışın ve güvenliğin sağlanması esas alınarak, bunu olumsuz yönde etkileyecek olan uluslararası uyuşmazlıklarda devletlerin kayıtsız kalmaması gerektiğinin üzerinedir. Bu sözleşmelerden sonra birçok bildiri ve uluslararası sözleşmelerde arabuluculuk uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak kullanılmıştır. Örnek olarak,¹²⁶

- i. *1936 tarihli tarihinde gerçekleşen Amerikalılar Arası Dostça Girişim ve Arabuluculuk Sözleşmesi,*¹²⁷
- ii. *1945 tarihli Birleşmiş Milletler Anlaşması,*
- iii. *1945 tarihli Arap Devletler Ligi Anlaşması,*
- iv. *1959 tarihli Antarktika Anlaşması,*
- v. *1964 tarihli Afrika Birliği Örgütü Anlaşması ve Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Komisyonunu kuran Kahire Protokolü,*

¹²⁴ Özbek, “*Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s.519.

¹²⁵ Kur’an, Müslümanları arabuluculuk yapması ve uyuşmazlıkların çözülmesi konusunda teşvik etmiştir. “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşa girerlerse aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddini aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan diğer tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah adaletli davrananı sever.”(Hucurat Suresi 9. Ayet); “Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.” (Hucurat Suresi 10. Ayet). Bununla birlikte Müslümanlara uyuşmazlıkların çözülmesi ve arabuluculuk üzerine öğüt veren birçok hadis ve ayet bulunmaktadır. Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4621/9-ayet-tefsiri> , (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

¹²⁶ Eren, *age.* , s.58-59.

¹²⁷ Bogota Anlaşmasının (Ateşli silah, cephane, patlayıcı ve ilgili diğer malzemelerin yasa dışı üretimi ve ticaretine karşı Latin Amerika ülkelerinin tüzüğünün (CIFTA) taraf devletlerinin ilk konferansı) yürürlüğe girmesiyle bu sözleşme son bulmuştur. Eren, *age.* , s.58.

- vi. 1970 tarihinde gerçekleşen BM Anlaşması doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İş Birliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildirge,¹²⁸
- vii. 1975 tarihinde gerçekleşen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Senedi,
- viii. 1982 tarihli Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümüne İlişkin Manila Bildirisi.¹²⁹

Ek olarak BM Genel Sekreterinin arabuluculuğun güçlendirilmesine ilişkin raporunda¹³⁰ BM ve üye devletlerin karşılaşılabileceği sorunlara yönelik bir takım araştırmalar yapılmış ve arabuluculuk süreçlerinin güçlendirilmesi açısından değerlendirmeler yapmıştır. Öncelikli olarak devletlerin kendi iç hukuklarında yaşamış oldukları iç çatışmaların, uluslararası barış ve güvenliği için tehdit edebileceği gerçeğini kabul etmeleri gerekmektedir. “*Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü, Çatışmanın Önlenmesi ve Çözümünde Arabuluculuğun Rolünün Güçlendirilmesi*” başlığı adı altında 65/283 sayılı karar ile BM Genel Kurulu, arabuluculuk yönteminin gün geçtikçe artmasını takdir etmiş, bu yöntemin kullanımı esnasında karşılaşılabilecek sorunları ele almış ve devletlerin arabuluculuk kapasitelerinin artırılması konusunun üzerinde durmuştur.

BM Genel Sekreteri *Ban Kim Moon* rehber hazırlamış olduğu “*Etkin Arabuluculuk Rehberinde*” geçen 25 Haziran 2012’ de A/66/811 sayılı raporunda, “*Rehber, başarı olasılığının artırılması ve arabulucu hatasının asgariye indirilmesi amacıyla arabulucuların uzmanlığa ve profesyonel desteğe sahip olmalarının önemine işaret etmekte ve dikkatli değerlendirmenin, uygun planlamanın ve düzenli izleme ve analizin gereğini ortaya koymaktadır. Arabuluculuğa dâhil olan kuruluşlar arasındaki işbirliğine duyulan ihtiyaç vurgulanarak, arabuluculuk süreci için destekleyici bir dış çevrenin öneminin altı çizilmektedir. Bu etkenlerin tümü önemli olmakla birlikte, bir*

¹²⁸ BM Genel Kurul Kararı 2625 (XXV) , bkz. <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB> , (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

¹²⁹ United Nations, *Handbook on The Peaceful Settlement of Disputes Between States*, New York, 1992, p.42.

¹³⁰ Rapor için bkz. United Nations Security Council, S/2009/189 , https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SGReport_EnhancingMediation_S2009189%28english%29.pdf , (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

arabuluculuk sürecinin başarısı ya da başarısızlığı eninde sonunda çatışmalı tarafların arabuluculuğu kabul edip etmediklerine ve bir anlaşmaya varmaya istekli olup olmadıklarına bağlıdır.” olarak ifade edilmiştir.¹³¹

Anlaşılabacağı üzere arabuluculuk yöntemi geçmişten günümüze resmi veya gayri resmi olarak yüzyıllardır tercih edilen bir yöntemdir.¹³² Bu yöntemin gelişimi kültürler arası farklılıklara göre değişim gösterebilmektedir.

2.2. ULUSLARARASI HUKUKTA ARABULUCULUĞUN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Eski dilde “*tavassut*”¹³³ olarak geçen uluslararası arabuluculuk, günümüzde uyuşmazlık çözümlerinde önemli bir yere sahiptir. Arabuluculuğun kullanılabilmesi için öncelikli olarak, bir veya daha fazla devletin arasında bir uyuşmazlığın var olması gerekmektedir. Burada iki veya daha fazla devletlerden bahsedilmesinin amacı tarafların niteliğinin belirtilmesidir. Uluslararası örgütler ile de çıkabilecek uyuşmazlıkları da buna dâhil edebilmekteyiz. Örnek olarak Rusya ve NATO arasında çıkan uyuşmazlığı verebiliriz. 28 Şubat 2014 tarihinde gerçekleşen Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesiyle birlikte NATO, 28 ülkenin Dışişleri Bakanları ile bir araya gelerek her türlü askeri ve sivil iş birliğini askıya alan bir bildiri yayınlamış ve uyuşmazlığın ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹³⁴

Uluslararası uyuşmazlıklardan bahsedilebilmesi için aranan ikinci şart ise uyuşmazlık yaşayan tarafların arasında köprü vazifesi gören, bağımsız bir veya daha fazla kişinin uyuşmazlık çözümü esnasında aktif bir şekilde rol almasıdır. Üçüncü kişi; devlet, uluslararası bir örgüt, Sivil Toplum Kuruluşu (STK) veya gerçek kişi olabilmektedir. Görevi ise uyuşmazlık yaşayan tarafları bir araya getirerek müzakere yapabilmelerini sağlamaktır. Bu sağlanırken önemli olan başka bir nokta ise tarafların rızalarına dayanmasıdır. Bu sayede arabuluculuk faaliyeti sonucunda elde edilen sonuç her iki taraf içinde bağlayıcı olabilmektedir.

¹³¹ BM, “Etkin Arabuluculuk Rehberi”, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/BM_Etkin_Arabuluculuk_Rehberi_Turkce.pdf (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

¹³² Kekeç, *age.*, s.63.

¹³³ *Tavassut, iki veya daha ziyade devlet anlaşmazlık halinde bulduklarında, üçüncü bir veya birkaç devletin araya girerek bir hal sureti teklif etmesine denmektedir.* Bkz. Türk Hukuk Lügatı, Ankara 1991, s.325.

¹³⁴ Eren, *age.*, s.73.

Ayrıca uluslararası hukuk bakımından arabuluculuktan bahsedebilmemiz için belirli özelliklerin kesin olarak var olması gerekmektedir. Bunları;

- i. Arabuluculuğun üçüncü bir kişi olması,
- ii. Arabulucunun tarafsız olması,
- iii. Arabulucunun bağlayıcı karar verememesi,
- iv. Arabulucunun yetkisi,
- v. Arabulucunun gönüllü olması olarak ifade edebilmekteyiz. Bahsedilen özellikleri detaylı bir şekilde alt başlıklar altında inceleyeceğiz.

2.2.1. Arabulucunun Üçüncü Bir Kişi Olması

Uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak arabuluculuk faaliyetinde bir veya birden fazla üçüncü kişinin taraflara gönüllü olarak yardımcı olmasıdır. Aksi takdirde, arabulucu olmadan tarafların yapacağı görüşmeler diğer alternatif çözüm yollarından biri olan müzakeredir. Taraflar uyuşmazlık psikolojisi ile müzakere esnasında gerginlik yaratabilmekte bu da bire bir müzakerelerde sorun yaratabilmektedir. Bu açıdan her iki tarafında rızasıyla uyuşmazlık yapısına hâkim olan üçüncü bir kişinin yardımına ihtiyaç duyulabilmektedir.¹³⁵ Arabuluculukta, arabulucu olmazsa olmaz koşuldur. Ayrıca en önemli nokta ise arabulucunun uyuşmazlık ile bir bağlantısı olmamalı ve taraflardan bağımsız bir özellik taşımalıdır. Arabuluculuk süreci başından sonuna kadar arabulucu tarafından yürütülmektedir.¹³⁶ Arabulucunun uyuşmazlıklara katılmasındaki amaçlar;

- i. Taraflara yeni bir bakış açısı kazandırmak¹³⁷,
- ii. Tarafların temel menfaatlerine uygun çözümler üretebilmek¹³⁸,
- iii. Gerekli bilgiyi sağlayarak etkili bir müzakere sağlamak,
- iv. Var olan uyuşmazlık ilişkisindeki güç ve sosyal dinamiğin değiştirilmesi ve bununla anlaşmaya varılmasını sağlamaktır.¹³⁹

Uyuşmazlık yaşayan taraflar, arabulucunun da katılımıyla yaşadıkları uyuşmazlığa yeni bir süreç kazandırmaktadırlar. Üçüncü bir kişinin katılımı olmadan, tarafların kendi aralarında yaptığı görüşmeler olası bir hareket sağlamayacaktır.¹⁴⁰

¹³⁵ Şanlı, *age.*, s.371. (a)

¹³⁶ Kekeç, *age.*, s.75.

¹³⁷ Eren, *age.*, s.77.

¹³⁸ Özbek, “*Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s. 497.

¹³⁹ Kekeç, *age.*, s.76.

¹⁴⁰ Özbek, “*Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s.496-497.

Hareketin sağlanabilmesi için tarafsız bir arabulucunun olması şarttır. Arabulucunun üçüncü bir kişi olmasından kasıt, uyuşmazlık yaşayan tarafların dışında kalan, uyuşmazlığa taraf olmayan kişinin olmasıdır.

Arabulucu, üçüncü kişi konumunda farklı iki diplomasi tekniğiyle karşımıza çıkmaktadır: *Birinci Kulvar Diplomasisi (Track I Diplomacy)* ve *İkinci Kulvar Diplomasisi (Track II Diplomacy)*

2.2.1.1. Birinci Kulvar Diplomasisi (Track I Diplomacy)

Resmi görüşmeciler tarafından yürütülen diplomasi anlamına gelmektedir. Uyuşmazlık yaşayan tarafların arasında arabulucu görevini üstlenen üçüncü kişi resmi organ, kurum ya da kişiler olabilmektedir. Buna bağlı olarak uluslararası devletler, uluslararası örgütler veya gerçek kişiler üçüncü kişi olabilmektedir.¹⁴¹

2.2.1.1.1. Devletler

Uyuşmazlık yaşayan devletlerin aralarını yine bağımsız bir devlet düzeltebilmektedir. Genel olarak arabuluculuk faaliyetlerine göz attığımızda en sık rastlanılan yöntem budur, bu faaliyeti genellikle devletler adına onların atadığı temsilcileri yapmaktadır. Yetkili temsilciler olarak ise Devlet Başkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı ya da hükümet tarafından atanan diğer üçüncü kişi arabulucu olarak atanabilmektedir. Uyuşmazlığın tarafları, arabuluculuk faaliyetinde, uyuşmazlık hakkında daha fazla bilgiye sahip olan devletin, bilgi sahibi olmayan devletlere göre, daha başarılı olduğu bilinmektedir.¹⁴²

Herhangi iki devletin yaşadığı uyuşmazlık, aynı coğrafya da bulunan diğer devletler içinde tehdit unsuru olabilmektedir. Devletler genel olarak kendi ülkelerinde barış, güvenlik ve huzurun sağlanmasını ve bunun sürmesini istemektedir. Herhangi bir uyuşmazlığın kendi ülkelerini tehdit etme endişelerinden dolayı öncelikle komşu ve bölgedeki diğer devletler bu uyuşmazlığın çözümünde gayret göstereceklerdir. Bu duruma örnek verecek olursak, 19 Ağustos 2009 tarihinde, Bağdat'ta gerçekleşen hükümet binalarının hedef alındığı, bombalı saldırılarda 101 kişi hayatını kaybetmiş, 563 kişide yaralanmıştır. Bu saldırıda Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliği de maddi hasar

¹⁴¹ Eren, *age.*, s.78.

¹⁴² Burcu Savun, "*Mediator Types and Effectiveness of Information Provision Strategies in The Resulation of İnternational Conflict*", İnternational Conflict Mediation, London 2009, p.100.

görmüştür.¹⁴³ Bombalı saldırıları gerçekleştiren militanların Suriye tarafından koruma altına alındığı ve Irak hükümeti ülkeye giriş yapan teröristlerin Suriye topraklarını kullandığını belirtmiş¹⁴⁴, bu iddialarının artmasıyla Suriye ve Irak başkentlerinde bulunan büyükelçiliklerini çekmişlerdir. Bunun üzerine her iki ülkeye de komşu olan Türkiye, Suriye ve Irak arasında arabulucu olma görevini üstlenmiştir.¹⁴⁵

Süper güç olarak tanımlanan devletler birbirlerini rakip olarak gördükleri için arabuluculuk faaliyetlerini rekabete dönüştürebilmektedirler. Buna bağlı olarak uyuşmazlık halinde olan tarafların, uyuşmazlık konuları, süper güç olarak tanımlanan devletler tarafından çoğu zaman hiçbir anlam ifade etmemekle birlikte, bu devletlerin amaçları yalnızca uyuşmazlığı çözerek rakip ülkelere karşı prestijini yükseltmektir. Asıl amaçları kendi ideolojik ve siyasi menfaatlerini ön planda tutmaktır. Küçük devletlerinde arabuluculuk faaliyetlerine katıldıklarını ve başarılı oldukları da gözlemlenmektedir.¹⁴⁶ Örnek olarak Katar, 2014 yılında *Maaloula*'da milis gruplar tarafından kaçırılan 13 Lübnanlı rahibe ve Halep'te bir yılı aşkın süredir esir kalan 9 Lübnanlı hacının serbest kalabilmesi için arabuluculuk faaliyetinde bulunmuştur. Yine aynı yıl içinde Lübnan Hükümeti, *IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti)* ve *El Nusra Cephesi* ile 20 Lübnanlı polisin ve 19 askerinin serbest bırakılması için arabuluculuk yapmıştır.¹⁴⁷ Küçük devletler, uyuşmazlık yaşayan güçlü devletler için tehdit oluşturmadıkları için, istediklerini alabilmelerini sağlamaktadır. Zayıf taraflar için de anlayışlı bir müttefik olarak algılanmaktadır. Bu şekilde kuvvet kullanmaksızın tarafları uyuşmazlığın çözümünde ikna edebilmesi başarıyla sonuçlanır. Küçük devletler arabuluculuk faaliyetini gerçekleştirirken, süper güçlü devletlerin aksine herhangi bir öfke duygusu yaşama ya da haksızlığa uğrayabilme endişesini daha asgari yaşarlar.¹⁴⁸

¹⁴³ *NTV Haber*, 19 Ağustos 2009. <https://www.ntv.com.tr/dunya/bagdatta-hedef-bakanliklar-101-olu,N75B6xpnFUObPnYRXmjtFw> (Erişim Tarihi: 05.04.2019)

¹⁴⁴ *Al-Jazeera*, 25 Ağustos 2009. “*Maliki Blames Syria For Attacks, Assad Denies Claims*”, AFP-France24, 4 Eylül 2009; “Iraq and Syria recall envoys”. <https://www.france24.com/en/20090901-maliki-blames-syria-attacks-assad-denies-claim-> (Erişim Tarihi: 05.04.2019)

¹⁴⁵ Ferai Tınç, “*Irak-Suriye Krizi ve Suriyeli PKK'lular*”, Hürriyet Gazetesi, 31 Ağustos 2009. <http://www.hurriyet.com.tr/irak-suriye-krizi-ve-suriyeli-pkk-lilar-12380686> . Erişim Tarihi: (06.04.2019).

¹⁴⁶ William Zartman, Saadia Touval, “*International Mediation in the Post Cold War Era (Post-Cold War Era)*”, *Managing Global Chaos* (Ed. Chester Crocker / Fen Hampson / Pamela Aall), Washington 1996, p. 430. Aktaran Eren, *age.* , s.81.

¹⁴⁷ Pınar Akpınar, “*Mediation as a Foreign Policy Tool in the Arap Spring: Turkey, Qatar and Iran*” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, C.17, S.3, 2015, s.257. Aktaran Eren, *age.* , s.169.

¹⁴⁸ Slim, *age.* , p.207.

2.2.1.1.2. Uluslararası Örgütler

Arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirebilecek uluslararası hukuk sjelerinden bir diğeri de uluslararası örgütlerdir.¹⁴⁹ Uyuşmazlıklarda uluslararası örgütlerin arabulucu faaliyetinde bulunması oldukça yaygın bir durumdur. Çünkü hiçbir aktör uluslararası örgütler kadar etkin bir konumda değildir. Genellikle nitelikli ve karmaşık uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası örgütler devreye girmektedir. Uyuşmazlık yaşayan devletler için uluslararası örgütler, vahim sonuçlar doğurabilecek uyuşmazlıklara engel olabilecek güçtedir. Bu yüzden uluslararası örgütler savaşların ortaya çıkmasına engel olacağı için arabuluculuk faaliyeti esnasında sorumluluk ve baskı altındadırlar.¹⁵⁰ Uluslararası örgütler bilgi ve belge toplama hususunda imkânlarının daha geniş olması, arabulucu olmaları için farklı önemli bir etkidir. Uyuşmazlıkların çözümünde daha istekli, verimli ve bilgi toplama kabiliyetlerinin daha yüksek olmasından dolayı uluslararası örgütler, diğeri devletlere göre daha yüksek oranda başarılı sağlayabilmektedirler.¹⁵¹

BM Anlaşmasının IV. Bölümü “*Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi*” başlığı altında BM organlarının bazı uluslararası uyuşmazlıklara katılım sağlayabileceği ve arabuluculuk yapabileceği mümkün kılınmıştır. Bu konuda BM Güvenlik Konseyi uyuşmazlık yaşayan tarafların arasındaki uyuşmazlığı çözmek konusunda arabulucu olarak aktif rol alabilmektedir. Kıbrıs Sorununda Güvenlik Konseyi tarafından 4 Mart 1964 tarihinde alınan 186 sayılı karar, “Ada’daki BM Barış Gücünün görevini yaşanan çatışmaları önleme ve hukukun sağlanması, normal bir düzene dönme koşullarıyla çerçeveselendirmiştir. Ayrıca Güvenlik Konseyi, BM Genel Sekreteri’ni Kıbrıs Sorununa barışçıl bir çözüm bulunabilmesi amacıyla bir arabulucu görevlendirilmesini önermiştir. BM Güvenlik Konseyinin 186 sayılı kararına göre Mr. Sakarı S. Tuomioja arabulucu olarak atanmıştır.” 1958 tarihinde NATO’da Kıbrıs Uyuşmazlığında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında iki kez arabuluculuk faaliyetinde bulunmuştur.¹⁵²

¹⁴⁹ Jacob Bercovitch, Richard Jackson, “*Conflict Resolution in the Twenty-First Century*”, Michigan, 2009, p.39.

¹⁵⁰ Eren, *age.*, s. 82.

¹⁵¹ Savun, *age.*, s.102.

¹⁵² Bilge, *age.*, s.201.

Arabuluculuk faaliyetleri bazı durumlarda bölgesel örgütler tarafından da yürütülebilmektedir. Bu duruma örnek olarak *Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)*¹⁵³ 1975 ve 1990 yıllarında gerçekleşen Libya ve Çad arasındaki uyuşmazlıklarda yoğun arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmasını verebiliriz.¹⁵⁴ Bölgesel örgütler genellikle kendi bölgelerinde gerçekleşen uyuşmazlıklarda arabuluculuk faaliyetini gerçekleştirmek isterler. Fakat bu durum için istisnai durumlar da mevcuttur. Ukrayna'nın 2013 yılında, hükümete karşı olan protestolar ile baş gösteren, ardından Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesiyle başlayan uyuşmazlık en üst seviyeye tırmanınca bu krizin çözülmesi için AB, Ukrayna'ya arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Ukrayna'nın AB'ye üyeliği bulunmamasına rağmen, AB'nin bu şekilde bir girişimde bulunması bölgesel örgütlerin arabuluculuk faaliyeti konusunda rolünü ortaya koyabilmesi açısından önemlidir.

2.2.1.1.3. Gerçek Kişiler

Arabuluculuk yapan kişi her zaman gerçek kişidir. Bu durum arabuluculuk faaliyetini gerçekleştiren devlet veya uluslararası örgütler içinde geçerlidir. Fakat bu başlıkta geçen üçüncü kişi herhangi bir devlet veya uluslararası örgütlere bağlı hareket etmeyen, bağımsız gerçek kişileri ifade etmektedir. Yaşanan bir uyuşmazlık durumunda bazı kişiler bağımsız olarak, uyuşmazlık yaşayan taraflar arasında arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirebilmektedir.¹⁵⁵

Gerçek kişilerin arabuluculuk faaliyetini gerçekleştirebilmesi için, yaratıcı çözümler getirebilmek adına, entelektüel birikimlerinin ve sosyal yeteneklerinin üst seviye de olması gerekmektedir.¹⁵⁶ Uygulamaya bakıldığında arabuluculuk

¹⁵³Afrika Birliği Örgütü, Afrika devletlerinin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini kazanmaları ve Afrika'da sömürgeciliğe son verilmesi ilkeleri doğrultusunda kurumsal temelini 1963 yılında atmıştır. Örgüt, Soğuk Savaş döneminde Bağlantısızlar Grubu içinde yer almış ve Doğu ve Batı Blokları arasındaki mücadeleden uzak kalmıştır. Soğuk Savaş müteakiben kıtada yaşanan çatışmalar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar ve salgın hastalıklar örgütü daha etkin bir kuruluş haline gelmeye yöneltmiştir. Örgüt, 2002 yılında Afrika Birliği (AfB) adını alarak, yeni hedeflerini politik, sosyal ve ekonomik bütünleşmenin sağlanması, kalkınmanın hızlandırılması, barış ve istikrarın korunması ve demokrasi ile iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi olarak belirlemiştir. Afrika ülkelerinin bulunduğu ortak platform olan Afrika Birliği Örgütü, Kıta'da karşılaşılan her soruna "Afrika sorunlarına Afrika çözümleri" ilkesi uyarınca çözümler bulmaya ve politikalar üretmeye çalışmaktadır. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi <http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 10.04.2019)

¹⁵⁴ William Zartman/Samuel G. Amoo, "*Mediation by Regional Organizations: Organization for African Unity (OAU)*", Mediation International Relation, New York, 1992, p. 131-148

¹⁵⁵ Eren, *age.*, s. 84.

¹⁵⁶ A. Paul Hare, "*Informal Mediation by Private Individuals*", Mediation in International Relations (Ed. Jacob Bercovitch/Jeffrey Z. Rubin), New York 1992, p.61.

faaliyetlerini üçüncü kişi olarak dini lider, tanınmış diplomatlar, kanaat önderi, hukukçuların gerçekleştirdiği görülmektedir. 1985 tarihinde Şili ve Arjantin arasında ortaya çıkan *Beagle Kanalı Uyuşmazlığında* Papa'nın arabuluculuk yapması ile uyuşmazlık çözüme kavuşmuştur.¹⁵⁷ Beagle Kanalı'nın hangi ülkeye ait olduğu konusunda ortaya çıkan bu uyuşmazlıkta uygulanmış olan stratejiler, çatışan tarafların hassas olduğu noktaların ve ilgi alanlarının anlaşılması sürecin yönetiminde önemli bir yere sahiptir. Bu uyuşmazlık yıllarca sürmüş, Papanın arabuluculuk faaliyeti ile uyuşmazlığın çözümünde daha somut adımlar atılmıştır.¹⁵⁸

2.2.1.2. İkinci Kulvar Diplomasisi (*Track II Diplomacy*)

İkinci Kulvar Diplomasisi, sivil diplomasi olarak da adlandırılabilir. Sivil diplomasi; tarafların kendilerini resmi diplomasinin kuralları altında baskı altında hissetmeden daha geniş bir çerçevede bilgi alışverişinde bulunabilmeleri, perspektif ve iş birliği geliştirebilmeleri ve siyaset için gerekli karar seçeneklerini önerebilmeleri anlamına gelmektedir.¹⁵⁹

Bu diplomasi türü terimi, ABD Dış İşleri Bakanlığı çalışanı *Joseph V. Montville* tarafından 1982 tarihinde uluslararası literatüre kazandırılmıştır. *Montville* ikinci kulvar diplomasisini, birbirlerine düşman olan taraflar arasındaki uyuşmazlığı çözmek amacı ile gerçekleştirilen gayri resmi iletişimlerin tamamı olarak tanımlamaktadır.¹⁶⁰

Toplumlar arası diplomasi türü, uyuşmazlık yaşayan taraflar arasında klasik olarak birinci kulvar diplomasiye bir alternatif değildir. Fakat tamamlayıcı bir unsurdur. Halk desteği yoksa ya da halk barışa hazır değilse, ulaşılan çözümün kalıcı olması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle asıl önemli olan toplumlar arası diplomasinin bu açığı gidermesi, yani taraflar dışında toplumları da barışa hazırlamasıdır.¹⁶¹

¹⁵⁷ James L. Garret, "*Beagle Channel Dispute: Confrontation and Negotiation in the Southern Cone*", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 27, No. 3, Autumn, 1985, p. 81-82.

¹⁵⁸ Ali Can, "*Sivil Toplum ve Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümü: Dini Aktörlerin Çözüm Sürecindeki Rolü*", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol. 17 - Sayı/No: 2, s.125-134.

¹⁵⁹ TASAM, "*Global Sivil Diplomasi Zirvesi*", 15.04.2016. http://www.tasam.org/Files/Etkinlik/File/BasinBulteniOncesi/SGZ1_bulten1a_TR_pdf_e013a90e-97ad-47ce-884e-3e8fb91d72a0.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

¹⁶⁰ Ercan M. Yılmaz, "*Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi*", *Akademik Fener*, S.8, 2007, s.43.

¹⁶¹ Muzaffer Yılmaz, "*Hasmane Önyargılar ve Uyuşmazlıklar*" İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 32, Sayı 1, 2005, s. 2-9.

Toplumlararası diplomasi uygulamada, uyuşmazlık yaşayan tarafların güvенеbileceđi ve arabuluculuk faaliyetinde uzman bilgiye sahip üçüncü bir tarafın girişimi ile başlar. Taraf, uyuşmazlık yaşayan taraflardan görüşmecileri davet ederek gayri resmi, periyodik *problem çözüm toplantıları* düzenler. Yapılacak olan toplantılar katılım sağlayanları olumsuz etkilememeleri adına genellikle tarafsız bir mekânda yapılır. Uluslararası uyuşmazlığa örnek olarak, Filistin-İsrail arasında yaşanan uyuşmazlığın çözülebilmesi için tarafsız başka bir devletle görüşme yapılabilmesini verebiliriz. Görüşmeler, aynı toprak içerisinde, daha küçük gruplar ile tarafları rahatsız etmeyecek, fiziksel veya psikolojik olarak baskı altında hissetmeyecekleri şekilde gerçekleşebilir. Buna genellikle arabulucu parti karar vermekte ve akademik bir ortam seçilmesine özen gösterilmektedir.¹⁶²

2.2.2. Arabulucunun Tarafsız Olması

Tarafsızlık İngilizce 'de iki farklı terimle açıklanmaya çalışılmıştır: *Impartiality* ve *Neutrality*. Fakat Türkiye için geçerli olan tarafsızlık başlığı altında farklı iki anlamda ifade edilmiştir:

Impartiality, “arabulucunun, arabuluculuk faaliyetini gerçekleştirdiği süreçte, uyuşmazlık yaşayan taraflara karşı ‘tarafsızlık duruşunu’ muhafaza etmekle yükümlü oluşudur.”¹⁶³ Bu tanımla beraber arabulucunun uyuşmazlıktan tamamen kendini soyutlaması anlamına gelmemektedir. Başka bir deyişle arabulucu çok taraflı veya her bir tarafa eşit olması şeklinde tanımlanabilmektedir.

Neutrality ise “arabulucu ile taraflar arasındaki ilişki ve davranışlarla ilgilidir.” Arabulucuların taraflardan biriyle geçmiş veya doğrudan ya da belirgin olarak menfaat elde edebilecekleri bir ilişkilerinin olmamasıdır. Eğer arabulucunun süreç içerisinde geçmiş ilişkileri veya kişisel deneyimleri performansını etkiler ise ya da taraflar bunu dile getirirse bütün tarafların kabul etmesiyle görevi bırakmalıdır. Eğer arabulucu için tanışıklık önemli değilse bile bunu taraflara iletmeli ve kararı onlara bırakmalıdır.¹⁶⁴ Sonuç olarak tarafsızlıktan bahsedebilmemiz için bu iki kavramında bir arada bulunması gerekmektedir.

¹⁶² Ercan M. Yılmaz, *age.*, s. 43.

¹⁶³ Seda Özmumcu, “*Arabuluculukta Tarafsızlık İlkesinin Görünümü ve Etik Kurallar Çerçevesinde Değerlendirilmesi*”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 10(1), s.265.

¹⁶⁴ Kekeç, *age.*, s.78.

Arabuluculuk yönteminde en önemli faktörlerden biri, arabulucunun tarafsız olmasıdır. Arabulucu ancak tarafsız olduğunda çözüm süreci olumlu bir şekilde sonuçlanabilir ve taraflar bu süreçte suistimale uğramadıklarını hissedebilir. Arabulucu uyuşmazlığın çözümü aşamasında, kullanılacak yöntemi ve çözüm seçeneklerinin belirlenmesinde her iki tarafa da eşit mesafe de olmalı, tarafsızlığını sakatlayacak menfaatlere bürünmekten kaçınmalı ve taraflardan habersiz bire bir görüşme sağlamamalıdır. Üçüncü kişinin uyuşmazlık konusunda herhangi bir menfaatinin olmadığını ve tarafsız olduğunu belli etmesi durumunda yöntemin başarısı artacaktır.¹⁶⁵ Örnek olarak; 2009 yılında gerçekleşen İsrail-Suriye arasındaki uyuşmazlık sonucunda İsrail Başbakanı *Benjamin Netanyahu*, Suriye ile barışa yönelik görüşmeleri ön koşul olmaksızın yeniden başlatmayı istediklerini fakat bu konuda Türkiye'nin o dönem Başbakanı *Recep Tayyip Erdoğan*'ı tarafsız olarak görmediklerini belirtmiş ve arabulucu olarak Fransa'yı istemişlerdir.¹⁶⁶

1907 La Haye Sözleşmesinin 9. maddesinde uyuşmazlıkların çözümünde üçüncü kişi veya kişilerin konumunda olan uluslararası soruşturma komisyonlarının tarafsız ve vicdani bir soruşturma yapması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Bu hükmü barışçı çözüm yollarında üçüncü kişilerin dâhil olduğu yöntemler içinde değerlendirmek mümkündür.¹⁶⁷

2.2.3. Arabulucunun Bağlayıcı Karar Verememesi

Arabuluculuk yönteminde bir diğer önemli nokta ise arabulucunun çözüm sürecindeki rolüdür. Arabulucu uyuşmazlık çözümü sürecinde son sözü söyleyen ya da uyuşmazlığı kesin sonuca ulaştıran değildir. Asıl görevi uyuşmazlık yaşayan taraflara yargısal yollara başvurmasına gerek kalmadan, uyuşmazlığı çözüme kavuşturma konusunda yardımcı olmaktır.¹⁶⁸ Uyuşmazlık hakkında açıklanan görüşler tavsiye niteliğinde olup taraflar için bağlayıcı niteliği bulunmamaktadır. Arabulucu karar verici bir makam ya da arabuluculuk hüküm verme esasına dayalı bir yöntem değildir. Burada asıl önemli olan; anlaşmaya dayalı bir çözüm yöntemi olduğudur. Aksi durumda

¹⁶⁵ Özbek, “*Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*”, s. 498.

¹⁶⁶ Hürriyet Gazetesi, 15 Kasım 2009. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/israil-ipleri-kopardi-12953732>
Erişim Tarihi: 15.03.2019.

¹⁶⁷ Eren, *age.*, s.88.

¹⁶⁸ Hakan Pekcanitez, “*Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri*”, Hukuki Perspektifler Dergisi, S.5, Aralık 2015, s. 16. Ayrıca bkz. Mustafa Özbek, “*Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Noterlerin Uyuşmazlık Çözümündeki Yeni İşlevi*”, Türkiye Noterler Birliği Dergisi, S.132, Kasım 2006, s.51. (c)

arabuluculuk yerine hakemlik gibi yargısal çözüm yollarından bahsedilebilirdi.¹⁶⁹ Arabuluculukta hedeflenen tarafların yüzleştirilmesi değil, uzlaştırılmasıyla toplumsal barışı sağlamaya çalışmaktır.¹⁷⁰ Yargısal yollarla çözüm yollarında ise asıl amaç haklı haksızı belirleyerek tek taraflı bir karara varılmasıdır.

1907 tarihli La Haye Sözleşmesinin 6. maddesine göre de konuyla bağlantılı olarak, arabuluculuk faaliyetleri sonrasında verilen kararlar tamamen tavsiye niteliğinde olup taraflar için bağlayıcı özellik taşımadığı açık olarak belirtilmiştir.

2.2.4. Arabulucunun Yetkisini Taraflardan Alması

Uyuşmazlıklar da arabuluculuk faaliyetinin başlaması için, arabulucunun uyuşmazlık yaşayan taraflardan bu konuda yetki alması gerekmektedir. Arabulucu, taraflardan kendisine açıkça ya da zımnen yetki verilmediği sürece arabulucu göreve başlayamamaktadır. Uyuşmazlık yaşayan taraflardan biri arabulucu olarak, üçüncü kişiye yetki vermez ya da daha önceden vermiş olduğu yetkiyi geri alırsa arabuluculuk faaliyeti sona ermektedir. 1907 tarihli La Haye Sözleşmesinin 5. maddesinde de, arabuluculuk görevinin, teklif edilen anlaşmanın kabul edilmediğinin anlaşıldığı an ve ya taraflardan birinin arabulucuyu kabul etmediği an sona ereceği belirtilmiştir.¹⁷¹

Arabuluculuk faaliyetinde kabul edilebilirlik önemli bir özelliktir. Öncelikle tarafların uyuşmazlığın çözüm sürecinde, üçüncü bir kişinin yardım etmesine izin vermeleri gerekmektedir. Bu durum, uyuşmazlık yaşayan tarafların arabulucunun katılımına çok hevesli oldukları veya söyledikleri her şeyi yapacakları anlamına gelmemektedir; ancak tarafların arabulucunun dâhil olmasını onayladıktan sonra onu dinleyecek ve aralarındaki farklılıklar ile nasıl mücadele edecekleri konusundaki önerileri ciddiye alacakları anlamına gelir.¹⁷²

Bu konuyla ilgili olarak Bogota Anlaşmasınının 11. Maddesinde, arabulucular uyuşmazlık yaşayan devletler arasında yapılan anlaşma ile yetkilendirilebileceğine ve yetkilendirme gerçekleşmeden arabulucunun göreve başlayamayacağından bahsedilmiştir. Yine 1907 La Haye Sözleşmesinin 3. maddesinde de uyuşmazlığa taraf

¹⁶⁹ Eren, *age.*, s.89.

¹⁷⁰ Özbek, “*Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Noterlerin Uyuşmazlık Çözümündeki Yeni İşlevi*”, s.272.

¹⁷¹ Eren, *age.*, s.90.

¹⁷² Kekeç, *age.*, s.92.

olmayan devletlerin arabulucu olarak görev alabileceğine, fakat bununda uyuşmazlık yaşayan taraflarca kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷³

2.2.5. Arabuluculuğun Gönüllü Olması

Arabuluculuğun başarılı olabilmesi için uyuşmazlık yaşayan tarafların gönüllü ve istekli olarak bu işi yapmalarına bağlıdır, aksi halde verimli bir sonuca ulaşmak zor olacaktır.¹⁷⁴ Gönüllülük genellikle iki şekilde karşımıza çıkabilmektedir. Bunlardan ilki arabuluculuğa katılma konusunda gönüllü olma, ikincisi ise anlaşmanın yapılması konusunda gönüllü olunmasıdır.¹⁷⁵ Gönülsüz yapılan bir eylemde verim alınamayacağı bilindiği üzere, arabuluculuk faaliyetinde gönüllülük asli bir şarttır. Arabuluculuk faaliyeti üstlenen bir devlet veya uluslararası bir örgüt, uyuşmazlık yaşayan devletlere, arabuluculuk faaliyetini dayatamaz. Taraflar uyuşmazlık konusunda arabuluculuk yoluna başvurmayı kabul etme veya etmeme de serbesttirler. Aksi durumunda arabuluculuk faaliyeti başarısızlıkla sonuçlanabilir.¹⁷⁶ Bu duruma örnek olarak; Ruanda Hükümeti ile Ruanda Vatansever Partisi arasında gerçekleşen *Arusha Anlaşması*, uluslararası baskı sonucunda, arabuluculuk faaliyeti sonrası imzalanmıştır. Burada taraflara yapılan psikolojik baskı, tarafları anlaşmayı imzalamayı zorunlu kılmıştır. Anlaşma gerçekleştikten bir yıl sonra Ruanda Devlet Başkanı *Juvenal Habyarimana* ve Burundi Cumhurbaşkanı *Cyprien Ntaryamira'nın* uçağının düşürülmesi ülke de yaşanan soykırımı tetikler nitelikte olmuştur.¹⁷⁷ Böylece gönüllülüğe dayanmayan arabuluculuk faaliyetlerinin de başarısız sonuçlanabileceği görülmektedir.

Arabuluculukta gönüllülük faktörü hukuki bakımdan önemli bir özelliktir. Arabuluculuk rolünde üçüncü bir devlet bu teklifte bulunmaya mecbur olmadığı gibi, uyuşmazlık yaşayan devletler de arabuluculuk faaliyetine olumlu yanıt vermek zorunda değildir. Kıbrıs uyuşmazlığından yola çıkarak, NATO'nun 1958 yılında yaptığı arabuluculuk teklifini Yunanistan'ın kabul etmemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

¹⁷³ Eren, *age.*, s.90.

¹⁷⁴ Şanlı, *age.*, s.375.

¹⁷⁵ Kekeç, *age.*, s. 85.

¹⁷⁶ Eren, *age.*, s.90.

¹⁷⁷ Jimmy Carter, "*Translating Mediation Guidance into Practice*", Discussion Points of the Mediation Support Network, No.2, Zurich, 2013, p.10.

Uyuşmazlık yaşayan taraflar arabuluculuğa başvuracaklarını bir anlaşma ile taahhüt etmişlerse, arabuluculuğun gönüllü olma özelliği devam etmekte, fakat önemli olan nokta ise arabuluculuk yönteminin kullanılması konusundaki rıza önceden verilmektedir.¹⁷⁸ La Haye Sözleşmesinin 2. maddesinde de “*sözleşmeye taraf olan devletler arasında uyuşmazlık çıkması durumunda, kuvvet kullanmadan önce bir veya daha fazla dost devletin arabuluculuğuna başvurması gerektiğinin*” üzerinde durulmuştur.

2.3. Arabuluculuğun Diğer Barışçı Çözüm Yollarından Farkı

Barışçı çözüm yolları, BM Anlaşmasının 33. maddesinde; “*Uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olan devletlerin, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla çözüm aramaları gerektiği*” açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bahsedilen yöntemlerin genelinde üçüncü şahısların uyuşmazlıklara dâhil olması nedeniyle arabuluculuk yöntemiyle benzerlik göstermektedir.¹⁷⁹

Müzakere ve **arabuluculuk** yöntemleri arasındaki fark üçüncü kişilerin dâhil olması noktasındadır. Müzakere yönteminde, uyuşmazlığa taraf olan devletler kendi aralarında bir araya gelerek, uyuşmazlığı görüşmelerle çözüme kavuşturmayı hedeflemektedirler. Fakat arabuluculuk yönteminde uyuşmazlık yaşayan tarafların görüşmelerine üçüncü kişi/kişiler dâhil olmaktadır.

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde bir diğer yöntem olan **iyi niyet girişimi** ile arabuluculuk anlam olarak birbirlerine benzer özellikler taşımaktadır. Her iki yöntemde de, uyuşmazlık yaşayan taraflar uyuşmazlığın çözümünde üçüncü kişiler dâhil olmakta aynı zamanda aralarını bulmaktadır. İkisi de bu konuda gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu yöntemlerin arasındaki en önemli fark ise iyi niyet girişiminde bulunan üçüncü kişi/kişilerin tarafların yaptığı görüşmelere doğrudan katılmasıdır. Üçüncü kişi/kişilerin buradaki asıl amacı uyuşmazlık yaşayan tarafları bir araya getirerek görüşmelerin yapılabilmesini sağlamaktır. Arabuluculukta, arabulucunun görevi ise sadece görüşme yapılmasını sağlamak değil, ek olarak uyuşmazlığın

¹⁷⁸ Suat Bilge, “*Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.17, S.2, 1962, s.16-24.

¹⁷⁹ Eren, *age.*, s.94.

çözümünde etkili bir rol de oynamaktır. İyi niyet girişimi ve arabuluculuk faaliyeti arasındaki ince çizgi burada ortaya çıkmaktadır. Bu farkı daha iyi anlayabilmek adına örnek vermekte fayda vardır:

1905 yılında gerçekleşen Rusya ve Japonya arasındaki savaşın sonuçlanmasında o dönem ABD Başkanı olan *Theodore Roosevelt* iyi niyet girişimiyle önemli bir rol oynamıştır. Roosevelt, savaş halinde olan iki ülkeyi bir araya getirerek görüşmeler yapabilmesini sağlamış, diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda *Portsmouth Anlaşması'nın*¹⁸⁰ imzalanması için masaya oturulmuştur. Hatta başarıyla sonuçlanan bu iyi niyet girişiminden dolayı *Roosevelt* 1906 tarihinde Nobel Barış Ödülünü almaya layık görülmüştür.¹⁸¹

İyi niyet girişimi ve arabuluculuk faaliyeti çok sıkı ilişki içerisindedir. Bu sebeple aralarındaki en büyük fark üçüncü kişinin uyuşmazlık yaşayan tarafları bir araya getirerek müzakerelerin başlamasını sağlayan özelliği olmasına rağmen, uygulamaya bakıldığında bu durumun göz ardı edildiği ve böylece iyi niyet girişiminin kapsam olarak genişletildiği de gözlemlenmektedir.¹⁸² Hatta bazı öğretilerde iyi niyet girişimi ve arabuluculuk kavramları beraber kullanılmaktadır. 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinde buna rastlamamız mümkündür. Aynı zamanda bazı öğretilerde ikisi arasında derece farkı olduğu vurgulanmış ve ayırım yapmanın gerekli olduğunu savunanlar da vardır.¹⁸³ Bu görüşü savunanlara göre, uyuşmazlıkların çözümünde üçüncü kişi/kişilerin görüşmeleri yürütmesi ve uyuşmazlığın esasına ilişkin çözüm önerilerini öne sürmesi arabuluculukta en önemli özelliktir. Uygulamaya bakıldığı zaman bu şekilde bir ayırma gidilmesi pratikte önemli sonuçlar doğurmamaktadır. Üçüncü kişi her zaman, tarafları çözüme götürmek ve uzlaşmayı sağlamak görevini üstlenmiştir. Durum böyle olunca iki yöntemin arasında belirgin nitelikte farkın

¹⁸⁰ *Portsmouth Anlaşması*, “5 Eylül 1905 tarihinde Rus İmparatorluğu ile Japon İmparatorluğu arasında yapılan ve 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nı sona erdiren anlaşmadır. Anlaşma için yapılan müzakereler 6-30 Ağustos tarihlerinde ABD'nin Maine eyaletinde yer alan Portsmouth Donanma Tersanesi'nde Başkan Theodore Roosevelt'in arabuluculuğunda gerçekleştirilmiştir. Anlaşma ile birlikte Japonya'nın Kore ve Mançurya' daki egemenliğini arttırdı ve Rusya bölge üzerindeki haklarından vazgeçerek Port Arthur'u Japonya'ya vermiştir.” Bkz. The New York Times, October 17, 1905. <https://www.nytimes.com/1905/10/17/archives/text-of-the-treaty-signed-by-the-emperor-of-japan-and-czar-of.html?sq=order+of+meiji&scp=6&st=p> (Erişim Tarihi: 05.04.2019)

¹⁸¹ James E. Fender, “*Roosevelt, The Mikado and The Czar*”, New Hamp Shire Bar Journal, C.46, S.2, 2005, p.68. Aktaran Eren, *age.* , s.94.

¹⁸² Bilge, *age.* , s.199.

¹⁸³ Belik, *age.* , s.88. Meray, *age.* , s.326.

olduğunu söylemek zordur. BM Anlaşmasının 33. maddesinde de iyi niyet girişimine yer verilmemesi bu öğretiyi destekler nitelikte olmuştur.¹⁸⁴

Hakemlik ile **arabuluculuk** arasındaki benzerliklere ve farklara değinilecek olursa; uyuşmazlığın hakeme götürülmesi için tarafların karşılıklı rızaları olması gerekmektedir bu noktada arabuluculuk faaliyeti ile benzerlik göstermektedir. En belirgin fark ise üçüncü kişilerin aldığı kararların bağlayıcılığında ortaya çıkmaktadır.

Uyuşmazlık yaşayan taraflar hakemin verdiği kararlara *pacta sunt servanda* (*ahde vefa*) ilkesi gereği uymak zorundadırlar.¹⁸⁵ Buradan anlaşılacağı üzere hakemlik kararlarının hukuki etkileri vardır. Arabuluculukta ise arabulucunun sunduğu çözüm önerilerinin bağlayıcı niteliği yoktur, tavsiye niteliğindedir. Arabuluculuğun en önemli özelliklerinden biri de gönüllülük esasına ve uyuşmazlık yaşayan tarafların rızasına dayanmasıdır.

Uzlaştırma komisyonları ve **arabuluculuk** yöntemlerinin arasındaki farka baktığımızda, uzlaştırma komisyonlarında, taraflar uyuşmazlığa neden olan maddi unsurların objektif bir şekilde tespit edilmesini ve uyuşmazlığın çözümünde ayrı bir organ tarafından bir öneri sunulmasını isterler.¹⁸⁶ Arabuluculukta ise üçüncü kişi/kişiler, uyuşmazlık yaşayan taraflar görüşme yapmayı kabul ettiklerinde destek sağlar ve sonucunda öneri de bulunurlar. Uzlaştırma komisyonlarındaki bağımsız organın görevini arabuluculukta üçüncü kişi veya kişiler üstlenmektedir. Ayrıca uzlaştırma komisyonundaki temsilcileri, komisyondaki görevli heyette görev alabilmesi için uyuşmazlık yaşayan tarafların içinden seçmektedirler. Fakat arabuluculukta taraflar üçüncü kişi/kişileri kendi temsilcileri arasından seçilmemektedir.

Soruşturma komisyonu ile **arabuluculuk** birbirinden oldukça farklıdır. Komisyonların görevi, uyuşmazlığa neden olan olayların maddi verilerini araştırarak saptamaktır. Sonucunda hazırlanan raporlar ise sadece uyuşmazlığın tespitine yöneliktir, çözüm önerisi içermemektedir. Arabuluculukta ise uyuşmazlığa sebebiyet veren olayların tespitinden ziyade, uyuşmazlığın çözümünde taraflara destek olmak asıl amaçtır. Arabuluculuk ile soruşturma komisyonları arasındaki bir diğer farka değinilecek olursa, soruşturma komisyonunda taraf devletlerin kendi temsilcilerinin de

¹⁸⁴ Eren, *age.* , s.96.

¹⁸⁵ Pazarcı, *age.* , s.465.

¹⁸⁶ Bozkurt/ Kütükçü/ Poyraz, *age.* , s.262.

olmasıdır. Fakat arabuluculuk faaliyetinde arabulucu her iki taraftan bağımsız üçüncü kişi/kişilerdir.¹⁸⁷

2.4. ARABULUCULUK GÖREVİNİ ÜSTLENEN KURULUŞLAR

Arabuluculuk görevini üstlenen birden fazla uluslararası kuruluş bulunmaktadır. Bunların birçoğu BM bünyesinde olan, diğer kısmı da bağımsız olarak faaliyet göstermektedirler.

2.4.1. Birleşmiş Milletlere (BM)'ye Bağlı Kuruluşlar

2.4.1.1. Arabuluculuk Destek Birimi (*Mediation Support Unit (MSU)*)

Arabuluculuk faaliyetlerinde başarı sağlayabilmek için desteklenmiş elçilere, uzman personel yardımlarına aynı zamanda mali ve lojistik kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Siyasi İşler Dairesinin desteği ile BM, son dönemde arabuluculuk faaliyetlerini geliştirmek için gayret göstermişlerdir. Bu doğrultuda 2006 tarihinde *Arabuluculuk Destek Birimi (MSU)* kurulmuştur. MSU'nun görevlerini sıralayacak olursak; uyuşmazlıkların çözümünde barış sürecinde danışmanlık yapar, mali ve lojistik alanında destek sağlar, bölgesel/alt bölgesel örgütlerin arabuluculuk faaliyetlerini güçlendirmek adına çalışmalar hazırlar, çalışmalar sonucunda veri havuzu oluşturur. Bağışçıların sayesinde, arabuluculuk faaliyetlerinin hızlanması için hızlı müdahale fonu kurmuştur. Planların hali hazırda olması, uyuşmazlığın içinden çıkılmaz hale gelmeden, etkin bir biçimde yapılan erken arabuluculuk faaliyeti önemli bir noktadır.¹⁸⁸

MSU, arabuluculara yardımcı olmak adına uygulama alanına bireysel veya grup olarak dağıtılabilen *BM Arabuluculuk Uzmanları Bekleme Ekibini* de yönetmektedir. Bahsedilen ekip üyeleri birçok müzakereye destek olmuş ve uyuşmazlıkla ilgili sorunlarda (güç paylaşımı, doğal kaynak üzerindeki hâkimiyet, anayasa yapımı, toplumsal cinsiyet vs.) uzmanlık yapmışlardır. 2008 yılından itibaren BM uyuşmazlık yaşanan konular üzerinde uzmanları bir araya getirerek tam zamanlı çalışma temposu ile barış elçiliği görevi yapmaktadırlar. 2012 yılında görev yapan ekip üyeleri, *Orta Afrika Cumhuriyetinden Yemen'e Maldivlere, Kırgızistan'dan Libya ve Somali'ye* kadar 30 ülkede 70'e yakın görev almıştır. Son dönem Bekleme Ekibi ise Demokratik Kongo

¹⁸⁷ Eren, *age.*, s.93.

¹⁸⁸ United Nations, “*Department of Political Affairs*”, Fact Sheet, <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MSU%20fact%20sheet%20-2017.pdf>, Erişim Tarihi: 13.04.2019.

Cumhuriyeti ile M23 hareketine¹⁸⁹ bağılı isyancılar arasındaki görüşmelerde, Liberya, Sierra Leone ve Somali’de anayasal süreçlerde, diğere farklı uyuşmazlıklarda arabuluculuk faaliyetinde bulunmuş ve arabuluculuk faaliyetlerine destek olmuştur.

Bariş süreci için teknik ve operasyonel destek sağlamak, başta BM’nin daha sonra üyelerin ve uyuşmazlığa taraf olan devletlerin arabuluculuk yetilerinin güçlendirilmesi, arabuluculuk faaliyeti sonrası tespit edilen izlenimleri, çıkarılan dersleri, uygulanan en iyi arabuluculuk örneklerini yayma, geliştirme ve yaygınlaştırma MSU’nun arabuluculuk hizmetleri arasındadır.¹⁹⁰

2.4.1.2. Arabuluculuk Dostlar Grubu

Resmi olarak Türkiye belirli bir iş birliği ve uyuşmazlık çözümü mekanizması için adımlar atmıştır. Türkiye ve Finlandiya Eylül, 2010 yılında “*Bariş ve Arabuluculuk*” adına çalışmalara başlamıştır. Bu girişim ile iki ülke BM nezdinde “*Arabuluculuk Dostları Grubu*” 24 Eylül 2010 da kurulmuştur. Arabuluculuk Dostlar Grubunun amacı, uyuşmazlıkların çözülmesi ve önlenmesinde arabuluculuk yönteminin kullanılmasına teşvik edilmesini, ilerletilmesini ve geliştirilmesini desteklemektir. Grup aynı zamanda ulusal politikalarında, bölgesel ve uluslararası politikada da arabuluculuk faaliyetlerini desteklemeyi taahhüt etmektedir.¹⁹¹ Ek olarak bu hedeflerle birlikte, BM Genel Kurulunda 22 Haziran 2011’de “*Uyuşmazlıkların Barişçi Çözümü, Çatışmanın Önlenmesi ve Çözümünde Arabuluculuğun Rolünün Güçlendirilmesi*” adı altında bir karar kabul edilmiştir.¹⁹² Bu karar BM’nin “arabuluculuk” konusunda kabul ettiği ilk karar olması açısından önem arz etmektedir. BM Genel Sekreterinin de Haziran 2012 Tarihinde hazırladığı “*Etkin Arabuluculuk Rehberi*” ile bu alanda kaydedilen ivmenin korunmasını ve sürdürülmesini sağlamıştır.¹⁹³

¹⁸⁹ “DKC ordusundan ayrılan askerlerin oluşturduğu M23 hareketi, bir yıla yakın süredir hükümet güçleriyle çatışıyor. M23 hareketi, ülkede daha önceki isyancı gruplarla hükümet arasında 23 Mart 2009’da imzalanan bariş anlaşmasının hükümet tarafından ihlal edildiğini öne sürüyor. Grup, adını, bu anlaşmanın tarihinden alıyor. M23 hareketi, Devlet Başkanı Joseph Kabila’nın istifa etmesini, yerine önce geçiş hükümeti kurulmasını, ardından yeni bir seçim yapılmasını talep ediyor. DKC hükümetininse bu taleplere yanaşmadığı ifade ediliyor.” Dünya Bülteni, <https://www.dunyabulteni.net/afrika/kongodaki-m23-hareketi-bolundu-h249419.html> , (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

¹⁹⁰ Eren, *age.* , s.146.

¹⁹¹ United Nations Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/friendsmediation> Erişim Tarihi: 16.04.2019

¹⁹² BM Genel Kurul Kararı, No: A/65/283, 22.06.2011

¹⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 16.04.2019

Arabuluculuk Dostlar Grubunun görevlerini sıralayacak olursak;

- i. *Uyuşmazlıkları ve çatışmaları önleyebilmek adına her aşamada arabuluculuk faaliyetine ihtiyaç duyulduğu ve yararlı bir faaliyet olduğu konusunda tarafları bilinçlendirmek,*
- ii. *Arabuluculuk faaliyetinde kadınların da daha fazla görev almalarına ayrıca bölgesel ve alt bölgesel kuruluşların da arabuluculuk yöntemini üstlenmeleri konusunda teşvikte bulunmak,*
- iii. *Bariş sürecine katılan kadınların tam ve etkili katılımından aynı zamanda cinsiyetçiliğin arabuluculuktaki kritik rolünden bahsetmek,*
- iv. *Uzmanlık süreci için, farklı aktörler arasında geçen çözüm sürecinde alınan derslerden oluşan bir rapor hazırlamak,*
- v. *Bir arabuluculuk ağı oluşturmak, buna teşvik etmek ve genişletmek,*
- vi. *Çözüm süreci için yapılan çalışmaların tamamlayıcı ve tutarlı olması açısından farklı aktörler arasında iş birliği ve koordinasyonu arttırmak,*
- vii. *BM çerçevesinde arabuluculuk faaliyetinin yeteneklerini arttırmak,*
- viii. *Bölgesel düzenlemeler ve ağlar dâhil olmak üzere arabuluculuk faaliyetinin kapasitesini genişletmeye teşvik etmek,*
- ix. *Arabuluculuk faaliyeti için devamlı bir fon sağlamak ve daha fazla kaynak bulmak,*
- x. *Erken müdahale yeteneklerini geliştirmek,*
- xi. *BM tarafından atanan arabuluculara siyasi olarak destek olmaktır.¹⁹⁴*

Bugün toplamda 46 üyesi olan grup içerisinde 38¹⁹⁵ devlet ve 8¹⁹⁶ uluslararası/bölgesel örgüt vardır. Grup her yıl düzenli olarak New York'ta Genel Kurul başkanlığında, bakanlar kurulu düzeyinde toplanmaktadır.

¹⁹⁴ United Nations Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/friendsofmediation> Erişim Tarihi: 16.04.2019

¹⁹⁵ Kurucu ülkeler; Türkiye, Finlandiya. Üye Ülkeler; Cezayir, Avusturya, Bangladeş, Belçika, Bosna Hersek, Brezilya, Bulgaristan, Burkina Faso, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Danimarka, Cibuti, Almanya, Honduras, Macaristan, Endonezya, Irak, İrlanda, İtalya, Japonya, Kenya, Lihtenştayn, Litvanya, Malezya, Meksika, Karadağ, Fas, Nepal, Hollanda, Norveç, Umman, Panama, Pakistan, Filipinler, Katar, Romanya, Saint Vincent ve Grenadinler, Slovakya, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, İsveç, İsviçre, Tanzanya (Birleşik Cumhuriyeti), Uganda, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri'dir.

¹⁹⁶ Afrika Birliği (AU), Arap Devletleri Ligi (LAS), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Avrupa Birliği (AB), Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), İslam İşbirliği Örgütü (OIC), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT). Uluslararası Örgüt Olarak; Birleşmiş Milletler (BM)

Bununla birlikte, Türkiye “İstanbul Arabuluculuk Konferanslarına” da ev sahipliği yapmaktadır. Gerçekleşen ilk konferans 24-25 Şubat 2013 tarihinde “Arabuluculuk Aracılığıyla Barışın Güçlendirilmesi” olmuş, konferansta kavramsal ve teorik konulara değinilmiştir. İkincisi ise 11-12 Nisan 2013 tarihinde “Etkin Arabuluculuğun Anahtarları: İçeriden Perspektifler” teması ile ele alınmıştır. 26-27 Haziran 2014 tarihlerinde gerçekleşen üçüncü konferansta ise “Arabuluculukta Bölgesel Örgütlerin Artan Rolüne” değinilmiştir. Dördüncü olarak gerçekleşen “İstanbul Arabuluculuk Konferansı” 30 Haziran 2017 de gerçekleşmiş olup “Güçlü Diplomasi, Etkin Arabuluculuk” konusu ele alınmıştır. Son olarak beşinci konferans ise 30 Kasım 2018’de Dışişleri Bakanlığınca “Sürdürülebilir Barış İçin Arabuluculuk Uygulamalarının Güçlendirilmesi” konusu ile gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu “Beşinci İstanbul Konferansı, arabuluculuk uygulamalarının geniş perspektifte sürdürülebilir kalkınma içeriği ile cinsiyet ve genç ayrımı yapmadan yeni teknolojiler kullanılarak değerlendirilecektir.” açıklamasını yapmıştır.¹⁹⁷

2.4.2. Bağımsız Kuruluşlar

2.4.2.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Soğuk Savaş döneminde bölünmeler yaşayan Avrupa’da güven ve istikrarın tekrar kurulması ve devletlerarasında işbirliğinin geliştirilmesi için 1973-1975 yılları arasında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) gerçekleşmiştir. Bu konferansın sonunda 35 devletin de katılımıyla Helsinki Nihai Senedi imzalanmış ve örgüt AGİK ismiyle kurulmuştur. AGİK’in amacı, iki kutuplu dünya düzeninde Doğu- Batı blokları arasında geniş kapsamlı görüşmeler ve diyalog forumu oluşturmaktır. 1990 yılına gelene kadar ki süreçte, taraflara yeni sorumluluklar yüklenmiş ve o güne kadar yapılan toplantılar düzenlenerek tekrar gözden geçirilmiştir. Blokların ayrılmasıyla da örgüt kurumsallaşmış, 1994 Budapeşte zirvesinde de adı AGİT olarak değiştirilmiştir.¹⁹⁸ AGİT bünyesinde; Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya olmak üzere üç kıtadan, 57 katılımcı devletten oluşan, Asyalı İşbirliği ortağı statüsünde devletler barındırmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Habertürk ,<https://www.haberturk.com/istanbul-haberleri/17031472-5-istanbul-arabuluculuk-konferansi>, 30 Kasım 2018. (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

¹⁹⁸ Eren, *age.* , s.148.

¹⁹⁹ AGİT kurucu üyeleri; ABD, Türkiye, Almanya, Andorra, Arnavutluk, Avusturya, Belarus, Azerbaycan, Belçika, Bosna- Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Fransa, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İsveç, İspanya, İrlanda, İngiltere, İsviçre, İtalya, İzlanda, Karadağ, Kanada, Hırvatistan, Kırgızistan, Letonya, Liechtenstein, Litvanya,

Beceri, süreç ve kaynak gerektiren altı adet AGİT arabuluculuk çeşidi bulunmaktadır.²⁰⁰

- i. AGİT bölgesinde “Uzun süreli çatışmalar” ile ilgili olan formatlarda resmi olarak arabuluculuğun uygulanması,
- ii. Herhangi bir siyasi krizde diyaloglar kurarak, kriz durumunu kolaylaştıracak faaliyetlerin yapılması,
- iii. Katılımcı devletler arasındaki diyalogların kolay hale gelmesi,
- iv. Ulusal azınlıkların dâhil edilebilmesi adına devlet kurumlarında diyalogların kolaylaştırılması,
- v. Yerel düzeyde toplumlar arası iletişimin kolaylaştırılması, uyuşmazlığın önlenmesi ve arabulucu faaliyeti gerçekleştiren yerel aktörlerin kapasitelerinin artırılması,
- vi. Teknik problemlerin, güven inşasının en üst düzeye çıkarılması.

AGİT’in arabulucu olduğu, Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşen Dağlık Karabağ sorunu, örnek olarak verilebilir. 30 Ocak 1992 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan’ın, AGİK üyesi olmasıyla beraber Dağlık Karabağ sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır. 24 Mart 1992’de AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi, sorunun çözümü için Minsk kentinde konferans düzenleme kararı almıştır. Bu süreçte taraflar arasında çatışmalar giderek artmış, Suşa kenti ve Laçın rayonu Ermenistan tarafından işgal edilmiş, 1993 yılı Mart ayında Azerbaycan ile Ermenistan’ı birbirine bağlayan koridordardan biri olan Kelbecer’e saldırılar düzenlenmiştir. Yine 1993 yılı Ekim-Kasım ayları arasında Horadiz ve Zengilan kasabalarının işgaliyle, Karabağ bölgesi fiilen Ermenistan’ın kontrolüne geçmiştir. Bu süre içerisinde BM Güvenlik Konseyi tarafından 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar²⁰¹ alınmış fakat uygulanmamış, aynı

Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malta, Moğolistan, Moldova, Monako, Norveç, Özbekistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, San Marino, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Vatikan ve Yunanistan’dır. AGİT’in merkezi Viyana’dadır. Yapısında; Zirveler, Bakanlar Konseyi, Üst Düzeyli Konsey, Daimi Konsey, Güvenlik ve İşbirliği Formu, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi, AGİT Misyonları, Sekretarya, Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri, Medya Özgürlüğü Temsilcisi yer almaktadır. Bkz. Tuba Ergül (Tetik Hâkimi), “*Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı*”, Uluslararası Hukuk Bülteni, s.28.

²⁰⁰ Reference Guide, “*Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE*”, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/126646.pdf>, OSCE Conflict Prevention Centre, s.15. (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

²⁰¹ “29 Temmuz 1993 tarihinde kabul ettiği 853 sayılı kararda Azerbaycan’ın Ağdam kentinin işgal edilmesini kınamış, Azerbaycan’ın egemenliği ve toprak bütünlüğünü bir kez daha vurgulamıştır.

zamanda AGİT Minsk Grubunun çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Daha sonraki tarihlerde, Minsk Grubu bünyesinde sorunun çözülmesine yönelik toplantılar yapılmış, taraflar arasında müzakereler düzenlenmiş ve çözüm planları ortaya konulmuş fakat sorunun çözümü mümkün olamamıştır.

2.4.2.2. Kriz Yönetimi Girişimi (CMI)

CMI, 2000 yılında Nobel Ödülü alan Finlandiya Cumhurbaşkanı *Martti Ahtisari* tarafından kurulmuştur.²⁰² Genel stratejisi tüm taraflar için yeni beceri, strateji ve analizlerle barış süreçlerine yardımcı olmaktır. Kurulduğu günden bu yana, tüm ilgili aktörlerin sürdürülebilir barış içerisinde olmalarını, uyuşmazlık yaşayan tarafların şiddet içeren çatışmalarını, müzakere ortamı yaratarak çözüme yönelik girişimlerde bulunmalarını sağlamayı görev edinmişlerdir. Çatışma yaşayan gruplar arasında diyalogu kolaylaştırmayı, arabuluculuk görevini ve daha geniş bir barış inşası etmeyi asıl uzmanlık alanları olarak görmektedirler. Bu gruplara yakın bir tutum içerisinde, resmi olmayan bir ortam da, müzakereler düzenleyerek anlaşmazlığın çözüme kavuşmasını sağlamayı planlamaktadırlar.

Helsinki merkezli ve dünya genelinde tanınan CMI, uyuşmazlıkların önlenmesi ve çözümünde arabuluculuk yapılması için deneyim ve uzmanlıklarını ortaya koyan, yaklaşık 80 kişiden oluşan bir ekibe sahiptir. Ayrıca BM, AB, AGİT ve Afrika Birliği dâhil olmak üzere üst düzey birçok uluslararası ve bölgesel örgütlerle yakın temas içerisinde. Bunun yanında uluslararası alanda birçok STK ile ortak çalışmalar

Kararda, Ağdam kentinin ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer alanlarının işgali kınanmış; bütün düşmanlıkların derhal durdurulması ve işgal güçlerinin Ağdam kenti dâhil olmak üzere Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yakın geçmişte işgal edilen diğer alanlarından derhal ve koşulsuz olarak geri çekilmesi talep edilmiştir. 874 sayılı kararda, yakın tarihte işgal edilen topraklardaki güçlerin geri çekilmesi, iletişim ve ulaşımdaki tüm engellerin kaldırılması istenmiş; 822 ve 853 sayılı kararlardaki istekler yinelenerek çatışmadan etkilenen tüm bölgelere uluslararası insani yardım gerekliliği vurgulanmıştır. Yine kararda, bölgedeki tüm devletlerden çatışmanın genişlemesi ve bölgedeki barış ve güvenliğinin tehlikeye düşmesine neden olacak herhangi bir müdahale veya düşmanca eylemlerden kaçınması istenmiştir. 12 Kasım 1993 tarihindeki 884 sayılı kararla birlikte 822, 853 ve 874 sayılı önceki kararlar yinelenmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki çatışmanın ve Ermenistan Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki gerginliklerin devam ediyor oluşunun bölgedeki barış ve güvenliğe zarar vereceği endişesi ifade edilmiştir. Kararla, bir kez daha uluslararası sınırların dokunulmazlığı ve bir bölgenin kazanılması için güç kullanımının kabul edilmezliği teyit edilerek Zengilan bölgesinin ve Horadiz'in işgali ve Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarındaki sivillere yönelik saldırılar kınanmıştır. Ayrıca, bölgedeki tüm devletler çatışmanın genişlemesine ve bölgedeki barış ve güvenliğinin tehlike altına düşmesine neden olacak düşmanca fiil ve müdahaleden kaçınmaya çağırılmıştır." Bkz. Bahar Özsoy, "*Uluslararası İlişkilerde Aktörler ve Sorun Çözme Kapasiteleri: Azerbaycan Dağlık Karabağ Örneği*", 1.Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi Tam Metin Kitabı, İksad Yayınevi, 2017, s.80.

²⁰² CMI Resmi Sitesi, <http://cmi.fi/about-us/>, Erişim Tarihi: 05.07.2019.

yürütmektedir. CMI, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika ve Avrasya 'da dünyanın en zorlu bölgelerinde barışı desteklemektedirler. CMI'nin en gözle görülür arabuluculuk faaliyetlerinden en önemlisi Açe barış sürecidir. 1976 yılında, silahlı muhalif grup GAM (Özgür Açe Hareketi) Açe'nin bağımsızlığını talep etmesiyle birlikte Endonezya (Açe) Anlaşması süreci başladı. Yaşanan anlaşmazlık 15.000 insanın ölümüne sebebiyet verdi. İlk görüşmeler, Merkezi Cenevre'de bulunan İnsani Diyalog Merkezinin desteği ile 2000 yılında gerçekleşti. Fakat karşılıklı olarak iki grupta silahlarını bırakmayı reddetti. Önce 2002 yılında Cenevre'de ardından 2003'te Tokyo'da görüşmeler gerçekleşti. Bununla beraber Özgür Açe Hareketi, hükümetin kesin olarak reddettiği Açe bağımsızlığı konusunda ısrar ediyordu. Buna bağlı olarak sonraki süreçlerde sıkıyönetim gerçekleştirildi ve tekrar düşmanlık başladı. 2004 tarihinde 170.000 insanın ölümü ile sonuçlanan Tsunami sonrasında Açe bölgesini uluslararası topluma açtı ve bu sayede görüşmelerin tekrar yapılmasına imkân sağladı. 2005 tarihinde Martti Ahtisari yönetimindeki CMI'nin arabuluculuğuyla ilk görüşmeler gerçekleşti. Birkaç ay içerisinde birçok önemli olaylar yaşandı bunlar: İki yönlü ateşkes, sürgündeki Özgür Açe Hareketi üyeleri ile İsveç'te yapılan toplantı ve ileri derecede özerkliğe entegre olmak adına bağımsızlık taleplerinden vazgeçmelerinden dolayı Özgür Açe Hareketi ile ilgili kriterlerin değişmesi. Bununla birlikte özel bir otonomi müzakere edilmeye başlandı ve yaza kadar kolaylaştırıcı anlaşmalara varılması için şart konuldu. 2006 yılının Ağustos ayında GAM ve Hükümet arasında 30 yıllık anlaşmazlığa son veren Anlayış Muhtırası imzalandı. Anlaşma ile Güven ve Uzlaşma Komisyonunun kurulması, düşmanlığın sona ermesi ve GAM'ın silahsızlanmasına, polis ve askeri kuvvetlerinin geri çekilmesine dayanıyordu. Barış süreci iki aşama ile birlikte beş yıl sürdü.²⁰³

2.4.2.3. Barış ve Arabuluculuk Merkezi (CPM)

Barış ve Arabuluculuk Merkezi, Viadrina Avrupa Üniversitesi'ne bağlı olarak 2007 yılında, uluslararası barış ve arabuluculuk faaliyetlerini pratik ve teorik anlamda birleştirmeyi hedefleyerek kurulmuştur. Uluslararası arenada yapıcı barış süreçlerini ve uzun vadeli çözümleri sağlamak üzere arabuluculuk faaliyetinin kilit bir nokta olduğunu ispat etmek üzerinedir. Ayrıca Barış ve Arabuluculuk Merkezi akademik bir kurum

²⁰³ TBMM, Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Komisyonu https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/cozum_sureci/docs/cozum_kom_raporu.pdf, Raporu, s.153. (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

olarak farklı alanlar üzerinde çalışma yapan akademisyenleri bir araya getirerek tarafsız bir arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirmeye yardımcı olmaktadır. Filipinler'deki *Bangsomoro* isyanında devam eden barış çalışmalarının değerlendirilmesi ve orada gerçekleşen arabuluculuk faaliyetlerini uygulanması hakkında araştırmalar yapmıştır.

2.4.2.4. İnsani Diyalog Merkezi (HD)

İnsani Diyalog Merkezi, insanlık, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkeleri üzerine kurulu merkezi İsviçre olan özel bir diplomasi örgütüdür. Amacı; silahlı çatışmayı diyalog ve arabuluculuk yoluyla önlemeye, hafifletmeye ve çözmeye yardımcı olmaktır. Henry Hudant tarafından İnsani Diyalog Merkezi daha çok insancıl vizyonun sürdürülmesi için kurulmuştur.²⁰⁴ HD 1999 yılında çalışmalara başlamış, günümüze kadar silahlı çatışmaların önlenmesi ve çözülmesi, eğer varsa çatışmalar esnasında şiddet gören taraflara destek verebilmek adına çalışmalar yapmıştır.

HD çatışmaları önleme ve çözüme yolunda aşağıda belirtilen standartlara sahiptir:

- i. Kuruluş faaliyetlerini belirledikleri ilkelere göre yapmak zorundadır. Bu ilkeler; insanlık, tarafsızlık ve bağımsızlıktır,
- ii. Şiddet içeren çatışmayı hafifletmek veya çözmek,
- iii. Şiddet içeren çatışmanın -sivil toplum ve kadınlar da dâhil olmak üzere- önlenmesine, azaltılmasına veya çözümüne katkıda bulunmak,
- iv. Çatışan gruplarla yapılan görüşmelerin gizlilik esasına dayalı olması,
- v. Çatışmaya taraf olan grupları, çatışma sonucu olabilecek cezalandırmalardan haberdar etmek ve ciddi uluslararası suçlarda ve adalet ile ilgili konularda uzmanlarla irtibata geçmek,
- vi. Diğer ilgili aracı kuruluşlarla iş birliği içerisinde çalışmaya özen göstermek ve her birinin karşılaştırmalı üstünlüğünün, barışı sağlama hizmetinde etkin olarak kullanılmasını sağlamak,
- vii. Arabuluculuk faaliyetinin profesyonelleşmesine aktif olarak katkıda bulunulması, arabulucuların ağlarını güçlendirilmesi ve arabuluculuk uygulamalarının iyileştirilmesi,
- viii. Hesap verilebilirlik ve profesyonel davranışlar sergilemek,

²⁰⁴ **Bkz.** HD Resmi Sitesi. “<https://www.hdcentre.org/who-we-are/about/>” (Erişim Tarihi: 30.09.2019).

- ix. Yalnızca çatışmanın önlenmesi adına yapılan çalışmalar esnasında makul finansal destek kabul edilebilir. HD'nin yürüttüğü bir barış sürecinden veya müzakereden tarafların çekilme hakkı bulunmaktadır. Fakat tarafların kötü niyetli ve tutarsız davranışlarda bulunması kabul edilemez.²⁰⁵

12 Eylül 2019 tarihinde, Çad Gölü Havzası çevresindeki Komadougou Nehri çevresinde ve Nijer'in Diffa bölgesindeki vaha havzalarında yaşayan geleneksel liderler (Kanuri ve Fulani), kendi toplulukları arasındaki çatışmayı önlemek amacıyla bir anlaşma imzaladılar. Yapılan anlaşma, Nijeryalı yetkililer tarafından başlatılan ve HD tarafından desteklenen üç aylık bir arabuluculuk sürecinin sonucudur.

2.4.2.5. Birleşik Devletler Barış Enstitüsü (USIP)

Amerika Birleşik Devletleri Enstitüsü, Kongre tarafından kurulan, dünyada şiddet içermeyen bir çatışmanın var olabileceği inancı ile kurulmuş bağımsız ve ulusal bir enstitüdür.²⁰⁶ USIP; Irak, Afganistan, Libya, Sudan, Pakistan, Burma ve bunun gibi dünyada en çok çatışma yaşanan bölgelerin de devamlı olarak arabuluculuk faaliyetleri ve programları yürütmektedir. Elde edilen verilere göre; Irak'ta USIP ve ortakları ISIS işgalin bıraktığı hasarı iyileştirebilmek adına, uzlaşma müzakereleri düzenlemiş ve 600.000 den fazla yerinden edilen Iraklı vatandaşın iadesini sağlayan anlaşmalar yapılmasını sağlamıştır. Yine Afganistan'da 17 yıl boyunca çalışmış, uzun süre çatışmaların meydana gelmeyeceği bir ortam yaratmak adına adımlar atmıştır.

USIP aynı zamanda çatışma yaşayan tarafları bir araya getirebilme özelliğini taşımaktadır. Bununla birlikte dünya liderlerini barış vizyonu sunabilmeleri adına ağırlamakta, soykırımın önlenmesi gibi zor konuların çözülmesi için, partizan olmayan liderleri ve sivil toplum örgütlerini, iş birliğine teşvik etmektedir.²⁰⁷

2.4.2.6. Uluslararası Arabuluculuk ve Diyalog için Avrupa Forumu (MEDIATEUR)

2007'de kurulan bu forumun amacı barış için arabuluculuk ve müzakere yöntemini kullanmayı sağlamaktır. Bu doğrultuda uyuşmazlık yaşayan ve

²⁰⁵ Bkz. HD Resmi Sitesi. "<https://www.hdcentre.org/who-we-are/about/>" (Erişim Tarihi: 30.09.2019).

²⁰⁶ Bkz. USIP Resmi Sitesi. "<https://www.usip.org/about>" (Erişim Tarihi: 01.09.2019)

²⁰⁷ Eren, *age.*, s.155.

uyuşmazlıktan etkilenen devletler için uzman arabulucuları ve tematik uzmanları bir araya getirmektedir.²⁰⁸

26 Haziran 2019 tarihinde Avrupa Dış Eylem Hizmeti (EEAS) ve EEAS Çatışma Önleme ve Arabuluculuk Çerçeve Sözleşmesinin ortakları ile birlikte MEDIATEUR, Brüksel’de barış için arabuluculuğa ilişkin ilk uygulama topluluğu toplantısını düzenlemiştir. “Dijitalleşme ve Arabuluculuk”, “Kadın Arabulucu Ağları”, “Arabulucu Bir Aktör Olarak AB” konuları üzerinde uzmanlar tarafından durulmuştur.²⁰⁹

²⁰⁸ *Bkz.* Mediateur Resmi Sitesi. <http://themediateur.eu/projects/> (Erişim Tarihi 18.09. 2019).

²⁰⁹ *Bkz.* Mediateur Resmi Sitesi. <http://themediateur.eu/ten-years-on-enhancing-eu-mediation-and-dialogue-capacities-report-on-the-community-of-practice-meeting-on-peace-mediation/> , (Erişim Tarihi 18.09. 2019).

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU BÖLGESİ’NDE YAŞANAN UYUŞMAZLIKLARDAKİ ROLÜ

3.1. KAVRAM VE BÖLGE OLARAK ORTADOĞU

İnsanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahip olan Ortadoğu bölgesi, ekonomik, siyasi, sosyal, dinsel ve tarihsel açıdan çeşitli zorluklar yaşamış ve yoğun çekişmelerin merkezi olmuştur. Kavram olarak Ortadoğu, Avrupa merkez olarak sayıldığında, bunun doğusunda kalan bölgeyi temsil etmektedir. Bu kavram ilk defa İngiltere tarafından kullanılmış, ardından Mısır’da kurulan bir askeri birlikte de “*İngiliz Ortadoğu Komutanlığı*” olarak da kullanılmıştır.²¹⁰ Fakat zamanla “ilk defa” ifadesinin yanlış olduğu görülmüştür. Yine farklı bir öğretiye göre ise 1902 yılında Amerikalı Deniz Tarihçisi ve Strateji Uzmanı *Alfred Thayer Mahan*²¹¹ tarafından Hindistan ve Arap Yarımadası arasındaki bölgeyi temsil etmektedir.²¹² Mahan’a göre, Basra Körfezi, Süveyş Kanalı’ndan sonra Hindistan’a geçişte savunulması gereken bir bölgedir. Bu tanımlama ile Mahan Ortadoğu’yu suyolları açısından stratejik bir bölge olarak aktarmıştır.²¹³ İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında ise öncelikli olarak askeri alanda nitelikli olarak kullanılmıştır.²¹⁴ Ortadoğu terimi farklı bir öğretilerde ise coğrafi bir bölgeye verilmiş göreceli bir isimdir ve bazı yazarlara göre teoride, belirli toprak parçalarının bir arada olup bölgesel bir bütünlük oluşturduğu varsayımına dayanmaktadır.²¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra İngilizler ile Amerikalılar, Fas’tan başlayıp Pakistan’a kadar olan alanı “Ortadoğu” olarak saymışlardır. Günümüze baktığımızda en geniş Ortadoğu terimi Amerikalılar tarafından benimsenmiş olan

²¹⁰ Kenan Yurtsal, “*Büyük Ortadoğu’da Küçük Ortadoğu: Lübnan*”, Y.L. Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006, s. 4.

²¹¹ İlk olarak “*The Persian Gulf and International Relations*” adlı eserinde “Ortadoğu” kavramını kullanan MAHAN, aynı zamanda “Ortadoğu” kavramının mucidi olarak da bilinmektedir

²¹² Nuran Taşlıgil, Güven Şahin, “*Ortadoğu Kavramı ve Türkiye’de Ortadoğu Coğrafyası ile İlgili Bir Literatür Çalışması*”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü. Akademik Ortadoğu, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 142.

²¹³ Serdar Sakin, Can Deveci, “*Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme*”, History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue, 2011, s.284.

²¹⁴ Mehmet Kocaoğlu, “*Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*”, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 5.

²¹⁵ Önder Arı, “*Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komşuları*”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 76.

doğuda İran, Pakistan ve Afganistan'ı içine alan, batıda ise Fas, Moritanya ve Batı Sahra'dan başlayan bölgedir. Fakat Fransızlar ve Almanlara göre bu durum biraz daha farklıdır. Onlara göre Ortadoğu; Batı'da Mısır'dan başlamış doğuda Mısır'da son bulan toplamda 18 ülkeyi kapsayan daha dar bir bölgeden ibarettir.²¹⁶

Bahsedilen tanımları özetlemek gerekirse; geniş tanımı, Türkiye, Afganistan, Suriye, Lübnan sınırlarından başlayıp Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasını da sınırlarını da içine alan, Uzak Doğu sınırlarına dayanan bölge diyebiliriz. Dar tanımıyla, Kuzey Afrika ülkeleri, Afganistan ve Pakistan'ı içine almayan, on iki²¹⁷ Arap ülkesini ve İsrail'i kapsayan bölgedir.²¹⁸

Kavramlardan sıyrılıp bölge olarak ele aldığımızda Ortadoğu, çeşitli özelliklerinden dolayı güç mücadeleleri açısından dikkat çekiyordu. En başta Uzak Doğu, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında ekonomik ve kültürel anlamda bir bağ kurabilmeleri açısından Ortadoğu, kara kütlelerinin temas noktasıdır.²¹⁹ Şeker, barut, kâğıt, narenciye, ipek, pusula gibi Uzakdoğu'ya ait mallar Ortadoğu kanalıyla Avrupa'ya ulaşmıştır. Aynı zamanda Hint, Çin ve Eski Yunan felsefe ve bilimsel düşüncelerini korumuş, geliştirmiş ve Avrupa'ya aktarımını sağlamıştır.²²⁰

II. Dünya Savaşı dönemine kadar Ortadoğu, Fransa ve İngiltere'nin böl-yönet²²¹ (*divide and rule*) politikasına maruz kalmış, ekonomik ve sosyal olarak rekabetlerine sahne olmuştur. Savaşın güçlü Avrupa devletlerini zayıflatması ve eski statülerini kaybettirmesiyle manda altında bulunan bölgeler bağımsızlıklarını kazanmış, uluslararası sistemde yer almaya başlamışlardır.²²²

Ortadoğu'da Arap olma ve İslam dinine mensup olma gibi değerler önem arz etmektedir. İsrail ve Lübnan dışında genel olarak bölge devletlerinin çoğu Müslümandır. İran, Türkiye ve İsrail dışında, bölgede var olan devletlerin hepsi Arap'tır. Dini açıdan

²¹⁶ Taşlıgil, Şahin, *agm.*, s.143.

²¹⁷ Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Filistin ve Mısır.

²¹⁸ Beril Dedeoğlu, "*Ortadoğu Üzerine Notlar*", Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s. 1.

²¹⁹ Ramazan Özey, "*Dünya Denkleminde Ortadoğu Ülkeler İnsanlar Sorunları*", Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 17.

²²⁰ Dedeoğlu, *age.*, s. 2.

²²¹ Bir ülkenin rakibi olan ülke veya ülkeler grubunun iç çelişkilerini sıcak tutup besleyerek onu güçsüz kılması ve böylece kendi denetimi altında bulundurması politikasıdır. Bkz. Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, "*Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*", Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2010, s.169.

²²² Oral Sander, "*Siyasi Tarih (1918-1990)*", İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s.47.

türdeş olsa da, ortak din her zaman bütünleştirici bir unsur olamamıştır. Hatta İslamiyet'te de kendi içinde bölünmeler meydana gelmiştir. Tarihte buna örnek verecek olursak; İran-İrak savaşını (iki ucunda Müslümanlar karşı karşıya gelmiş) ya da Kuveyt-İrak savaşında Müslüman Araplar birbirleriyle savaşmıştır.²²³ Zira Ortadoğu; Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın doğduğu yerdir. Bu açıdan yaşanan zenginlik, mezhepsel anlamda hissedilmektedir. İslam dininde de ayrıca bölünmeler meydana gelmiş Sünni ve Şii mezhebi içinde de ayrılıklar yaşanmıştır. (Örneğin; Şii mezhebi İsmailiye ve Nusayri vs. gibi)²²⁴

Ortadoğu ayrıca jeopolitik, kültür ve tarihsel boyutta da dünyanın önemli bir bölgesi olma özelliğine sahiptir. Hızla gelişen deniz ticaretinde en önemli su yolları Kızıldeniz, Çanakkale Boğazı, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi bu bölgede kesişmiş ve bu özelliğiyle de Hint Okyanusunu Atlas Okyanusuna bağlayan önemli bir merkez olma durumuna gelmiştir. Bu özelliğiyle de “*Yedi Deniz Ülkesi*” olarak da bilinmektedir.²²⁵

“*Kara Altın*” olarak da bilinen Ortadoğu zengin petrol yataklarına sahiptir. Bölge, bu açıdan petrol sahibi olmak isteyen ülkelerin arasında çıkar kavgalarının olmasına sebep olmuştur. Bu durum bölgenin siyasi ve idari açıdan yeniden inşa edilmesine giden süreci başlatmıştır.²²⁶

3.1.1. Geniş Ortadoğu (Mağrib)

Mağrib bölgesi Moritanya, Libya, Cezayir, Fas ve Tunus'tan oluşmakta olup Mısır'ın Batısı, Sahra'nın kuzeyinde yer almaktadır. Ayrıca kuzey sınırında Akdeniz, batı sınırında ise Atlas Okyanusu bulunmaktadır. “El Mağrib” Türkçe olarak “batı” ya da “güneşin battığı yer” anlamına gelmektedir. Araplar ise Mağrib kelimesini Mısır'ın batısında kalan bölgeleri ifade etmek için kullanmışlardır.²²⁷

Ortaçağ İslam tarih ve coğrafyacıları Mağrib'i çeşitli bölgelere ayırmışlardır. En fazla kullanılan bölgeler olarak; *Mağrib-i Aksa (Uzak Mağrib)*, *Mağrib-i Evsat (Orta Mağrib)* ve *Mağrib-i Edna (Yakın Mağrib)* ön plana çıkmaktadır. Bölge yüz ölçümü

²²³ Oral Sander, “*Siyasi Tarih (İlk Çağlardan 1918'e)*”, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.230.

²²⁴ Bernard Lewis, “*Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*”, Sabah Kitapları, 1998, s. 27, 28.

²²⁵ Dedeoğlu, *age.*, s. 2.

²²⁶ Veysel Ayhan, “*İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*”, Nobel Yayınları, İstanbul, 2006, s.99.

²²⁷ Taylan Özgür Kaya, “*Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrib*”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2016, Cilt 6, Sayı 1, s.640.

6.146.441 kilometrekaredir ve yaklaşık 75 milyon nüfusa sahiptir. Berberiler, Araplar ve azınlıkta olarak zenci asıllardan oluşan nüfusun %98'i Müslümandır. ²²⁸

Tarihsel perspektiften Mağrib incelendiğinde, bu bölge dış güçlerin saldırılarına ve istilalarına maruz kalmıştır. Tarih boyunca beş büyük istilaya uğramıştır. İlk olarak Fenikeliler ve Kartacalılar'ın egemenliği olmuştur ve bu durum M.Ö. 1200'de başlamış, bin yıl sürmüştür. İkincisi ise Kartacalılar'ın Roma İmparatorluğu tarafından M.Ö. 146'da yenilgiye uğramasıyla olmuştur. Mağrib Bölgesi böylece Roma İmparatorluğunun egemenliği altına girmiştir. M.S. 429-642 tarihleri arasında Vandallar ve Bizans İmparatorluğu bölgeyi ele geçirmiştir. Daha sonrasında Arap egemenliği Fas'ta 1200 yıl, Mağrib'in geri kalanında da 800 yıl devam etmiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde ise Mağrib Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmiştir. 19. yüzyılda Avrupalılar bölgeyi işgal edene kadar Osmanlı İmparatorluğu bu bölgede hüküm sürmüştür. Avrupa'nın sömürgesi 20. yüzyıla kadar devam etmiş ve daha sonrasında bölgede bağımsız devletler kurulmuştur. ²²⁹

3.1.2. Dar Ortadoğu (Maşrik- Bereketli Hilâl)

Maşrik, bir diğer adıyla 1906 yılında *Antropolog James Henry Breasted* tarafından verilen Bereketli Hilal bölgesi bugünkü Mısır'dan başlayıp Akdeniz'den Basra Körfezi'ne uzanan alandır. Bereketli Hilal adını almasının nedeni ise Fırat ve Dicle nehirlerinin suları ile topraklarının sulanması, iklim şartlarının da Akdeniz kıyılarına yakınlığı sebebiyle tarıma elverişli olması ve batıdan doğuya uzanma biçiminin hilal şeklini almasından dolayıdır. Günümüzde, Bereketli Hilal sınırları içinde olan ülkeler; Lübnan, İsrail'in bir bölümü, Suriye, Ürdün ve Türkiye'nin Güney Doğu bölümünün bir kısmıdır. ²³⁰ Ayrıca Bereketli Hilal'in doğu kısmında, Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında kalan bölgeye de Mezopotamya adı verilmektedir. Bu bölge de insanlık tarihinin dönüm noktalarının gerçekleşmiş, dünya için son derece büyük bir önem haiz etmiştir. ²³¹

²²⁸ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/magrib#1>. Erişim Tarihi: 01.11.2019.

²²⁹ Kaya, *agm.*, s.642.

²³⁰ Arzu Ötümli, "*Tarihten Günümüze Kadar Bereketli Hilal'de Sosyo-Ekonomik Yapı*", Y.L. Tezi, Marmara Üniversitesi/Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.6.

²³¹ Kemalettin Köroğlu, "*Eski Mezopotamya Tarihi; Başlangıcından Perslere Kadar*", 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.12.

Tarihte Bereketli Hilal topraklarında, uygarlığı bu noktaya getiren önemli rollere sahip kent devletleri varlığını göstermiştir. Tarihin başlangıcı olarak kabul edilen Sümerler, bu bölge de ilk kent devletini kurarak tarih sahnesinde yer edinmiş, aynı zamanda günümüze kadar gelen süreçte din, mimar ve yazı alanlarında yaptıkları gelişmelerle hala araştırılmaya değer ölçüde, kıymetli miraslar bırakmışlardır. Ayrıca Sümerlilerin yanında Larsa Krallıkları, Akadlar, Huriler, Amurrular, İsin, Asurlular ve Babilliler de burada yaşayan diğer uygarlıklardır. Devletlerin kurulması aynı zamanda toprak mücadeleleri ve egemenlik mücadelelerinde başlamasına sebebiyet vermiştir. Devletler gerek birbirleriyle gerekse başka bölgeden gelen istilacı topluluklarla da toprak mücadelesine girmişlerdir. Bu nedenle hâkim güç sürekli olarak değişmiştir.²³²

Bereketli Hilal bölgesi aynı zamanda üç büyük dinin doğduğu bölge olması nedeniyle de dünyanın her yerinden fetih ve işgallere ev sahipliği yapmıştır. Fetih, saldırı ve işgallere kapısı açık olan bu bölge bir yandan ekonomik anlamda diğer Ortadoğu ülkelerinden ileri de olmasını sağlarken, öte yandan sürekli uğradıkları işgallerle siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan istikrarsız olmalarına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan Bereketli Hilal bölgesi Fransa ve İngiltere'nin mandası ile anlaşmalar yapmış ve bu sayede bölge de yeni devletler kurulmuştur. Daha önce Suriye toprağı kabul edilen Filistin, Lübnan ve Ürdün bağımsız birer devlet haline gelmiştir. Ancak manda hükümetlerinin sömürgeciyle ekonomik olarak zor koşullar altına girmişlerdir. İngiliz hükümetinin Yahudilere tanıdığı ayrıcalık sayesinde 1948 yılında İsrail Devleti kurulmuş, Filistin bununla beraber bağımsızlığını yitirmiş, sürekli savaş halinde olduğu içinde siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız bir şekilde varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye de devam etmektedir. Irak'ta bugün sosyal ve ekonomik açıdan karşı karşıya kalan diğer bir ülkedir. Diktatörlük rejimin var olmasından kaynaklanan sürekli savaş durumu yaşayan ve ABD'nin bu rejimi yıkmasıyla birlikte hala savaşların sürdüğü bu ülke ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal anlamda virane durumdadır.²³³

Temel gelir kaynakları arasında en önemlileri tarım ve petrol olan bu bölge sanayi alanında gelişim gösterememiştir. Bölgede günümüze kadar gelen dönemde pek çok sorunun ve çatışmaların kaynağı dini ve etnik farklılıkların var olmasıdır. Bunu fırsat

²³² Ötömlü, *age.* , s.95.

²³³ Ötömlü, *age.* , s.96.

bilen devletler, bu bölgenin geleceğini kendi çıkarları doğrultusunda belirlemeyi hedeflemektedirler.

3.2. TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik stratejisi ve politikası, tarihsel süreç içerisinde büyük değişimler göstermiş, ilişkilerde sürekli olarak iniş ve çıkışlar yaşanmıştır.²³⁴ 9. yüzyıldan sonra Türkler, Ortadoğu’ya gelmeye başlamış, sırasıyla Büyük Selçuklu Devleti, ardından Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Türkiye Devletini kurarak yerleşik hayata geçmiştir. En kalıcı olanı ise 900 yıl önce Ön Asya Anadolu’da kurulmuş olan Türkiye Devletidir. Osmanlı Devleti’nin Mısır Memlûkleri’ni yıkmasıyla beraber Ortadoğu Türk egemenliği altına girmiştir.²³⁵ Türkler bu bölgeye yaklaşık 600 yıl boyunca hâkim olmuştur. I. Dünya Savaşının ardından kurulan Arap Devletlerinin başına getirilenler, Osmanlı Devletini parçalamak isteyen Fransa ve İngiltere tarafından yetiştirilmiş kişilerdi. Bununla beraber bölgenin sınırları da sömürgeci Batılı Devletler tarafından cetvelle çizilmiş gibiydi.

Türkler ve Araplar birbirlerini bağlayan din unsuruna rağmen genelde birbirlerinden uzak durmuşlardır. 1990’lı yıllarda bölge de oluşan politik ve ekonomik değişimler Türk-Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. İki ülke arasında daha sonra gelişen Türkiye- Suriye arasındaki kriz en gergin noktaya getirmiştir. 2002 yılına gelindiğinde ilişkiler hızla olumlu yönde gelişmiş bununla beraber Türkiye Ortadoğu’da gelişen olaylarda çözüm yolu bulabilmek adına girişimlerde bulunmuştur.²³⁶

Türkiye’nin, Ortadoğu’ya yönelik dış politikasında en önemli özelliklerinden ilki, “iç işlerine karışmama” ikincisi ise “bölge ülkeleri arasında sorunlarda tarafsız olma ilkesidir”. Türkiye, bu iki önemli ilkeyi Cumhuriyet’in kurulmasından itibaren uygulamaktadır.²³⁷

²³⁴ Murat Bilhan, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası Nedir? Ne olmalıdır?”, https://tasam.org/Files/Icerik/File/turkiyenin_ortadoğu_politikasi_nedir_ne_olmalıdır_266c9ce9-fc79-4039-89f8-88cd7654fafa.pdf (Erişim Tarihi 11.11.2019).

²³⁵ Halil Yılmaz, “Küresel Ekonomik Güçlerin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi ile Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi”, Haliç Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, Y.L. Tezi, İstanbul, 2014, s.138.

²³⁶ Merva Doğru, “Ortadoğu’da Türk İmajı: Arap Basımında Türkiye’nin Ortadoğu’daki Yeni Rolü”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Y.L. Tezi, Kütahya, 2010, s. 1.

²³⁷ Zafer Akbaş, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, İlkbahar 2012, s.66.

Ortadoğu'daki değişimde etkileme oranı en yüksek olan ülkelerin içinde en başta ABD ve Türkiye gelmektedir. ABD ve İran ilişkisinin yakın dönemdeki ilerleyişi nedeniyle Türkiye'nin İran'a göre daha aktif rol alması, en başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Arap Baharının etkisiyle bölgede olan gelişmeler ve aktörlerin yaklaşımları, Türkiye'nin jeopolitik ve konjonktürel değerini arttırmıştır.²³⁸

Ortadoğu bölgesini şekillendirmeye yönelik, Türkiye, aktif dış politika yürütmekten uzun bir dönem kaçınmıştır.²³⁹ Türkiye'nin genel olarak dış politikası özele indirdiğimizde Ortadoğu'ya yönelik izlediği dış politika; Sovyetler Birliği'nin çözülmesiyle beraber yeniden şekillenmeye başlamış ardından 11 Eylül saldırılarıyla değişim ve dönüşüm hızlanmıştır.²⁴⁰

21. yüzyıla gelindiğinde, Türkiye dış politikasında, çok eksenli, pro-aktif dış politika öğretisi ekseninde, Ortadoğu'da etkili olabilecek bir dış politika izlemiştir. Arap Baharından sonra Türkiye'nin tutumu şu şekilde özetlenebilir: Bölge ülkelerinin demokrasiye geçişinde ve buna bağlı olarak bölge halkının daha fazla demokrasi, özgürlük ve insan hakları üzerine olan taleplerine destek olmak.²⁴¹

3.3. ORTADOĞU'DA TÜRKİYE'NİN ARABULUCU OLDUĞU BÖLGESEL SORUNLAR

Dünya'da çatışma bölgelerine genel olarak bakıldığında, günümüzde en çok dikkat çeken bölge Ortadoğu'dur. Tarihten günümüze kadar gelen süreçte de devamlı olarak çatışma alanı olmuştur. Dikkatli bir şekilde gözlemlendiğinde yaşanan sorun ve çatışmaların sebebi bölge içi ve bölge dışı aktörlerin etkisidir. Bölgede var olan enerji kaynakları, küresel güçler tarafından bölge ülkelerine bırakılmamıştır. Bunun nedeni ise büyük güçlerin bu enerji kaynaklarına sahip olarak küresel güç elde etme çabasıdır. İngiltere 20. yüzyılın başlarında bölgeye hâkim olmuş, II. Dünya Savaşı sonrasında ise ABD bu hâkimiyeti ele almıştır. ABD, son dönemde bu coğrafyaya hâkim olabilmek ve İsrail'in güvenliğini sağlayabilmek için devamlı olarak bölgeye müdahalelerde

²³⁸ Akbaş, *agm.* , s.67

²³⁹ S. Gülden Ayman, "*Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algulamaları ve Irak Savaşı*" , Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 1, Sayı:1, 2016, s.1.

²⁴⁰ Erman Akilli, "*Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı*", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 37, Ocak 2012, s.45

²⁴¹ Akilli, *agm.* , s.44-45.

bulunmaktadır. ABD'nin karşısında ise İran ve Suriye ile iyi ilişkileri olan Rusya bulunmaktadır. Rusya bu ülkelerle olan ilişkisi vasıtasıyla Ortadoğu üzerinde var olmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda ABD ile ilişkilerinin kötü olduğunu bildiği ülkelere kucak açarak etki alanını genişletmeyi amaçlamaktadır.²⁴²

Ortadoğu bölgesi kendi içinde de dini, mezhepsel, kültürel ve etnik konular çerçevesinde de uyuşmazlıklar yaşamaktadır. Buna örnek olarak, İran'da Şah Rejime karşı 1973 yılında kurulan Hizbullah Örgütünü verebiliriz. Nüfusun %28,4'ü Şii²⁴³ olan, Lübnan'da bulunan Şii örgütlerini saf dışı bırakarak ön plana çıkmış, ülke çapında önemli bir noktaya gelmiştir.²⁴⁴ Bir sonraki başlıklarda Ortadoğu bölgesinde yaşanan bazı bölgesel sorunlar ve Türkiye'nin bu sorunlara karşı tutumu daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

3.3.1. Suriye- İsrail Savaşı (Golan Tepeleri Sorunu)

İsrail devleti kurulduğu andan bu yana bulunduğu topraklarda, sözde ülke güvenliğini korumak amacı ile komşu ülkeler ile sürekli olarak çatışmaya girişmiştir. Bunun nedeni ise kendi topraklarını genişletme ve topraklarının güvenliğini sağlayacak yerleri kendi topraklarına dâhil etme isteğidir.²⁴⁵

Suriye ve İsrail arasındaki 1967'de gerçekleşen Altı Gün Savaşının temelleri, 3 Kasım 1964 tarihinde yapılan saldırıyla atılmış oldu. İki Suriye tankı "Tel Nukheila" üstünde, İsrail tanklarına ateş açtı. Çıkan çatışma sonunda iki tarafın tankları birbirini vuramadığı için taraflar geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra Suriye cephesi tarafından 13 Kasım tarihinde yapılan saldırıda 3 İsrail askeri ölmüş, 11 asker ve sivil vatandaş yaralanmıştır. Suriye tarafında ise iki tank havaya uçurulmuştur. Kayıplarla sonuçlanan bu çatışma sonucunda tüm dünyada düşmanlık kavramı yeniden yorumlanmış ve genel bir savaş çıkabilme olasılığı üçüncü ülkeleri telaşlandırmıştır.²⁴⁶

²⁴² Yıldırım Deniz, "Ortadoğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri", TESAM Akademi Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, Ocak 2016, s. 132.

²⁴³ Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>, (Erişim Tarihi: 23.11.2019).

²⁴⁴ Deniz, *agm.*, s.141.

²⁴⁵ Hülya Koç, Göktuğ Yemenici, "Golan Tepeleri: Gelişim Süreci, Hukuki Statüsü ve Soruna Yönelik Uluslararası Tepkiler", Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi Cilt:3, Sayı:1, 2019, s.71.

²⁴⁶ Asher Jerry - Eric Hammel, "Duel for the Golan: The 100-hour Battle That Saved Israel", Pacifica Military History, 1987, s. 49-53.

İsrail ve Arap müttefikleri arasında gerginliğe yol açan bir diğer olay ise Mısır'da doğan ve İsrail'de yaşayan *Eli Cohen*²⁴⁷'in idamı olmuştur.

Haziran 1967'de gerginliklerin var olduğu Ortadoğu bölgesinde gerçekleşecek bir savaşın ilk kıvılcımları beklenmekteydi. Arap ülkeleri savaşı İsrail'in başlatmasını bekledi bu sayede İsrail suçlu olarak görülecekti. Taraflar savaş hazırlıklarını yapmış, 5 Haziran 1967 tarihinde İsrail'in saldırısıyla Altı Gün Savaşları başlamıştır. İlerleyen zamanlarda İsrail Sina içinden ilerleyerek, Mısır askeri kuvvetlerini dağıtmış ardından Doğu Kudüs ve Batı Şeria'dan Ürdün'ü mağlup etmiş bununla beraber Golan Tepelerini de ele geçirmiştir. Altı Gün Savaşları hava harekâtları içerisinde teknik²⁴⁸ itibari ile önemli bir yere sahiptir.²⁴⁹

İsrail Altı Gün Savaşlarının sonuçlarından gayet memnundu ve Arap Devletlerini baskı altında tutarak “*de facto*²⁵⁰” olarak çıkan bu durumun sürmesini istemekteydi. Bu nedenle resmi olarak bir çözümü istememekle beraber kendisine bağlayıcılık kazandıracak durumlara girme taraftarı değildi.²⁵¹

²⁴⁷ 1960'da Mossad tarafından işe alınan Eli Cohen, eğitiminin ardından Arjantin'e gönderildi. Burada Kemal Emin Sabit adını alan Cohen'in ilk görevi Suriye'de bulunan Hitler'in bürokratlarından Rademacher'e yönelik suikasttı. Rademacher'e 1962'de bombalı bir mektup götüren Cohen başarısız oldu. Suriye'ye gittiğinde suikast girişimi öncesinde BAAS partisine üye oldu. Kendisini 'Suriye asıllı Arjantinli işadamı' olarak tanıttı. Zengin ve Suriyeli olduğu konusunda ikna ettiği BAAS'ın önemli isimleri sayesinde 1962-65 yılları arasında güneyde bulunan cephelere ziyaretler gerçekleştirdi. Burada önemli bilgiler elde ettiği ve İsrail'e aktardığı belirtiliyor. Cohen'in 1963'te BAAS'ın kongresine katıldığı, Şam radyosunda gönüllü olarak çalıştığı, 1964'te Suriye'nin İsrail'e saldırı planlarını ele geçirdiği ve kardeşi vasıtası ile bunları Tel Aviv yönetimine ulaştırdığı biliniyor. Tam bu sıralarda istihbaratın başındaki Albay Ahmet Süveydani Suriye'de edindiği güvenle Savunma Bakanlığı Müsteşarlığına kadar yükselen Cohen'den şüphelenmesi sebebiyle onu göz hapsi aldı. Cohen, radyo frekanslarını kullanarak bilgi aktarıyordu. Muhaberat, bazı sinyaller yakaladı ve bu sinyalleri kimin gönderdiğini anlamak için bir plan oluşturdu. Sovyetler 'den cihaz desteği alan askerler, bir gece yabancı misyonların tümünün katılacağı bir davet gerçekleştirdi. Bu sırada tüm radyo yayınları durduruldu. Tek sinyal ise Eli Cohen'in bulunduğu binadan çıkmaya devam ediyordu. Baskın sonucu yakalanan Cohen idam edildi. Bkz. Time Türk Gazetesi, <https://www.timeturk.com/mossad-ajani-eli-cohen-in-mezari-bulundu-iddiasi/haber-1075456>, (Erişim Tarihi: 23.11.2019).

²⁴⁸ Bu teknikler: Baskın prensibinin etkin kullanılarak sürpriz etkisiyle uçakların yerde yakalanması, mükemmel hedef istihbaratı, alçak irtifa profil sonucu taarruzlar, kısa yeniden hazırlık (Turn Around) zamanı. Bkz. Turan Çiçek, “*Altı Gün Savaşı Tarihe Geçen Hava Harekâtı*”, Hava Harp Okulu Komutanlığı, Mayıs 2014, İstanbul, s. 5.

²⁴⁹ Çiçek, *agm.*, s.5

²⁵⁰ Latince kökenli bir uluslararası hukuk terimidir. Dilimize “fiilen” ya da “eylemden dolayı” olarak aktarılabilecek olan bu terim daha çok bir devlet ya da hükümetin tanınması ile ilgili olarak kullanılmaktadır. Bir devletin tanınmasında karşılaşılan güçlükler ve erken tanımının doğurduğu sakıncalar, devletlerin böyle dereceli bir tanıma yöntemine başvurmalarına yol açmıştır. Buna göre tanıyan devlet yeni devleti, geçici ve belirli hukuki ilişkilerle sınırlı olmak üzere fiili bir kuruluş olarak tanıma yoluna gidebilmektedir. Uygulamada “de facto” tanıma geçici ve sınırlı bir tanıma yöntemi olarak belirlemekle birlikte, gerekli koşulların gerçekleşmesi halinde tanıma “de jure’a” dönüşebilmektedir. Bkz. Sönmezoglu, *age.*, s. 217.

²⁵¹ Koç, Yemenici, *agm.*, s.73.

Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın suikasta uğramasından sonra 1970 yılında yerine Enver Sedat gelmiştir. Enver Sedat'ın ilk hedeflerinden biri de Altı Gün Savaşlarında kaybedilen toprakları geri almaktır. Diplomatik yollar ile çözümün mümkün olmadığı farkında olan Sedat, savaş hazırlıkları yapmaktaydı. İsrail'e karşı diğer Arap ülkeleri ile bir araya gelmiş, 6 Ekim 1973'te Süveyş Kanalına karşı Mısır, Golan Tepelerine karşı ise Suriye saldırıya geçmiştir. 6 Ekim "Kefaret Günü" anlamına gelen Yom Kippur gününe denk geldiği için savaşa bu isim verilmiştir. İsrail savaşın başında zorluk çektiyse de ABD'nin desteği ile hava koridoru oluşturmayı başarmıştır. Buna karşılık olarak petrol üreticileri de ambargo uygulamış 1973'te Petrol Krizi yaşanmıştır. İsrail bu destek ile savaşta üstün başarı kazanmış Suriye'yi Golan'dan, Mısır'ı da Süveyş'ten çıkarmıştır.

Bu savaşların sonunda BM Güvenlik Konseyi tarafından 1981 yılında alınmış olan 497. kararda "*İsrail'in işgal altındaki Golan Tepelerinde kendi kanunlarını, yargısını ve idaresini uygulama kararı hükümsüzdür ve uluslararası hukuki bir geçerliliği yoktur.*" ifadesi ile Golan Tepelerinin işgaline karşı çıkmaktadır.²⁵²

28 Mart 2018 tarihinde İnsan Hakları Konseyi tarafından yayınlanan kararda ise 1967 yılında İsrail işgalleri ile başlayıp günümüze kadar gelen bu süreçte bölge de yaşamlarını sürdüren Suriyeli vatandaşların, İsrail tarafından temel hak ve özgürlüklerini ihlal eden tutumlarından dolayı çektikleri acıyı dile getirmiş şu maddeleri²⁵³ sunmuştur:

- i. *İsrail bölgeye ilişkin kendi hukukunu ve bölgeyi kendi idari kontrol bölgesi altına alma fikrini zorla kabul ettirme girişimi, Güvenlik Konseyinin 1981 yılında aldığı karar ile ilişkili olarak hükümsüzlüğü kabul edildi ve İsrail'in bu yönde atmış olduğu adımların geri çekilmesi istenildi.*
- ii. *İsrail'in bölgenin demografik ve kurumsal yapısına ek, yasal durumunu değiştirmekten vazgeçmesi, "Golan'a Gel" başlığı altında sürdürmekte olduğu yerleşim projelerinin sona erdirilmesini ve yerinden edilen*

²⁵² CNN Türk Haber, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/11712>, (Erişim Tarihi: 24.11.2019)

²⁵³ United Nations General Assembly, "**37/33. Human rights in the occupied Syrian Golan**", Resolution Adopted by the Human Rights Council on 23 March 2018, 6 April 2018.

- Suriyeli vatandaşların evlerine geri dönmesi ve el konulan mallarının geri verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.*
- iii. *İşgal edilen Golan bölgesinde yer alan Suriyeli vatandaşların İsrail vatandaşlığına alınması İsrail kimlik kartı edinmeleri yönünde temel hak ve insan haklarına zarar verebilecek tüm uygulamalardan vazgeçilmesi gerekliliğine değinilmiştir.*
- iv. *Suriyeli vatandaşların ailelerini ziyaret amaçlı kullandıkları Quneitra bölgesi olarak adlandırılan bölgede Uluslararası Haç Komitesi kontrolü altında yapmış oldukları ziyaretlerin kaldırılmasına yönelik İsrail'in aldığı kararların Dördüncü Cenevre Sözleşmesini ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesini açıkça ihlal ettiği için geri çekilmesi gerektiğini tekrar hatırlatılmıştır.*
- v. *İsrail hapishanesinde bulunan ve bazıları 30 yıldan uzun süredir orada tutsak bulunan Suriyeli vatandaşların bir an önce serbest bırakılması gerektiği ve hapishanede bulunan vatandaşlara Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna uygun olarak davranılması gerektiği vurgulanmıştır.*
- vi. *Hapishanede bulunan Suriyeliler için ayrıca Uluslararası Kızılhaç Komitesi Delegelerinin İsrail hapishanesinde bulunan tutsakların psikolojik, zihinsel ve bedensel sağlık durumlarının kontrolü için ziyaret edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.²⁵⁴*

Uluslararası hukukun temellerine ve BM sözleşmelerine göre güç kullanarak toprak elde etmek kabul edilemez. Günümüze kadar sürekli dile gelen “ülkelerin toprak bütünlüğüne sadık kalınacağı” ilkesinin yok sayılması uluslararası hukuka tamamen aykırı bir durumdur.

Ortadoğu'da bölgesel lider olma ve komşularla sıfır sorun politikası Türkiye'yi gerek komşu ülkeleri gerekse Arap devletleri ile sıkı fakat karmaşık bir ilişkiye sürüklemiştir. Bu yaklaşımıyla Türkiye, Ortadoğu bölgesinde eskiye göre daha aktif ve farklı politikalar izledikleri ve bölgeye karşı görev ve sorumluluklarından kaçmadıkları izlenimini de vermektedirler.²⁵⁵ Türk liderler; bölgesel dengeleri, gerçekleri ve bölge

²⁵⁴ United Nations General Assembly, “37/33. *Human rights in the occupied Syrian Golan*”, Resolution Adopted by the Human Rights Council on 23 March 2018, 6 April 2018. Aktaran: Koç, Yemenici, *agm.*, s.73.

²⁵⁵ Nasuh Uslu, “*Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı*”, Bilig Dergisi, Sayı: 52, Kış, 2010, s. 150.

dışı ve içi bölgelerin bölge ile ilgili girişimlerinin ve iyi niyetlerinin sıcak takibini yapmaya, olayların nabzını takip etmeye ve kritik durumlarda yerinde müdahale eden bir devlet olmaya özen göstermektedirler. Suriye ile İran arasında ilişkilerini geliştirmesi ile bölgesel krizlerde en başlarda yer alan ülke konumuna gelmesi bu duruma örnek verilebilir.

2004 Eylül - 2006 Temmuz tarihleri arasında yapılan Suriye ve İsrail gizli görüşmelerinin olduğu bilinmektedir. Beşar Esad'ın Ocak 2004 tarihinde Ankara'ya yaptığı ziyarette, görüşmeler sırasında Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Ortadoğu bölgesinde daha etkili olmak adına Türkiye'nin, Suriye-İsrail barışının sağlanmasında arabuluculuk görevini üstlenmeyi teklif etti.²⁵⁶ Daha sonra Esad, İsrail ile barış görüşmeleri için elinden geleni yapacağını belirtmiş, bölge de var olabilecek her türlü savaş riskine karşı mücadele edeceğini belirtmiştir.²⁵⁷ İsrail'de bulunan Türk büyükelçisi tarafından İsrail eski dışişleri müsteşarı Alon Liel'e "*Suriye'nin İsrail ile barış yapma istediği*" notu İsrail devlet yetkilileri tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bunun nedenini ise ABD'nin Suriye hakkındaki olumsuz düşünceleri olarak öne sürmüşlerdir. Türk yetkilileri ise İsrail yetkililerin hiçbir şekilde buna yanaşmadıklarını belirterek Eylül 2004'te bu girişimi sonlandırmışlardır.²⁵⁸ Daha sonra 21 Mayıs 2008 tarihinde de Türkiye, Suriye ve İsrail tarafından da onay verilen Suriye-İsrail barış görüşmeleri yapmıştır. Bu görüşmeler 2007 tarihinde başlamış süre içerisinde Türkiye'nin hem Ortadoğu açılımlarına hem de bölge barışına bölgesel imkânlarla katkıda bulunması beklenmiştir. Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı görüşmelerin 4. turu 28-30 Temmuz 2008'de gerçekleşmiştir. Başbakanlık tarafından yapılan açıklamalarda görüşmelerin olumlu sonuçlar verdiği ifade edilmiştir. Jerusalem gazetesinde ise yapılacak olan 5. görüşme Ağustos ayının son haftasında gerçekleşmesi beklenirken Fransa Devlet Başkanı Sarkozy'nin Şam ziyaretinden dolayı ertelenmişti.²⁵⁹ Farklı Arap

²⁵⁶ TASAM, https://tasam.org/tr-tr/icerik/700/bessar_esadin_turkiye_ziyareti_ve_%20bolgesel_guvenlik Erişim Tarihi: 20.11.2019.

²⁵⁷ "Turkey Pushes to Restart Syrian-Israeli İndirect Peace Talks", <https://www.reuters.com/article/us-syria-israel-analysis/syria-seen-keen-on-new-peace-talks-with-israel-idUSTRE53D2GR20090414> (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

²⁵⁸ Uslu, *agm.*, s.246.

²⁵⁹ Israeli-Syrian Talks Postponed, <http://www.jpost.com>, 2 Eylül 2008. Erişim Tarihi: 20.11.2019.

gazetelerinde de görüşmelerin ertelenme sebebi Suriye'nin Moskova'yı ziyaret etmesi olarak iddia edilmektedir.²⁶⁰

2010 yılına bakıldığında Suriye-İsrail arasındaki arabuluculuk faaliyetlerinin geçerliliğini yitirdiği gözlemlenmektedir. Fransa ve ABD bu konuda adımlar atmış olsa da, Suriye Türkiye'nin arabulucu olmasını istemiştir. 2009 yılında gerçekleşen Davos Krizi²⁶¹ ardından 31 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen Gemi Krizinden²⁶² sonra İsrail ile ilişkileri gerginleşen Türkiye'nin "tarafsızlık" ve "güven" unsurlarını yitirdiğini belirten İsrail, arabulucu rolüne karşı çıkmıştır. Bu olaydan sonra İsrail'e tepki gösteren Türkiye, Şam'da Suriyeli vatandaşlar, İsrail'in yardım gemilerine düzenlediği saldırıyı protesto etmek adına gösteriler düzenlemiştir.²⁶³ Esad Türkiye'nin İsrail ile ikili ilişkilerini düzenlemek adına, özür ve tazminat talebini haklı bulmuş, ayrıca Türkiye'nin sorunu ele alış biçimini desteklemiştir.

Türkiye'nin iki ülke arasında arabuluculuk faaliyetini bu koşullarda gerçekleştirmesinin mümkün olmaması ile birlikte Fransa ve ABD müzakereleri canlandırmak amacıyla diplomatik çabalar sarf ettiği görülmektedir. Bu amaç

²⁶⁰ Erdem Kaya, "*Suriye-İsrail Barışını Düşünmek: Çözüm Ankara'yla Mümkün mü?*", BİLGESAM, 5 Eylül 2008, <http://www.bilgesam.org/incele/1343/-suriye-israil-barisini-yeniden-dusunmek--cozum-ankara%E2%80%99yla-mumkun-mu-/#.XdqXmFcZbIU> Erişim Tarihi: 20.11.2019.

²⁶¹ İsviçre Davos'ta yapılan bir oturumda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, yüksek sesle konuşan ve parmağını sallayan İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e çok sert bir çıkış yaptı. İsrail'in Gazze saldırısı hakkında son derece "açık" ifadeler kullanan Başbakan Erdoğan, "Siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz" dedi. Erdoğan, oturum yöneticisini de kendisine kısa süre vermekle eleştirdi ve "Davos benim için bitmiştir" diyerek, paneli terk etti. Bkz. CNN Türk, <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/511241.0/index.html>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

²⁶² Gazze filosu saldırısı, Mavi Marmara katliamı veya Deniz Meltemi Harekâtı, İHH İnsani Yardım Vakfı ve Özgür Gazze Hareketi'nin organize ettiği ve Gazze'ye insani yardım taşıyan 6 gemiye; Akdeniz'de, İsrail'den 70-80 mil (130-150 kilometre) açıktaki uluslararası sularda 31 Mayıs 2010'da İsrail Savunma Kuvvetleri'nin yaptığı müdahaledir. Olay; gemilerde bulunan aktivistlerden bir kısmının öldürülmesi, bir kısmının yaralanması ve gemilerin yolcularıyla birlikte rehlin alınması ile sonuçlanmıştır. İsrail savaş gemileri, uluslararası sularda seyretmekte olan yardım gemilerinden, rotalarını Aşdod'a çevirmesini istedi fakat yardım gemileri bu talebi reddetti. İsraili kuvvetler bu cevaptan sonra gemilere denizden ve havadan komando çıkarttı. Altı gemiden beşi, büyük bir olay olmadan İsrail tarafından ele geçirildi. 10 yolcu Komorlar bandıralı ve 800 yolcusu bulunan MV Mavi Marmara'ya çıkan İsraili komandolar tarafından öldürüldü. Saldırıda 10 İsrail Savunma Kuvvetleri komandosu ve yaklaşık 60 aktivist yaralandı. Türkiye, bu olay üzerine İsrail ilişkilerini sona erdirmiş ve ilişkilerin tekrar normalleşebilmesi için 3 şart koymuştur; İsrail'in yaşanan olay üzerine özür dilemesi, Saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödenmesi ve İsrail'in Gazze ablukasını sona erdirmesi. İsrail, olaydan 3 yıl sonra Türkiye'den resmi özür dilemiş ve saldırıda hayatını kaybedenlerin ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Olaydan yaklaşık altı buçuk yıl sonra İsrail 20 Milyon Dolar tazminat ödemiştir. Bkz. Dünya Bülteni Araştırma Masası, "*Özgür Gazze Filosuna İsrail Saldırısı I*", <https://web.archive.org/web/20130123114635/http://www.dunyabulteni.net:80/file/ozgur-gazze.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

²⁶³ Mustafa Yetim, "*Suriye 2010*", Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, Mayıs 2010, s. 259.

doğrultusunda *ABD Ortadoğu Özel Temsilcisi George Mitchell*'i, Fransa ise *Jean-Claude Cousseran*'i Suriye –İsrail arasındaki diplomatik tikanıklığı onarmak amacıyla görevlendirmiştir. ABD ve Fransa'nın arabuluculuk rolünü üstlenmesine, diplomatik adımları atmasına rağmen Suriye her fırsatta bu rolü Türkiye'nin üstlenmesini istemiş ve sadece Türkiye'nin katkıda bulunabileceğini belirtmiştir.²⁶⁴

Golan Tepelerinin hukuki statüsü değerlendirildiğinde ABD Başkanı Donald Trump 52 yıl aradan sonra Golan Tepeleri üzerindeki egemenliğin tanınmasının zamanı geldiğini belirterek, bunu ilan eden başkanlık kararını imzalamıştır.²⁶⁵ Alınan bu karara Türkiye, Rusya, İngiltere, Suudi Arabistan, Suriye, Filistin, İspanya, Kanada, Birleşik Arap Emirlikleri, Arap Birliği, Kuveyt, Irak karşı çıkmıştır. Buna karşılık BM Golan Tepelerinin statüsünün değişmediğini BM Güvenlik Konseyi'nin 1981 yılında aldığı; *“İsrail'in işgal altındaki Golan Tepelerinde kendi kanunlarını, yargısını ve idaresini uygulama kararı hükümsüzdür ve uluslararası hukuki geçerliliği yoktur.”* kararın altını çizmiştir. Ayrıca ABD aldığı bu kararla uluslararası anlaşmaları tanımadığını göstermiş, uluslararası hukuka aykırı bir eylem gerçekleştirmiştir.

3.3.2. Filistin-İsrail Sorunu

Filistin çıkmazı olarak da bilinen Filistin-İsrail sorunu yaklaşık olarak bir asırdır sorun bulunamamış bir çatışmadır. Kudüs'ün de içinde olduğu bu coğrafya üç büyük din tarafından kutsal sayılmakta, bölge küresel olarak birçok problemi içinde barındırmakta ve buna bağlı olarak Filistin-İsrail çatışmasını içinden çıkılmaz hale getirmektedir.²⁶⁶

Gazeteci Theodor Herzl'in 1896'da yayınladığı “Der Judenstaat” (Yahudi Devlet) kitabı ile başlayan tartışmalar Yahudilerin kendi devletini kurma isteğini gündeme getirdi. Daha sonra İsviçre Basel'de Birinci Siyonizm Kongresi toplandı. Yahudileri bu arayışa iten ise Avrupa'da ve yaşadıkları diğer ülkelerde zulüm görmeleriydi. Kongre sonunda yayınlanan Basel programı ile Filistin'de bir “Yahudi Vatanı” kurulması ve Dünya Siyonizm Teşkilatının bu amaca yönelik faaliyete geçirilmesi kararı alındı. O dönemde Osmanlı vilayetinde olan Filistin' e 1897 öncesi

²⁶⁴ “Sarkozy'den Esad'a İlişkileri Geliştirelim Mektubu”, Haberler.com, <https://www.haberler.com/sarkozy-den-esad-a-iliskileri-gelistirelim-mektubu-haberi/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

²⁶⁵ Euronews, <https://www.euronews.com/2019/04/23/netanyahu-wants-thank-trump-naming-new-golan-heights-settlement-after-n997546>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

²⁶⁶ Hakan Çalışır, *“Filistin Çıkmazında Çözüm Arayışları: Almanya-Türkiye Arabuluculuğu”*, Ortadoğu Etütleri, Volume: 12, 2020, s.48.

göçler başlamış, 1903 tarihinde ise Doğu Avrupa'dan gelen 25 bin Siyonist göçmen buraya yerleşmiştir. 1904-1914 tarihleri arasında ikinci göç yaşanmış ve toplam Siyonist sayısı 40 bine ulaşmıştır.²⁶⁷

Asıl dönüm noktası olarak kabul edilen tarih ise 1948 İsrail Devleti'nin ilan edilmesidir.1948 tarihi İsrail tarafından zafer olarak kabul edilirken, Filistinlilerin hafızasına felaket olarak kazındı. İsrail Devleti'nin kurulduğu esnada, 1947 BM Taksim Planıyla daha önce Filistinlilere bırakılmış olan Batı Şeria Ürdün'e Gazze Şeridi ise Mısır'a verildi. İsrail'in kuruluşu ardından yaşanan Arap-İsrail savaşları ile birçok Filistinli topraklarından edildi. 1990'lı yıllarda yaşanan olayları daha iyi anlamak ve 1948 yılı kadar önemli kabul edilen kırılma ise 1967 yılında gerçekleşti. 1967'de İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi işgal etmesiyle Filistinliler İsrail'in yetkisi altına girdi.²⁶⁸

Filistin-İsrail sorununun çözülmesi beklenen, hatta savaşı sonlandıracağı ileri sürülen barış süreci Madrid Konferansı ile başlamıştır. Bu süreç birden fazla anlaşma ile 2000 yılındaki İkinci İntifada 'ya kadar devam etmiştir. İsrail'de imzalanan Wye River sözleşmesi 1999 tarihinde yenilenmesi krize yol açtı. Ehud Barak hükümetinin yarattığı umutlar hızlı bir şekilde ivme yitirdi, İsrail'in işgal topraklarından çekilmesi durdu. Filistin barış süreci bir yere varamayınca Suriye ile barışa odaklandı. Mayıs 2000'de Lübnan'daki işgale son verdi. Bu olanlardan sonra ABD Başkanı Clinton'un arabuluculuk girişimi ile Ehud Barak ve Yaser Arafat Camp David'de bir araya geldi. Fakat Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mülteciler konusunda sonuca varılamadı. Filistinlilerin nihai statü görüşmelerine gittiklerinde arabulucu rolündeki ABD'nin, kendilerini iki farklı İsrail heyeti ile aynı anda görüşme yaptıkları hissine kapılmışlardır. Müzakerelerde yapılan önerilerin Filistinlilerden önce İsrail'e sunulması da ABD'nin adil bir arabulucu olamayacağını göstergesidir.²⁶⁹ Günümüzde yaşanan gelişmeler, ABD'nin tek taraflı duruşunun net bir şekilde sürdürme niyetinde olduğunun ispatıdır. Uluslararası topluma rağmen ABD'nin İsrail'in büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması ve

²⁶⁷ CNN Türk, "*Filistin Sorunu Nedir, Yüzyıllık Tarihinde Neler Yaşandı?*" <https://www.cnnturk.com/dunya/filistin-sorunu-nedir-yuz-yillik-tarihinde-neler-yasandi?page=1>, (Erişim Tarihi: 11.10.2020).

²⁶⁸ Özge Özkoç, "*Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu*", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:64, Sayı:3, 2009, s.168-169.

²⁶⁹ Bora Bayraktar, "*Oslo Barış Süreci, İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000*", İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 59.

“Yüzyılın Anlaşması” kararları bunu destekler niteliktedir. Doğal olarak ABD’nin Filistin çıkmazındaki arabulucu vasfını tamamen yitirmiş olması, farklı aktörlerin kendi potansiyellerini ortaya koymasına imkân vermiştir.

Türkiye ve Almanya’nın arabuluculuk faaliyetinde SWOT analizi yapmak gerekirse;

“Güçlü Yönler; Uluslararası nüfuz alanlarının çokluğu, arabuluculuk tecrübesi, ekonomik kapasite ve iş birliği, çözüm önerisinde ortaklık, kültürel aidiyet, tarihsel yakınlık.

Zayıf Yönler; İç politika odaklı yaklaşımlar, rasyonel olmayan öneriler farklı gruplarla iletişimsizlik, güç dengesinin bulunmaması.

Fırsatlar; ABD’nin objektif olamaması, etkin arabulucu ülke eksikliği, uluslararası anlaşmalar, karşılıklı bağımlılık.

Tehditler; Manipülasyona açık olma, medyadaki tartışmalar, Arap devletleri ile tartışmalar ve ilişkiler, çok sayıda aktörün bulunması, şiddetin devam etmesi.”

Yapılan bu analiz arabulucu ülkelerin müdahil olduğu bu çıkmazdaki teorik olarak öngörü oluşturmada, barış inşa ve kapasite imkânlarını açıklamaktadır.²⁷⁰

Batılı birçok aktöre nazaran Türkiye Ortadoğu’da sömürgeciliğe bulaşmamış ve 20.yy başlarına kadar sömürgecilikten uzak kalmış Almanya’nın bu çıkmazda doğru arabulucular olduğu görülmektedir. Bir tarafta İsrail ile güçlü bir geçmişi, dostluğu olan, Filistin ile Oslo süreci sonrası ilişkilerinin pozitif yönde ilerleyen Almanya, diğer tarafta ise jeopolitik gücü ve hem Filistin hem İsrail’e yakın olan hem de İsrail’e mesafe koyarak Filistinlilerin hakkını koruyarak asimetrik güç oranını kırmaya yönelik hareket etmesi yönüyle Türkiye vardır. Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’da, etnik ve dini temele dayalı terörizmin varlığının sürmesi, uluslararası göçlerin etkisi, demokrasi karşıtı yönetim şekilleri, güçlü aktörlerin enerji ve kaynak koridorlarını kontrol altında tutmak istemeleri ve Filistin özelinde Arap-İsrail anlaşmazlığının devam etmesi, Türkiye’nin güvenlik kaygılarını arttırmasına rağmen ortak çıkarların varoluşu İsrail ve Türkiye’yi birbirine yakın tutmaktadır.²⁷¹ Böylesine zor bir çatışmada Türkiye ve Almanya’nın

²⁷⁰ Çalışır, *agm.*, s.74.

²⁷¹ Güngör Şahin, “Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 15, Sayı: 29, 2018, s.202.

kalıcı barışa katkı sağlayabilmeleri dünya barışı içinde umut verici olacaktır.²⁷² Eğer kalıcı barış sağlanırsa Ortadoğu bölgesinde yaşanan belirsizlik, güvenlik problemleri, belirsiz bir gelecek, sınırlı bir bölgesel ticaret gibi sorunlar ortadan kalkacaktır. Filistin kendi kaderini kendi tayin edebilecek, maruz kaldığı zor koşullardan kurtulacaktır. İsrail ise yaşamış olduğu güvenlik problemini ortadan kaldıracaktır. Buna bağlı olarak İsrail'in mevcut koşullarda yanlış uygulamalarından dolayı daha az güvenli bir yer olduğu, Araplar tarafından fazla kabul görmediği ve İsrail'e karşı nefret ve öfke duygularının fazla olduğu belirtilmektedir.²⁷³ Kalıcı ve adil bir çözümün sağlanabilmesi için uyuşmazlık yaşayan tarafların kaygı ve ihtiyaçlarına karşılık verebilecek şekilde müzakerelerin düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun içinde tarafların isteklerini net bir şekilde ortaya koymaları gerekmektedir.

Günümüz çerçevesinde değerlendirdiğimizde, Türkiye-İsrail arasındaki ilişkiler, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere yapılan baskının artması ve İsrail'in "iki devletli" çözümden uzaklaştığı yönde belirtiler vermesiyle bozulmuştur. Netanyahu'nun başbakan olmasından sonra ilişkiler kriz dönemine girmiştir. Mavi Marmara olayı ile siyasi ilişkilerini normalleştirme sürecine girseler de Filistin çıkmazında ilişkileri her yönden etkilenmektedir.²⁷⁴

İsrail ile inişli çıkışlı ilişkilerden sonra, 27 Aralık 2008'de Gazze'ye yönelik yapılan Dökme Kurşun Harekâtı gerçekleşmiş ve ilişkilerde kopmalar başlamıştır. İki bine yakın sivil hayatını kaybetmiş, Türkiye bunu insanlık suçu olarak adlandırmıştır. 29 Ocak 2009 tarihinde One Minute olayı ardından 11 Ocak 2010 da gerçekleşen Alçak Koltuk Krizi ile siyasi kopuşlar kritik bir seviyeye ulaşmıştır. Mavi Marmara olayı ile İsrail-Türkiye ilişkileri çıkmaza girmiş, diplomatik krizler yaşanmasına neden olmuştur.²⁷⁵ Bununla birlikte arabuluculuk faaliyetinin gerçekleşmesinde ön koşul olan karşılıklı güven ve tarafsızlık olgusu sağlanamamıştır.

²⁷² Çalışır, *agm.*, s.52.

²⁷³ Edward W. Said, "*Son Söz: 1948'in Sonuçları*", *Filistin Uğruna, 1948'in Tarihini Yeniden Yazmak*", Eugene L. Rogan ve Avi Shlaim (Haz.), Küre Yayınları, 2018, s. 339.

²⁷⁴ Hürriyet Gazetesi, Oğuz Çelikkol, "*Filistin sorunu ve Türkiye-İsrail İlişkileri*", <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/filistin-sorunu-ve-turkiye-israil-iliskileri-40846459>, (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

²⁷⁵ Umut Kedikli, Önder Çalağan, "*Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi*", Sosyal Bilimler Metinleri, Sayı 1, Yıl 2017, s. 133.

3.3.3. Lübnan Krizi

Başarısız olarak nitelendirilen devlet, iç egemenliğini oluşturamamış devlet olarak nitelendirilmektedir. Bunun sebebi ise toplumsal rızadan mahrum olmasıdır.²⁷⁶ Bu terim genellikle Afrika ve Ortadoğu ülkeleri için kullanılmaktadır. Bu topraklar insanlığa farklı dinlere ve birçok ırka ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel süreçte geçmişten günümüze birçok devlet burada hüküm sürmüş, asabiyyeti zayıf olanlar yıkılmış yerine farklı devletler geçmiştir. Lübnan'da İsrail Devleti'nin büyük etkisiyle böyle bir ülke olarak sayılmaktadır.²⁷⁷

Dini açıdan Lübnan, Müslümanlık ve Hristiyanlık çevresinde gelişen farklı mezhepler de barındırmaktadır. Çoğunluğa göre sıralamak gerekirse; Marunîler, Rumlar (Ortodoks-Katolik), Süryaniler, Ermeniler olarak kendi içlerinde mezhepsel olarak bölünmüşlerdir. Ayrıca bunların dışında Lübnan geçmişten günümüze kadar istenmeyen olarak ifade edilen din gruplarını da içinde barındırmıştır. Çeşitliliği ve kendine özgü siyasal yapısı ile Ortadoğu bölgesinin “minyatür” ülkesi olarak görülmektedir.²⁷⁸ Her mezhep grubu farklı bölgelerde faaliyet gösterdiği için toplumsal etkileşim de sınırlı olmaktadır. Ekonomik ve sosyal farklılıkların olması, Lübnan da toplumsal ayrışmaya ve cepheleşmeye sebep olmaktadır.

Lübnan iç savaşına sebebiyet veren olayları, bahsedilenlerle birlikte ele alacak olursak; ilki, Ulusal Pakta düzenlenmiş olan yapının gün geçtikçe bozulmaya başlamasıdır. Marunî Hristiyanlarının ülkede en güçlü olduğu dönemde sahip olduğu hakların zaman içerisinde diğer grupların sayıları arttırmasına neden olmuş ve hatta bu sayı Marunîler geçmesine rağmen güncelliğini korumaktaydı. Bu durum ise diğer grupların eşitsizliğe dair haklı itirazlarına sebep olmuştur. İkinci bir neden, Filistinli göçmenlerin Lübnan'a sığınmasıdır. Başta bu durum başta halk tarafından onaylansa da göçmenlerin sayısı başta Marunîler olmak üzere diğer grupları da rahatsız etmeye başlamıştır. Gelen Filistinli mültecilerin kökenlerinin Sünni olması, mezhepsel rekabete

²⁷⁶ Serpil Güdül, *“Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”*, Bildiri, (Editör: Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeki Cemil Arda, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın). 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı: Ankara, 2011, ss.777.

²⁷⁷ Abdullah Arslan, *“Çatışma Çözümlemesi Açısından Lübnan Sorunu”*, Y.L. Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bilecik 2018, s.46.

²⁷⁸ Nur / Ebram Görgülü, İlker Salih, *“Lübnan'da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği”*, Akademik Orta Doğu, C: 8 S:1, 2013, s. 1.

yeni bir boyut getirmiştir. Üçüncü neden olarak; silahlanma yarışının gittikçe artmış olmasıdır. İç savaşın yaklaşmasıyla neredeyse ülkedeki tüm gruplar silahlanmıştı. Ülkenin güneyinde İsrail'in FKÖ ile mücadelesinden dolayı Filistinliler, yine güneyde Şiiler ve Filistinli milis gruplar arasındaki gerginliklerden dolayı Şiiler ve Müslümanlara karşı da Hristiyan gruplar silahlanmıştır. Bütün taraflar silahlanmış bir şekilde herhangi bir olayın patlak vermesini bekliyorlardı. 13 Nisan 1975'te gerçekleşen kilise açılışında 2 Falanjist²⁷⁹ asker ve Cemayel'in muhafızının saldırı sonucu öldürülmesidir. Bu olayda suçlu olarak Filistinlilerin görülmesi üzerine Falanjistler aynı gün içerisinde bir yolcu otobüsünün önünü keserek 26 Filistinli yolcuyu öldürmüştür. Bu olaylardan sonra bütün taraflar birbirlerini suçlu görmüş olayları yatıştırmak mümkün olamamıştır.²⁸⁰

İç savaşta tarafları ele alacak olursak, Müslüman kesim Lübnan Ulusal Hareketi (LUH), Hristiyanlar ise Lübnanlılar Cephesinde (LC)'nin çatısı altında birleşmişlerdir. Lübnan Ulusal Hareketi'nin içerisinde üç akım bulunmaktaydı: Bağımsız Lübnanlı Grup²⁸¹, Suriye Yanlısı Grup²⁸² ve Irak Yanlısı Gruplardır²⁸³. Bunun dışında LUH'un içerisinde olmadan ona yardım eden Filistinli gruplarda vardı. Lübnanlılar Cephesinde ise Marunî gruplar yer almaktaydı. Aynı zamanda *Cemayel ailesinin liderliğini yaptığı Falanjist milisler, Cemil Şamun'un Ulusal Liberal Partisine bağlı milisler, Süleyman Maranjiye'nin Marada Tugayları, Etienne Sakr'a bağlı milisler ve Georges Adwan'ın Al-Tanzim'e bağlı milisleri* bulunmaktadır.²⁸⁴

20 Ocak 1976 yılında Doğu Beyrut, Dağlık Lübnan'ın Hristiyan kesimi ve kuzeyde bulunan sahil şeridi hariç tüm Lübnan, LUH'un ve Filistinli milislerin denetimimdeydi. Şemun'un kaçmasıyla birlikte Suriye arabulucu olarak araya girmiş, Hristiyanlar Suriye'nin barış teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda LUH'ta yer alan bazı gruplarda Suriye'nin müdahale etmesini onaylıyorlardı. 22 Ocak tarihinde ise LUH ve Hristiyan milisler Suriye'nin tekli ettiği çözümde anlaşmaya vardılar. Buna göre Cumhurbaşkanı Marunî olacaktı ayrıca Başbakan Cumhurbaşkanı

²⁷⁹ Lübnanlı Hristiyan Askerler anlamına gelmektedir.

²⁸⁰ Arslan, *age.*, s.79-80.

²⁸¹ Canbolat'ın Sosyalist İlerici Partisi, Komünist Parti, Komünist Eylem Partisi, Sosyalist Eylem Partisi. Bkz. Ahmet Bağlıoğlu, "*Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler*", İlahiyat Fakültesi Dergisi (Fırat Üniversitesi) 13, no. 1, 2008, s. 115.

²⁸² Suriye Milliyetçi Partisi (Nasırcı bir partidir.) ve İmam Musa Sadr'ı destekleyen gruplar. Bkz. Bağlıoğlu, *agm.*, s.115

²⁸³ Arap Baas Sosyalist Parti. Bkz. Bağlıoğlu, *agm.*, s.115

²⁸⁴ Eray Çakmaklı, "*Lübnan'ın Bütünleşme Sorunları*", Y.L. Tezi, Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul 2015, s. 51.

tarafından değil parlamento tarafından seçilecekti. Parlamento da eşit sayıda Müslüman ve Hristiyan bulundurulacaktı. Suriyeli, Lübnanlı ve Filistinli subaylarla birlikte bir askeri komite eşliğinde ateşkes uygulamaya konulacaktı.²⁸⁵ Yapılan dış baskılarla LUH ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır.

2005 yılında Başbakan Refik Hariri'nin suikasta uğramasından sonra ülkede tekrar iç karışıklık çıkmış, Hariri'nin bunu araştırması daha sonra uluslararası niteliğe sahip bir mahkemede soruşturma ardından yargılama süreci talep etmesi 8 Mart ittifakının tepkisine yol açmıştır. Bu tepki 2006 yıllarının başında 8 Mart ittifakındaki bakanların istifası gerçekleşmiş bununla beraber sokak gösterileri baş göstermiştir. 2008'in Mayıs ayında, Hizbullah ile Sünni ve Dürzi taraftarları arasında iç çatışma gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanlığı krizi ardından 2009 yılının Haziran ayında gerçekleşen seçimlerden sonra yeni bir hükümet kurma krizinin önünü açmıştır.²⁸⁶

Hükümet krizini çözmek amacıyla Türkiye, Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın ev sahipliğinde, Katar Emiri Şeyh Hamad Bin Halife El Tani, Şam'da bir zirve gerçekleştirdi. Zirve sonrasında Beyrut'ta, Türkiye ve Katar dışişleri bakanları, Lübnan Başbakanı Sa'd Hariri ve Hizbullah Genel Sekreteri Seyyid Hasan Nasrullah ile temaslarda bulunmuştur. Lübnan'da gerçekleşen siyasi bunalımda arabuluculuk rolünü üstlenen Türkiye ve Katar dışişleri bakanlarının Beyrut'ta gerçekleştirdikleri görüşmeler sonuçlanamamış ve arabuluculuk görevlerinden çekilme kararı almışlardır.²⁸⁷

3.3.4. Arap Baharı

Arap Baharı; Arap Dünyasında baskıcı ve otoriter yönetime karşı meydana gelen, farklı ölçeklerde ortaya çıkmış, halk hareketlenmelerini bildirmek adına aynı zamanda demokratikleşme isteğinin getirdiği dalgalanma olarak, olumlu anlamda tanımlama amacı ile kullanılan anonim bir kavramdır.²⁸⁸ Arap Baharı, 2010 yılında bir seyyar satıcının Tunus'ta kendisini ateşe vermesiyle başlamıştır. İlk tohumları, 2010'nun Aralık ayında, Tunus'ta seyyar satıcıların tezgâhlarına belediye zabıtalrı tarafından el

²⁸⁵ Bağlıoğlu, *agm.* , s.22.

²⁸⁶ Eren, *age.* , s. 124.

²⁸⁷ BBC News, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110120_turkey_qatar_lebanon.shtml , Erişim Tarihi: 26.05.2020.

²⁸⁸ Gürkan Doğan, Bülent Durgun, “*Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:15, 2012, s. 62.

konulmasıyla atılmıştır. Ardından buna isyan eden sebze-meyve satıcısı *Muhammed Buazizi*'nin kendini yakması ile süreç başlamıştır.²⁸⁹

Arap dünyasında var olan gıda eksikliği, işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma, kötü yaşam koşulları, usulsüzlük, ifade özgürlüğünün kısıtlanması gibi birçok problem birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde etkisini göstermiş ve protestoların yayılmasını sağlamıştır.²⁹⁰ Arap Bahar'ının gerçekleşmesi aslında ulusların milli bilinçlerinin uyanması anlamını da taşımaktaydı.

Arap Baharının çıkış nedenlerini iç ve dış etkenler olarak inceleyecek olursak özetle; Ortadoğu'nun sınırlarının Batılı Devletlerin menfaatleri doğrultusunda çizilmiş olmasından dolayı Arap halkları üzerinde eziklik duygusunun oluşması, buna ek olarak 1900'lu yıllarda Batılı Devletler tarafından kandırılmışlık, aşağılanmışlık, aldatılmışlık ve uzun süreden bu yana devam eden bozgunlar, eşitsiz anlaşmalar bunun getirdiği onur kırıklıkları ve kapitülasyonlar iç nedenler olarak sayılabilir.²⁹¹

Dış faktörlere baktığımızda 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye yapılan saldırılar sonucunda Bush bütün Müslümanları tehdit unsuru olarak görmüş, Haçlı seferlerinin başladığını bildirmiştir. Müslüman ve Arap halklarını hain ve terörist ilan etmiştir. Sonuç olarak arka arkaya gelen Afganistan ve Irak işgalleri günümüzdeki isyanların sinyalini vermiştir.

3.3.4.1. Libya'daki İç Sorunlar

Türkiye, Libya üzerinde bu dönemde üç arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirmiştir. İlk Libya Hükümeti *New York Time* gazetesine bağlı dört gazetecinin; *Anthony Shadid, Tyler Hicks, Lynsey Addario ve Stephen Farrell*²⁹², doğuda Ajdabiya kentinde hükümet ve isyancı güçler arasında çıkan çatışmayı haber yapmak isterken Kaddafi güçleri tarafından gözaltına alınmışlardı.²⁹³ Türkiye'nin *Washington Büyükelçisi Namık Tan*, sosyal paylaşım sitesinden yaptığı açıklama ile Türk

²⁸⁹ Ali Murat Kırık, “*Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya- Birey Etkileşimi Ve Toplumsal Dönüşüm*”, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum, Kuruluş, 2012, s.90.

²⁹⁰ Alper Dede, “*The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model*”, Insight Turkey, Cilt: 13, No: 2, 2011, s.23-24.

²⁹¹ Davut Buzkıran, Hüseyin Kutbay, “*Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri*”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi Cilt 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012, s. 150.

²⁹² Habertürk, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/612667-turkiye-devreye-girdi-abdli-gazeteciler-serbest-kaldi> , (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

²⁹³ New York Times, <https://www.nytimes.com/2011/03/22/world/africa/22times.html> , (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

yetkililerin, Libya yetkilileri ile görüşmesi ardından ABD’li gazetecilerin sabah saatlerinde serbest bırakıldığını ifade etmiş, Libya sınırına doğru yola çıkan gazetecilerin ABD’li yetkililere teslim edileceğini belirtmiştir. Ancak o döneme denk gelen Şafak Yolculuğu Operasyonu²⁹⁴ ile gazetecilerin akıbeti belirsizleşmiştir.

New York Times, Libya’da kaybolan gazetecilerin serbest bırakılmasında etkili olan Türkiye’ye teşekkürünü iletmiştir. Ayrıca *New York Times Genel Yayın Yönetmeni Bill Keller*; “Özellikle Türk Hükümetine bizim adımıza müdahale ederek gazetecilerimizin serbest bırakılmalarını ve Tunus’a gönderilmelerini sağladıkları için minnettarız.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Yine bir gazeteci olayında Türkiye, Libya’da arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bu sefer *Guardian* muhabiri *Ghaith Abdul-Ahad*’ın Libya makamları tarafından 2011 yılının Mart ayında gözaltına alınmıştı. Daha sonra Türk Hükümeti *Ghaith Abdul-Ahad*’ın Libya’daki hapisaneden kurtulması için aktif bir rol oynadı. Alan Rusbriger²⁹⁵: “ Türk Hükümeti de dâhil olmak üzere birçok kişinin çabaları, *Ghaith*’in serbest bırakılmasına yardım etmede göstermiş oldukları rol için çok minnettarız.” ifadesinde bulunmuştur. ²⁹⁶ Bu iki arabuluculuk faaliyetlerinin ortak özelliği İngiltere ve ABD’nin ülkedeki güvenlik endişesi içerisinde Libya’da bulunan diplomasi temsilcilerini geri çekmiş olduğu döneme denk gelmesidir. Her iki ülke de Türkiye’nin arabulucu olmasını istemiştir.²⁹⁷

Kaddafi ile *Geçici Ulusal Konseyi* arasında gerçekleşen çatışmalarda da Türkiye ayrıca arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Libya’da yaşanan çatışmaların çözülebilmesine yönelik olarak öncelikle ateşkesin sağlanması, ardından hükümet ve muhalifler arasında bir diyalogun sağlanması en son olarak ülkede demokratik bir şekilde seçim yapılması önerisinde bulunulmuştur.²⁹⁸ Fakat bu girişimler sonuç vermemiştir nedeni ise Türkiye’nin NATO kuvvetlerinin Libya’ya karşı asker müdahalelerinin yapılmasına

²⁹⁴ Şafak Yolculuğu Operasyonu, Birleşik Devletler’in Libya’ya müdahale için kullandığı kod addır. Birleşik Krallık’ın Ellamy Operasyonu, Kanada’nın MOBILE Operasyonu ve Fransa’nın Harmattan Operasyonu ile ortak hareket eder.

²⁹⁵ Alan Charles Rusbridger (İngiliz gazeteci), Lady Margaret Hall Müdürü, Oxford ve The Guardian’ın eski genel yayın yönetmenidir.

²⁹⁶ The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/17/turkey-helps-free-guardian-journalist-libya> , (Erişim Tarihi: 27.05.2020).

²⁹⁷ Akpınar, *agm.* , s.254.

²⁹⁸ Marc Champion, “*Turkey Plays Mediator in Libya Crisis*”, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703806304576242341957722026> , The Wall Street Journal, 04.04.2011, (Erişim Tarihi: 27.05.2020).

itiraz etmesidir. Başbakan Erdoğan Libya’da, Batılı Devletler ve NATO tarafından gerçekleştirilmek istenen askeri operasyonun emperyalist bir tutum olduğunu dile getirmiştir. Türkiye’nin bu itirazı, medya üzerinde Türkiye ile Libya Hükümeti arasındaki yakın ilişkiden kaynaklandığı şeklinde ifade edilmiştir. Bu esnada BM Güvenlik Konseyi’nin 1970 ve 1973 sayılı ambargo kararları süreci değiştirdi. Türkiye bu kararı desteklerken aynı zamanda barışçıl yöntemlerle çözülmesini istemekteydi. Ambargo etkisini göstermeden, İngiltere ve Fransa, Libya’ya askeri operasyonlar düzenlemeye başlamış bu durum Türkiye’yi endişelendirmiştir. Türkiye bu iki ülkeyi böyle bir savaşa girdiği için eleştirdi.²⁹⁹

Daha sonra *Bingazi’de* yapılan insani yardımlarda bir grup muhalif Türkiye’nin kendilerine silah yardımında bulunmamasını protesto etmiş, *Kaddafi* hükümetine karşı bir tutum izlediğini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Türkiye net bir tavırla *Kaddafi’nin* görevden çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Güvenlik endişesi ile Libya’da elçiliklerini kapatan Türkiye tarafsızlığını koruyamamasından dolayı arabuluculuk çabaları geçersiz sayılmıştır. Bu durum uluslararası arenada kabul görmemiştir.³⁰⁰

3.3.4.2. Suriye İç Savaşı

Suriye iç savaşında ilk protestolar Arap Baharı etkisinden kalmış insanlar tarafından başlamıştır. Esad bunlara karşı reform fikirleri ile ortaya çıksa da, kısa bir süre sonra protestolara sert karşılık vermiş, protestocuların aşırı Müslüman grup olduğunu ve hükümeti devirmek istediklerini öne sürmüştür. Nedenlerinin arasında en önemlisi ise Sünni-Alevi çatışmasıdır, hem jeopolitik hem de kanlı olması yönüyle ön plana çıkmaktadır. Savaşta en çok dikkat çeken unsurun tarafların oluşmasında ortaya çıkan etnik ve dini farklılıkların varlığıdır. Suriye, Şii ve Sünnilerin yanına Alevilerinde eklenmesiyle üç farklı din grubuna ev sahipliği yapmaktadır. Hükümet öncelikle bu dini grupları ve oluşturulan diğer grupların faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Fakat kendi dinlerini yayma ideolojilerine karşı tutum sergileyerek bu gruplar arasındaki ilişkiye de bir tehdit sunmuştur. Sonuç olarak Sünni ve Aleviler arasında bir güvensizlik baş

²⁹⁹ Radikal Gazetesi, 25.03.2011, <http://www.radikal.com.tr/dunya/erdogan-libyada-fransa-devre-disi-kaldi-1044068/>, (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

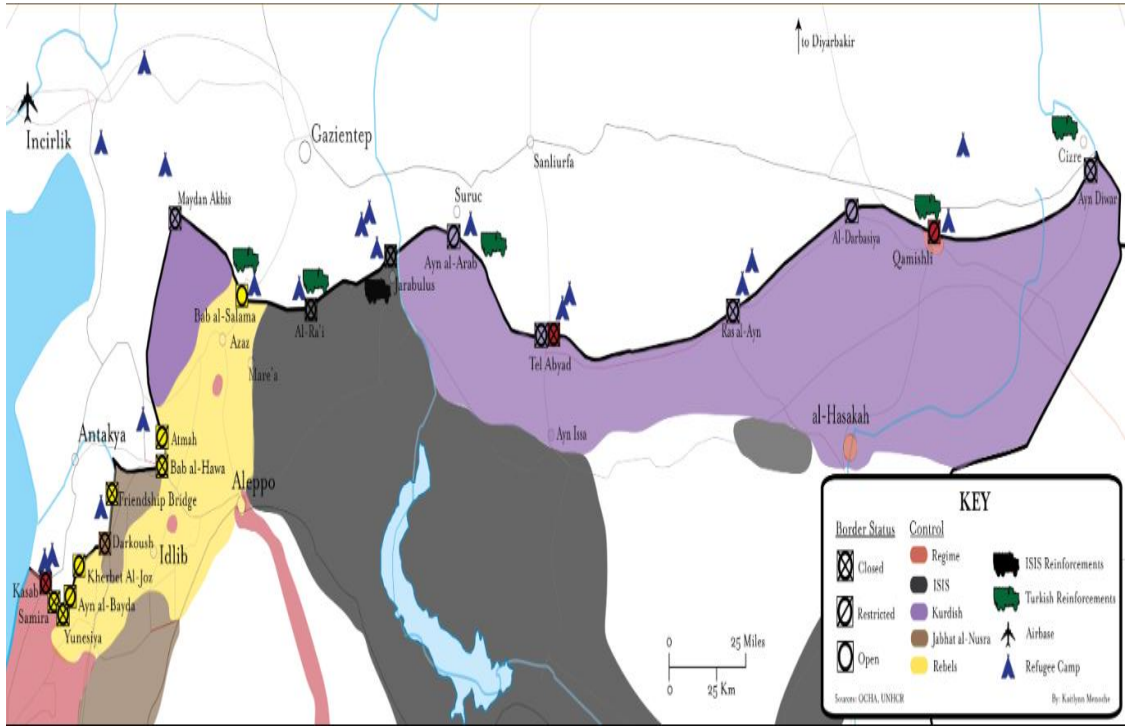
³⁰⁰ Akpınar, *agm.*, s.255.

göstermiş, ilişkilerinin kızışmalarına yol açmıştır. Çoğunluk Sünni grubu Alevi Baas rejimini baskıcı, gayrimeşru ve İslam karşıtı olarak benimsemiştir.

Suriye’de yaşanan gerilimde Türkiye’nin tutumu gün geçtikçe sertleşti, fakat bu tutumu diğerlerine göre çok daha ileri boyuta taşındı. Arap Bahar’ının ilk zamanlarında arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirmek adına Türk hükümeti birkaç defa şam ziyareti gerçekleştirmiştir. Beşar Esad’ın yönetimine karşı muhaliflerin çıkardığı ayaklanmaların ilk aylarında Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve MİT Başkanı Hakan Fidan Suriye’ye gitmiş aynı zamanda Recep Tayyip Erdoğan Esad ile telefonda görüşme sağlamıştır. Bu görüşmelerin sebebi sorunlara barışçıl bir çözüm bulunması için çağrıda bulunmak ve Esad’ın muhalifleri ikna edebilmek için reformlar yapmasını sağlamaktı.³⁰¹ Türkiye Esad ile ilişkilerini koparmadan devam etmesindeki amaç; Suriye’de çıkacak iç karışıklıkların iç çatışmaya dönüşmesini engellemekti. Fakat bu diyalog daha fazla ilerlemeden Türkiye keskin bir tavırla Esad’ın iktidardan çekilmesini talep etmeye başladı.³⁰² Bu durum ise arabuluculuk faaliyetinin gerçekleşmesinde en önemli etken olan “tarafsızlık” unsuruna ters düşmektedir.

³⁰¹ Radikal Gazetesi, Murat Yetkin, “*Baş Döndüren Ankara-şam Trafiki*”, 29.04.2011. (Erişim Tarihi: 01.10.2020)

³⁰² Ramazan Gözen, “*Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak*”, Adam Akademi, 2011/2, s.4

Harita 1: Suriye-Türkiye Sınırındaki Askeri Durum: 14 Eylül 2015 (Kaynak: ISW, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Turkish%20Border%20Map%20Final%205.png>, Erişim tarihi: 01.10.2020.)

Türkiye'nin barışçıl yöntemler kullanmasını farklı bir açıdan değerlendirdiğimizde Suriye'ye müdahalesindeki motivasyon kaynağı "bitişiklik" unsurudur. Türkiye-Suriye arası sınır hattı 911 km'dir. Suriye İç Savaşı bölgesel sınırlarla kalmayıp küresel bir boyut ulaşmıştır. Buna bağlı olarak diğer ülkelerin gerçekleştirmek istedikleri müdahale tercihleri Türkiye'yi etkileyecektir.³⁰³ Türk Hükümeti özellikle terör ve sınır güvenliği konusunda asla taviz vermeyeceğini ve bu konuda tolerans uygulamayacağını belirtmiştir. 2015 yılına bakıldığında iç savaşa dâhil olan aktörlerin çoğunluklu kısmının Türkiye ile Suriye sınırı arasına yerleşmiş oldukları gözlemlenmektedir. (Harita 1)

³⁰³ Emel Parlar Dal, *"The Contagion of the Syrian Civil War into Turkey Under the Impact of ISIS and YPG Cases: Conditioning Factors and Diffusion Mechanisms"* Ö. Z. Oktav, E. P. Dal ve A. M. Kurşun (Dü.) içinde, "Violent non-state actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG cases", 2018, s.222.

Jeopolitik endişelerde Türkiye'nin müdahale etmesindeki başka bir etkidir. Bunun sebebi ise en başta çatışmanın yayılabilme riskidir, burada etkilenmesi yüksek olan aktörler ise komşu devletlerdir. Ek olarak insani krizlerin varlığı da endişe yaratabilmektedir. Suriye İç Savaşı'nda kimyasal silahların kullanımı başta olmak üzere uluslararası hukuka aykırı birçok ciddi eylemler gerçekleşmiştir. Ülkedeki iç savaşın varlığı, Suriye'yi güvensiz ve istikrarsız bir ülke haline getirmiş, Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelere ve diğer devletlere göç akını yaşanmıştır.³⁰⁴ Örneğin; ülkenin kuzeybatısında bulunan ve uluslararası hukuk tarafından korunan çok sayıda yer bombalandı.³⁰⁵ Bununla birlikte gerçekten füze saldırıları, intihar saldırıları, sınır karakollarında gerçekleşen sivil ve askeri birliklere karşı gerçekleşen saldırılar da Türkiye'yi sarsmaktadır. Sınırdaki yaşayan sivil halk bu saldırılara maruz kalabilmekte/şahit olabilmektedir.

3.3.4.3. İran Nükleer Krizi

14 Ağustos 2002 tarihinde gerçekleşen, sürgünde olan muhalif örgüt NCRI³⁰⁶'nin temsilcisi Alireza Jafarzadeh'nin Washington'da, Uranyum zenginleştirme ve Arak'ta üretilen ağır suların üretildiğine dair yaptığı basın açıklaması İran Nükleer Krizi'nin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir.³⁰⁷ Yapılan bu açıklamalar günümüze kadar etkisini sürdürmüş, yaşanan krizin temelini oluşturmuş ve İran Nükleer Krizi uluslararası arenanın gündeminde ilk sıraya yerleşmiştir. Bu gelişme ile birlikte ABD, İran'ı gerçekleştirdikleri nükleer faaliyetleri Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) bildirmeyerek gizli nükleer silah yaptıklarını iddia etmiştir.³⁰⁸

IAEA yaptığı araştırmalar sonucu Arak'ta fazla miktarda yoğunlaştırılmış Uranyum bulduktan sonra ABD, İran'ın BMGK'ne sevk edilmesi konusunda öneri sunmuş, fakat bu noktadan sonra Batı-İran arasındaki ilişkiler görüşmelerle

³⁰⁴ Umut Kedikli, "*Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*", Edt. Fatma Taşdemir, Nobel Yayınları, 1. Basım, Nisan 2016, s.287.

³⁰⁵ BM Haberleri, <https://news.un.org/en/story/2020/07/1067761>, (Erişim Tarihi: 01.10.2020)

³⁰⁶ İran Milli Direniş Konseyi olarak bilinmektedir. İran dışında mevcut İslam rejimine muhalif şemsiye bir örgüt olarak faaliyet göstermektedir. Bu örgüt yurt dışında faaliyet göstermekte olup bünyesinde farklı hareket ve siyasi partiler barındırmaktadır. NCRI (National Council of Resistance of Iran), dünyada terörist grubu olarak adlandırılan Halkın Mücahitleri Örgütü'nün siyasi bir kanadı olarak faaliyet göstermektedir. Bu örgüt ile ilişkisi olmasından dolayı ABD dâhil olmak üzere birçok ülke tarafından terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Bkz. <https://www.ncr-iran.org/en/> (Erişim Tarihi: 02.10.2020)

³⁰⁷ Arzu Celalifer Ekinci, "*İran Nükleer Krizi*", Uşak Yayınları:22, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ocak 2009, s.1.

³⁰⁸ Tayyar Arı, "*Irak, İran, ABD ve Petrol*", Alfa Yayınları, İstanbul, s. 514.

yumuşamaya başlamıştır.³⁰⁹ UAEA raporları ve İran'ın bu raporlara olumlu yanıtlar vermesiyle birlikte AB Üçlüsünün³¹⁰ İran ile görüşmeleri olumlu geçmiş 21 Ekim 2003 tarihinde Tahran Deklarasyonu yayımlanmıştır. Bununla birlikte İran Uranyum zenginleştirme faaliyetlerini UAEA kontrolü altında durduracağını belirtmiştir. 18 Aralık 2003'te NPT'nin ek protokolünü imzalamıştır.³¹¹ AB'nin bu krizdeki amacı ABD'den farklı olarak sisteme entegre etmektir, yani farklı bir deyişle “*Yatıştırma Politikası*” uygulamaktır.³¹²

AB üçlüsü sayesinde yine ikinci bir yumuşama gerçekleşmiş olup, 15 Kasım 2004'te Paris Anlaşması imzalanmıştır. İran bu anlaşma ile Uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almış, AB ile uzun vadede ilişkiler yürüteceğine ve İran'ın nükleer faaliyetlerini barışçıl bir şekilde ilerleyeceği üzerine taahhüt etmiştir. Buna karşılık olarak AB üçlüsü İran'ı iyi niyetli bulmuş, öneri paketi ile karşılık vermiştir.³¹³

AB Üçlüsü'nün Ağustos 2005 tarihinde nükleer faaliyetlerinin tamamen son bulmasını³¹⁴ içeren 35 sayfalık rapor sunması ve İran'ın tatminsizliği ardından Mahmud Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile “*ikinci detant*” dönemi sona ermiştir. Bunun üzerine AB Üçlüsü İran'ı BMGK ile tehdit etmesi ile birlikte kriz en üst noktaya ulaşmıştır. İran 1989-2005 yılları arasında nükleer faaliyetlerini arttırmış, Batı ittifakına dâhil olmaktan ziyade, Batı'nın, İsrail ve Suudi Arabistan gibi önemli ülkeler tarafından tehdit olarak algılanmaya başlamıştır.

2005'te Ahmedinejad Cumhurbaşkanı olduktan sonra nükleer faaliyetleri üzerine yapılan görüşmeler Hatemi ve Rafsancani döneminden farklı olarak gelişmeye başlamıştır. Ahmedinejad'ın yaptığı “İsrail'in haritadan silinmesi ve Holocaust'un bir mit olduğunu iddia etmesi”³¹⁵ açıklamaları üzerine Ahmedinejad'ın yeni Hitler olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Bunun üzerine İran'ın nükleer programına devam etmesi

³⁰⁹ Talha Köse, “*İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları*”, SETA, Ankara, 2008, s.87.

³¹⁰ İngiltere, Fransa, Almanya.

³¹¹ Ekinci, *age.*, s.51-52.

³¹² Ekinci, *age.*, s.185.

³¹³ Ekinci, *age.*, s.61.

³¹⁴ Bayram Sinkaya, “*İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü*”, Ortadoğu Analiz, Cilt: 1, Sayı: 12, Aralık 2009, s. 72.

³¹⁵ Mark Hitchcock, “*The Apocalypse of Ahmedinejad*”, Multnomah Books, Colorado 2007, s. 61-83. Aktaran: Murat Jane, “*İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi*”, İran Özel Sayısı 1 (2), s. 277.

krizin yükselmesine neden olmuştur. 2005 yılı İran nükleer faaliyetleri ve krizi ile ilgili önemli gelişmeler aşağıda maddelenmiştir:

- i. İran'ın 10 Ağustos 2005 tarihinde İsfahan'da üretime başlaması ve "ikinci detant"ın son bulması.
- ii. 1 Haziran 2006 tarihinde Viyana'da gerçekleşen P5+1³¹⁶ görüşmelerinde ABD'nin İran ile birebir gerçekleşecek müzakereleri kabul etmesi.
- iii. BMGK'nın 2006'da yaptırım uygulamaya başlaması.
- iv. İran'ın 2008'de nükleer kulübe dâhil olduğunu ilan etmesi.
- v. 2007'de büyükelçiler seviyesinde ABD ve İran'ın 1979'dan sonra ilk defa bir araya gelmesi.
- vi. Cenevre Görüşmelerinde (2009) 30 yıl sonra ilk defa üst düzey görüşmelerin yapılması.
- vii. İran nükleer programına zarar vermek adına STUXNET siber saldırısının yapılması.
- viii. Obama ile Ruhani'nin 2013 yılında nükleer üzerine görüşmelerde zirve diplomasisin uygulanmaya başlanması.³¹⁷
- ix. Nükleer müzakerelerin 2014'ten itibaren uzatılması.

Türkiye, ABD ve İran arasında yaşanan bu krizde kendisinden hamle yapması beklenirse krizin çözülebilmesi adına arabuluculuk faaliyetini ifa edeceğini açıklamıştır. Bununla birlikte Ankara'ya iki üst düzeyde ziyaret gerçekleşmiştir. İlk olarak; ABD Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley, ikincisi ise İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mottaki'dir. Arka arkaya gerçekleşen bu ziyaret dünya kamuoyunda dikkat çekmiş, Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetini gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği konusunda kafalarda soru işareti olmuştur. Burada dikkat çeken husus ise Cenevre'deki zirveden 48 saat önce bu görüşmelerin gerçekleşmiş olmasıdır.

Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Stephen Hadley ile yaptığı görüşmede krizin çözülmesi bağlamında tarafların beklediği çabaya karşılık verecek şekilde hazır olduklarını ve diyalog ile bu krizin çözülmesini istediğini belirtmiştir. Mottaki ile gerçekleştirilen görüşmede ise son faaliyetleri ve konuyla ilgili tutumları

³¹⁶ **P5+1 Ülkeleri:** BMGK'nın beş daimî üyesi olan ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşik Krallık, Fransa ve Federal Almanya Cumhuriyeti'dir.

³¹⁷ Jane, *agm.*, s.277

hakkında görüşme yapıldığı bilgisi verilmiştir.³¹⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere ABD ve İran, mesajlarını karşılıklı olarak Türkiye aracılığıyla birbirlerine iletmışlerdir. Bu görevi Türkiye'nin üstlenmesi olağandır. Çünkü aynı dönemlerde İsrail-Suriye arasında arabuluculuk faaliyeti üstlenmişti ve iki ülke arasındaki mesajları tarafsız ve art niyetsiz olarak birbirine iletebilecek güvenilir bir aktör konumundaydı. Hem NATO üyesi hem de ABD ile sağlam ilişkiler kuran aynı zamanda İran ile komşu olan Türkiye her iki tarafından güvendiği bir ülkedir. Bu durum arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirebilmesi için uygun kıstasları yerine getirdiği anlamını da taşımaktaydı. Çoğu uzman bu durumu pozitif yönde değerlendiriyor olsa da Türkiye'ye bu krizin çözümünde fazla sorumluluk yüklemek ve krizin çözümünü sağlayacak taraf olması açısından beklentiye girmekte yanlış olacaktır. Kriz, kökeninde farklı nitelikte değişkenlerin olması açısından ve altı senedir büyük güçlerin bile çözemediği girift bir meseledir. Fakat bütün bunlara rağmen Türkiye'nin gösterdiği çaba, hem diplomatik başarı sağlanması konusunda hem de bölge de istikrar sağlanabilmesi açısından önem arz etmektedir.³¹⁹

Türkiye, İran'ın yapmış olduğu nükleer faaliyetlere karşı yaklaşımı eşitlikçi düzeyde olmuş, İran'ın da barışçıl amaçlar doğrultusunda nükleer çalışmalar yapabileceğini beyan etmiş, İran karşıtı olan İsrail'in de nükleer silahlara sahip olmasından dolayı bölgenin silahsızlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda ABD ve diğer nükleer silah sahibi olan ülkelerin kendi içinde çalışmaların olmasına rağmen İran'a bu konuda baskı uygulamalarını gereksiz bulmuştur. Türkiye sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiği üzerinde durmuş ve bu krizde arabulucu olacağını belirtmiştir.³²⁰ İran'ın da diğer ülkeler gibi nükleer çalışmalar yapabileceğini belirten Türkiye bu konuda BM'nin aldığı kararda İran'ı desteklemiştir.

2009 yılında İran-ABD, Rusya-Fransa'dan oluşan Viyana grubu takas anlaşmasının çökmesi ile Türkiye'nin İran nükleer krizindeki aktif arabuluculuk rolü ortaya çıkmıştır. Söz konusu anlaşmada; Tahran Nükleer Araştırma Reaktöründe (TNAR) kullanılmayı planlanan nükleer yakıt çubukları ve yoğunlaştırılmış Uranyum

³¹⁸ Arzu Celalifer Ekinci, *"Turkey's Possible Role as a Mediator between Iran and the US"*, Journal of Turkish Weekly, 18 Temmuz 2008. Aktaran, Ekinci, *age.*, s.162.

³¹⁹ Ekinci, *age.*, s.162.

³²⁰ İsmail Numan Telci, Kemal İnat, *"Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009"*, Türk Dış Politikası Yıllığı 2009, edt. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Seta Yayınları, Ankara, s. 100-101.

'un takası düşünülmekteydi.³²¹ Anlaşma ortadan kaldırıldıktan sonra UAEA Genel Sekreteri Muhammed El Baradeey anlaşmaya konu olan uranyumların Türkiye'ye yerleştirilmesini teklif etmiştir. Türkiye gerçekleştirmiş olduğu arabulucu rolü ile Fransa, nükleer yakıt çubuklarını verene kadar Türkiye'nin İran'ı anlaşmaya ikna etmesini istemiştir. Fakat İran uranyumların dışarı çıkmasını istememiştir. 2010 Nisan ayında Türkiye ve Brezilya bu konuda arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirebileceklerini ifade etmiştir. Ardından Brezilya Lideri Lula da Silva İran'a giderek arabulucu olmayı teklif etmiş ve İran tarafından bu teklif kabul edilmiştir. Bu arabuluculuk faaliyetleri sonunda Tahran Bildirisi imzalanmıştır. Bu Türkiye'nin, etkin ve aktif olma stratejilerinin uzantısı olarak kabul edilse de, bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmesiyle oluşan başarısı bazı Batı ülkeleri tarafından onaylanmamıştır.³²²

Bazı uzmanlara göre de; İran ve ABD arasında yaşanan bu gerginlikte Türkiye bıçak sırtında bir siyaset takip etmelidir. Buna bağlı olarak Türkiye, İran'ı nükleer silahlar geliştirme konusunda caydırmak için diplomatik çabalara destek göstermeye devam ederken aynı zamanda füze savunma sistemlerine ve nükleer teknolojiye yatırım yaparak caydırıcılığı arttırmalıdır. Diplomatik çabaların sonuç vermediği noktada İran'a yapılacak sınırlı bir askeri operasyonda tarafsız kalarak, ilerleyen zamanlarda kendisini hedef alacak bir nükleer tehdidi üçüncü ülkelerinde sayesinde bertaraf etmelidir.³²³

3.3.4.4. Katar Sorunu

Son yıllarda Orta Doğu'da yaşanan krizlerde çıkan bloklar arası çatışmalar küresel düzeyde bütün ülkeleri etkilemektedir. Özellikle Arap yarımadasında çıkan çıkar çatışmaları ve bölgesel güç gösterileri krizlerin ana sebepleri olmuştur. Bu krizlerden biri de Arap yarımadasının yükselen güçlerinden biri olan Katar ile yaşanmıştır. Katar, Basra Körfezi kıyısında künye olarak Ortadoğu'da yer alan, Arap yarımadası olarak adlandırılan bölgenin Basra Körfezi kıyısında, tek sınır komşusu Suudi Arabistan olan ancak çevresinde Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Kuveyt gibi körfez ülkeleriyle de komşu olan 11 bin 586 kilometrekare yüzölçümüne sahip Şattü'l Arap'tan

³²¹ Hasan Ürküt, Gökhan Sarı, "*İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, S: 20, 2010, s.201.

³²² Şeyma Kızılay, "*Türkiye'nin Arabuluculuk Faaliyetleri*", Uluslararası Politika Akademisi, 30.09.2020. <http://politikaakademisi.org/2020/06/16/turkiyenin-arabuluculuk-faaliyetleri/> (Erişim Tarihi: 06.10.2020)

³²³ Kemal Turan, "*İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:4, Sayı:7, s.39.

Hürmüz Boğazına kadar Basra Körfezi'nin içine doğru küçük bir yarımada devletidir.³²⁴ Katar'ı önemli kılan unsurlara bakıldığında demografik ve yüz ölçümü olarak küçük bir devlet olsa da yurtiçi milli hâsıla ve kişi başına düşen milli gelir açısından birçok devletten üstün durumdadır. 1971 yılında bağımsızlığını kazanan bir devlet için ciddi ekonomik kazançları olan Katar'a bakıldığında elbette ki petrol ve doğalgaz yatakları gelişmesindeki en büyük etken olmuştur. Keşfedilen petrol ve doğalgaz yatakları sayesinde bugün dünyada Rusya ve İran'ın hemen ardından doğalgaz kaynağı bakımından 3.sırada gelen Katar, bu rezervlerin sağladığı gelire dayalı olarak 2009 yılı itibariyle kişi başına düşen milli gelir bazında dünyada 75 bin 956 dolar ile ilk sırada bulunmaktadır.³²⁵ Güncel verilere bakıldığında 179,5 milyar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) doları gibi ciddi bir gayri safi yurtiçi hasılaya ve 67.995 ABD doları kişi başına düşen milli geliri ³²⁶ olan Katar'ın uluslararası alanda da etkinliği artmıştır.

Son yıllarında Arap yarımadasının gözde ülkesi olan Katar'ın uluslararası alandaki etkinliğinin artması ile birlikte 5 Haziran 2017 tarihinde bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. Başında Suudi Arabistan olmak üzere Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn'inde bulunduğu devletler bloğu Katar ile bütün diplomatik ve ticari ilişkilerini kesme kararı almıştır. Saatler sonra Libya ve Yemen'de bu bloğa katılmıştır. Ek olarak diplomatik temsilcilerini geri çekmiş, Katar temsilcilerinin kendi topraklarını terk etmesi için 48 saat süre tanıdığını, 14 gün içinde Katar vatandaşlarının ülkelerini terk etmesi gerektiğini ilan etmişler, hava sahalarını, kara sınırlarını ve deniz limanlarını Katar'ın kullanımına kapatmışlardır. ³²⁷ Blok gerekçe olarak Katar'ın terör örgütlerine verdiği desteği öne sürmüştür. Diğer bir gerekçeleri ise Katar'ın devlet destekli kanalı olan El-Cezire televizyonunun Ortadoğu ve Afrika'da yer alan terörist grup ve isyancılar için haber kanalı olarak işlev gördüğünü öne sürmekteydiler. Adım adım incelendiğinde kriz;

- i. Katar resmi haber ajansı, 23 Mayıs 2017 tarihinde Katar Emiri Al Sani'nin ABD'ye karşı İran'ı destekleyici açıklamalarını yayınladı.

³²⁴ Birol Başkan, *“Calutlar Dünyasında Bir Davud: Katar'ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi”*, Akademik Ortadoğu: Altı Aylık Ortadoğu Araştırma Dergisi, Cilt:7, Sayı: 13, 2011, s.32-33.

³²⁵ Leyla Melike Koçgündüz, *“Basra Körfezi'nin Parlayan İncisi: Katar”*, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011, s.71-81.

³²⁶ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, “Katar Ülke Bülteni”, 2017, İstanbul, s. 1-3.

³²⁷ BBC News, *“6 Soruda Katar Krizi”* , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40156069> , 6 Haziran 2017. (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

- ii. Al Sani'nin açıklamasının yayınlanmasının ardından Doha yönetimi, Katar Haber Ajansı'nın siber saldırıya uğradığını, bu açıklamanın saldırıyı yapanlar tarafından girildiğini duyurdu.
- iii. Aynı gece Katar'da bulunan Suudi Arabistan, Mısır, Kuveyt, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri büyükelçilerinin ülkeyi terk etmeleri son dakika olarak basına yansıdı.
- iv. Katar Dışişleri Bakanlığı, bakanın Twitter hesabına dayandırılarak verilen açıklamaların uydurma ve gerçek dışı olduğunu, bu haberin de siber saldırıyı düzenleyenler tarafından yayınlandığını duyurdu.
- v. Bakanlık aynı zamanda açıklamaların yalanlanmasına karşın bazı basın organları tarafından kullanılmaya devam etmesini kınadı.
- vi. Katar Haber Ajansı sitesi, Katar Devlet Televizyonu ve El Cezire, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde erişime kapatıldı.
- vii. Mısır ve Bahreyn de El Cezire ve bazı Katar merkezli yayın organlarını kendi ülkelerinde erişime engellediklerini duyurdu.
- viii. ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Ed Royce, kongrede yaptığı konuşmada Katar'ın İhvan'ı desteklediğini belirterek, mevcut siyasetin değişmemesi durumunda ABD'nin Katar'da bulunan askeri üstlerini nakil edebileceğini açıkladı.³²⁸

Krize bakıldığında ilginç bir diğer nokta ise ABD'de Donald Trump'ın işbaşına gelmesinden sonra Suudi Arabistan ziyaretinin hemen arkasından gerçekleşmiş olması ve ABD'nin bu ziyaret sırasında Suudi Arabistan ile 460 milyar dolarlık silah satışı içeren bir anlaşma yapmış olması olarak göze çarpmaktadır. ABD'nin buradaki amacı İran'ın kuşatılması politikasıdır. Trump, Suudi Arabistan ziyaretinde bu politikayı iyice netleştirdi ve Suudi Arabistan'ı İran kuşatmasının merkezi haline getirdi. Riyad ile yapılan yüz milyarlarca dolarlık silah anlaşması bunun bir yansımasıdır. Katar Emir'inin "İran'ın İslam dünyası içinde bir güç olduğu" sözleri, ABD'ye karşı İran'ı destekler tutumu Katar'ı Suudi Arabistan'ın hedefi haline getirmiştir.³²⁹

³²⁸ INDIGO, "*Katar Krizi Nasıl Oldu? Adım Adım Neler Yaşandı?*" <https://indigodergisi.com/2017/06/katar-krizi-nasil-oldu/>, 5 Haziran 2017. (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

³²⁹ INDIGO, "*Katar Krizi Nasıl Oldu? Adım Adım Neler Yaşandı?*" <https://indigodergisi.com/2017/06/katar-krizi-nasil-oldu/>, 5 Haziran 2017. (Erişim Tarihi: 14.10.2020).

Bölgeye bakıldığında hem jeopolitik hem ekonomik hem de yükselen güç dengesinde önemli bir ülke konumuna gelen Katar'a darbe vurulmak istenmiştir. Peki, bu krizin altında yatan sebepler nelerdir? Öncelikle Katar özellikle İran'a karşı olmakla birlikte genel manada Körfez ülkelerinden farklı bir dış politika izlemektedir. Bunun yanında El-Cezire televizyonunun da tahrik edici yayınlar yaptığı ileri sürülmektedir. Diğer yandan her ülkenin kendine göre sebepleri de vardır.³³⁰ Örneğin Suudi Arabistan ile Katar arasında geçen ekonomik güç mücadelesi buna örnek gösterilebilir. Başka bir sebep olarak her ülkenin dış politikasının farklı olması ve çıkar çatışmaları örnek gösterilebilir. Bu sorunların temel ayrışma noktası olarak Arap Baharı gösterilebilir. Çünkü diğer Körfez ülkeleri ve Katar Arap Baharı'nda farklı politikalar izlemişlerdir.

Tarihler 22 Haziran 2017'yi gösterdiğinde krizde Katar'ın karşısında yer alan ülkeler boykotun sona ermesi ve müzakerelerin başlaması için Katar'ın 13 maddelik bir talep listesine 10 gün içerisinde uymasını istemişlerdir. Kriz süreci içerisinde Katar'a yöneltilen 13 talep şu şekildedir;

1- İran'la diplomatik ilişkilerini kesin ve misyonlarını kapatın. Devrim Muhafızları'nı Katar'dan çıkarın ve İran'la askeri iş birliğini kesin. Sadece ABD yaptırımları ve uluslararası yaptırımlarla uyumlu ticareti serbest bırakın.

2- Terör örgütlerine özellikle Müslüman Kardeşler, Devlet'ül Irak ve's Şam (DAEŞ), El Kaide ve Hizbullah'a yönelik tüm ilişkinizi kesin ve resmi olarak bu grupları terörist ilan edin.

3- El Cezire ve ona bağlı tüm kuruluşları kapatın.

4- Katar'ın doğrudan ya da dolaylı olarak fonladığı Arabi21, Rassd, Middle East Eye gibi haber kaynaklarını kapatın.

5- Katar'da bulunan Türk askeri varlığını derhal sona erdirin ve Türkiye ile ortak askeri iş birliğini sonlandırın.

6- Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır, Bahreyn, ABD ve diğer ülkeler tarafından terörist olarak tanımlanan bireyler, kuruluşlar ve gruplara yönelik her türlü finansmanı sonlandırın.

³³⁰ Abdurrahman ARSLAN, "*Basra'da Katar Açmazı*", Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ekim 2018, s. 77-78.

7- Suudi Arabistan, BAE, Mısır, Bahreyn uyruklu olan terörist unsurları ve aranan şahısları ülkelerine iade et ve onlara ait tüm varlıkları dondurarak ikametleri, eylemleri ve finansmanları ile ilgili bütün bilgileri verin.

8- Egemen ülkelerin içişlerine karışmayı bırakın. Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'den gelenlere vatandaşlık verilmesini durdurun. Bu ülkelerin yasalarını ihlal etmiş kişilere verilen vatandaşlıkları geri alın.

9- Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Bahreyn'de ki siyasal muhalefetle olan temaslarınızı sonlandırın ve bu gruplarla alakalı tüm dosyaları teslim edin.

10- Katar yüzünden son yıllarda ortaya çıkan can ve mal kayıplarını tazmin edin. Tutar Katar'la birlikte belirlenecektir.

11- 2014 yılında Suudi Arabistan ile varılan anlaşmaya paralel olarak, askeri, politik, sosyal ve ekonomik olarak diğer Körfez ülkeleri ve Arap ülkeleriyle de ekonomik konularda ortak paydada hareket edin.

12- Katar'a tebliğ edilmesinden sonraki 10 gün içinde tüm talepleri kabul etmelisiniz aksi takdirde liste geçersiz hale gelecektir. Bu liste, Katar'ın uymayı reddettiği durumlarda ülkelerin neler yapacaklarını belirtmemektedir.

13- Talepleri kabul ettikten sonraki ilk yıl için aylık olarak, ikinci yılda çeyrek başına bir kez, takip eden 10 yıl boyunca, Katar uyumluluk açısından yıllık olarak izlenecektir.

Ancak daha sonra 13 maddenin gerçek dışılığı yerini yeni bir 6 maddeye bırakmıştır

- i. Aşırıılık ve terörün her formuyla mücadele edeceğini, barınmalarına izin vermeyeceğini ve finansmanlarına engel olacağını taahhüt et.
- ii. Nefret ve şiddeti körükleyici her türlü konuşma ve hareketten vazgeç.
- iii. 2013 Riyad anlaşmasına ve 2014'te devam eden sözleşmeye tamamen uy.
- iv. Mayıs 2014'te Riyad'da yapılan Arap İslami Amerikan Zirvesi'nin sonuçlarına uy.
- v. Devletlerin iç işlerine müdahale etmekten ve yasadışı kuruluşları desteklemekten kaçın.

- vi. Uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden her türlü aşırıcılık ve terörü karşına al.³³¹

Katar krizine bakıldığında elbette ki yükselen bir güç olan Türkiye'nin tepkisiz kalması beklenemezdi. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise Katar ile Körfez ülkeleri arasında yaşanan diplomatik krize üzüldüklerini söyledi. "Biz Körfez bölgesinin istikrarını kendi istikrarımız olarak görüyoruz. DAES'le, radikalizmle, mezhepçilik ve İslamafobi gibi konularla mücadelede dayanışma önemli" diyen Çavuşoğlu, sözlerini şöyle sürdürdü:

"Elbette ülkeler sorunlar ya da görüş ayrılıkları yaşayabilir. Ancak her şartta diyalogun devam etmesi lazım. Mevcut tablodan üzüntü duyduk. Durumun normalleşmesi için de elimizden gelen her türlü desteği veririz." ³³² Kriz patlak verdikten sonra Türkiye hem gıda hem askeri olarak Katar'a yardım etmiştir.³³³

Katar krizinin sonucu olarak, uygulanan ambargo ile Katar'a ekonomik darbe vurulmuştur. Sadece ithalat ve ihracat malları ile değil Qatar Airway'de bu ambargodan zarar ile çıkmıştır. Ülkede gıda krizi patlak vermiştir. Katar uygulanan deniz ve hava kısıtlaması ile sıkıştırılmıştır. Petrol fiyatlarında artış olmuştur. Askeri yatırımlar artmıştır. Kriz Katar'ı bölge dışından yeni ticaret ve yatırım ortağı aramaya itmiştir.

Türkiye'nin Katar'da yürütmüş olduğu diplomasi hem Katar'ın yem olmasını engellemiş hem de Trump'ın Suudi Arabistan'ın liderliğinde İran'ı zayıflatma politikasını biraz da olsa engellemiştir. Trump'ın ziyaretinden sonra beklenen gelişme Suudi Arabistan'ın liderliğini yaptığı Sünni bloğun İran'ı yıpratma politikasına geçiş yapmasıydı. Buna bağlı olarak Suriye ve Yemen'in İranlaşması üzerine uygulanmak istenen politikaları harekete geçirmektir. DAES'in İran'a yaptığı saldırıdan sonra İran-Türkiye ilişkileri düzelmiş ABD amacına ulaşamamıştır. ABD bu noktada İran'ın Körfez'e saldırmasını beklemiştir fakat beklentisi boşa çıkmıştır. Bunun üzerine İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif sürpriz Ankara ziyareti gerçekleştirmiş ardından Pakistan'da Katar Krizi'nin çözümünde Türkiye'yi desteklemiştir. Türkiye'nin ABD

³³¹ Arslan, *agm.* , s.81-82.

³³² BBC News, "*Suudi Arabistan, Mısır, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri Ve Yemen, Katar İle Diplomatik İlişkilerini Kesti*", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120> 5 Haziran 2017, (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

³³³ Muharrem Ekşi, "*Katar Krizi ve Türkiye'nin Dengeleyici Rolü*", ANKASAM, <https://ankasam.org/katar-krizi-ve-turkiyenin-dengeleyici-rolu/> , 28 Haziran 2017. (Erişim Tarihi 14.10.2020)

destekli Suudi Arabistan cephesine karşı İran-Pakistan dengesini kurmuştur. Türkiye böylece dengeleyici güç olarak kendini göstermiştir. Krizin başından bu yana Türkiye bu krizde Katar'a destek olmuş Suudileri de barış kurmaya hazır oldukları hususunda çağrıda bulunmuştur. 22 Haziran'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Suudi Kralı görüşme sağlamış, ardından Suudi Arabistan Türkiye'nin askeri üssünün kapatılmasını da kapsayan talep listesini açıklamış, Türkiye ise bu durumdan memnun kalmamıştır. Erdoğan arkasından *"Biz uluslararası hukuka aykırı buluyoruz. Zira devletlerarası hukukta devletlerin egemenlik haklarına bu denli bir saldırı olamaz."* sözleriyle eleştirmiştir. Al Sharq Forum³³⁴ araştırma teknik direktörüne göre ise Türkiye Katar'a asker gönderdiği için, arabuluculuk ya da krizi yatıştırıcı üçüncü bir taraf olamaz şeklinde açıklama yapmıştır.³³⁵ Diplomatik baskı ile başlayan süreç şu an askeri ve siyasi bir hal almaya başlamıştır.

3.4. TÜRKİYE'NİN ARABULUCULUK ROLÜNÜN ANALİZİ

2002 yılından bu yana karar alıcılar yeni bir dış politika geliştirmişlerdir. Buna yönelik somut uygulamalar öncelikli olarak Ortadoğu bölgesinde hayata geçirilmiştir. Ahmet Davutoğlu'nun başbakan baş danışmanı ve dışişleri bakanlığı dönemlerinde gündeme gelen *"düzen kurucu ülke"* vizyonu çizilmiş ve bununla beraber pro-aktif bir yön belirlenmiştir. Suriye İç Savaşında Türkiye'nin taraflı davranması ile bu vizyon etkisini biraz daha yitirmiştir. Bölgesel bir barış aracısı olmaya çalışan Türkiye, bölgedeki pek çok uyuşmazlığa üçüncü kişi olarak etkin bir şekilde dâhil olmaya çalışmıştır. Ekonomik ve kültürel bütünleşmeyi geliştirmek üzere, komşu ülkeler ile dış politika gündemini, güvenlik gündemi dışında ele almaya çalışan Türkiye, barış inşası için yapısal çalışmalara önem vermiştir.³³⁶

Özellikle arabuluculuk faaliyetlerine Türk Dış politikasında öncelik verilmiştir. Türkiye iki yıl boyunca devam ettiği Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliğinin ivmesi ile BM Teşkilatında profili yükselmiş, İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği ve Avrupa Konseyi Parlamenterler meclisi başkanlığı görevlerine gelmesi sayesinde hem bu

³³⁴ Al Sharq Forum bağımsız bir demokrasi yanlısı, partizan olmayan, kar amacı gütmeyen, büyük Orta Doğu'ya odaklanan bir düşünce kuruluşudur. Al Sharq Forum Resmi sitesi, <https://www.sharqforum.org/>.

³³⁵ Deutsche Welle, <https://www.dw.com/tr/katar-krizi-ve-t%C3%BCrkiyenin-riskli-oyunu/a-39543985>, (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

³³⁶ Talha Köse, *"Ak Parti Dış Politikasında Uyuşmazlık Çözümü Uygulamaları"*, SETA Yayınları, Mart, 2018, s.2.

kuruluşlarda hem de uluslararası forumlarda etkinliklerini artmıştır.³³⁷ Uluslararası Organizasyonların sorumlulukları ve işlevi düşünüldüğünde, başta BM olmak üzere birçok uluslararası örgüt barışın inşası ve korunması üzerine aktif olarak çalışmasına rağmen bazı çatışmalarda kalıcı barış sağlayabilmek adına sonuca ulaşamamaktadırlar. Hâlbuki çatışma yönteminde, çözüm söz konusu olduğunda arabulucuların şiddetin önüne geçilmesi ve silahlı eylemlerin durdurulması ile sorunların çözümüne yönelik kapsamlı bir yaklaşım sahip olmaları gerekmektedir. Uluslararası kuruluşların bazen tek başına, var olan çatışmayı sonlandırması beklenmeyebilir fakat yoğun çaba gösterme³³⁸ sorumluluğu bulunmaktadır. Aslında bu sorumluluk sadece uluslararası kurum/kuruluşlara değil devletlere de düşen bir görevdir.

Türkiye ve Finlandiya'nın 2010 yılında "Barış için Arabuluculuk" girişimi başlatmış ve bu girişim günümüze kadar devam etmiştir. Temel hedef ise çatışmaların çözülmesi ve önlenmesinde arabuluculuğa başvurulmasına öncü etmek ve arabuluculuk faaliyetlerinin gelişmesini sağlamaktır. Buna bağlı olarak Arabuluculuk Dostlar Grubu³³⁹'nun BM 65. Genel Kurulu yüksek düzeyli toplantıları marjında toplanılması kararlaştırılmıştır. İlk toplantı 24 Eylül 2010 tarihinde Türkiye ve Finlandiya dışişleri başkanlarının eş-başkanlıklarında yapan BM nezdindeki Arabuluculuk Dostlar Grubunun (ADG) üye sayısı Mart 2020 itibariyle 52 devlet, 8 uluslararası örgüt olmak üzere 60'a ulaşmıştır. Türkiye ve Finlandiya bu grup kurulduğundan bu yana eş-başkanlar senede bir defa New York'ta Bakan düzeyli toplantılarda sırayla ev sahipliği yapmaktadırlar. Ayrıca bakan toplantılarına ek olarak uzmanlar düzeyinde de toplantı gerçekleştirilmekte olup arabuluculuk faaliyetleri üzerine fikir alışverişi yapılmaktadır.³⁴⁰

Daha sonraki süreçte ise Türkiye, Finlandiya ve o dönem başkan olan İsviçre ile birlikte ADG benzeri bir grubun AGİT'te kurulmasına öncülük etmiştir. Bu üç ülke, grubun eş başkan konumunda olarak 6 Mart 2014 tarihinde bir araya gelmiştir. AGİT,

³³⁷ Temel İskit, "*Diplomasi Tarihi*", T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınlar, Yayın no: 1643, edt. Temel İskit, Betül Yüce Dural, 2. Baskı, Eskişehir 2013, s.198.

³³⁸ Klaus Brummer, "*Konfliktbearbeitung Durch Internationale Organisationen*", VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005, s. 43. Aktaran, Çalışır, agm. , s.57.

³³⁹ Dostlar Grubu bir grup ülkenin bir araya gelerek belirli bir konuda gönüllü destek mekanizması oluşturmaları anlamına gelmekte olup, çeşitli forumlarda geniş bir uygulaması olan diplomatik bir yöntemdir.

³⁴⁰ Burak Akçapar, "*Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış için Arabuluculuk Girişiminin On Yılı*", Uluslararası İlişkiler Dergisi, Çevrimiçi Erken Yayım, 31 Temmuz 2020, s.10.

Sekretaryasının bir parçası olarak Çatışma Önleme Merkezi'nden yararlanabilmekte çatışmaların önlenmesi/çözülmesi bağlamında yüksek tecrübelere sahiptir. AGİT görüşmeler esnasında bu ülkelere forumlar sunmakta, Türkiye bu forumu farklı vesilelerde kullanmakta olup, özellikle BM ve İTT cephesindeki gelişmeleri İstanbul Arabuluculuk Konferanslarında da tanıttığı gözlemlenmektedir.³⁴¹

Türkiye 2018 yılında bu sefer Finlandiya olmadan İTT Arabuluculuk Dostları Temas Grubunun kurulmasında etkin rol oynamıştır. Grup ilk toplantısını 73. BM Genel Kurulu marjında 24 Eylül 2018 yılında New York'ta Dışişleri Bakanlığı seviyesinde gerçekleştirmiştir.³⁴² Bu toplantıyla birlikte Suudi Arabistan, Gambiya ve İTT Genel Sekreterliği de Türkiye ile birlikte temas grubunun eş başkanları olarak seçilmiştir. Kuruluşundan kısa bir süre sonra 26 üye ile İTT-ADG en büyük kuruluşlardan biri haline gelmiştir. Böylece Türkiye üç farklı uluslararası kuruluşta ADG tesis etmiş ve bunlara eş-başkanlık etmiştir. Diplomatik kulvarda var olan çalışmalarını düşünsel alanda da oluşturduğu kurumlarla desteklemiş ve etkileşim sağlamıştır.

Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan anlaşmazlıkların çoğunda arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık girişimlerinde bulunmuştur. Yapılan bu girişimlerin sonucunda kimisinden olumlu sonuçlar alınmış kimisinde de sonuca ulaşamamıştır. Türkiye'nin, Ortadoğu politikasında en önemli unsur bölgede barış ve istikrarın sağlanmasıdır. Bu noktada Türkiye "komşularla sıfır politika" ekseninde komşuları ile olan ilişkileri geliştirme, sorunları yok etme ve bölgedeki diğer devletler ile aktörler arasında yaşanan uyuşmazlıkları da arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirerek çözmeyi amaçlamıştır.³⁴³

³⁴¹ Akçapar, *agm.*, s. 10.

³⁴² İslam İşbirliği Teşkilatı, "*Report of the First Meeting of the OIC Contact Group on Friends of Mediaton*", 24 Eylül 2018, (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

³⁴³ Bayram Sinkaya, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi*", Adam Akademi, 2011/1, s.94.

SONUÇ

Uluslararası toplum üyeleri arasında geçmişten günümüze görüş ayrılıkları yaşanmakta ve sorunlar baş göstermektedir. Bu sorunlar ve görüş ayrılıklarının üstesinden gelinemediğinde uluslararası uyuşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası uyuşmazlıklar bazen basit bir uyuşmazlık olabileceği gibi bazen de silahlı çatışmalara sebebiyet verebilmektedir. Öyle ki bu durum uluslararası barış ve güvenliği sarsabilecek konuma gelebilmektedir. Gelecek kuşaklara barış ve huzur ortamının sağlanabilmesi adına yaşanan bu uyuşmazlıkların çözülmesinde aktörlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Uyuşmazlıkların çözülmesi farklı yöntemlerle olabilmektedir; devletler zorlamaya hatta savaşımlara bile başvurabilmektedir. Fakat bu durum modern uluslararası hukuk tarafından kesin olarak yasaklanmış, uyuşmazlıkların barışçı çözüm yolları ile çözülmesi önerilmiştir.

Uluslararası barışçı yöntemleri konusu ise ilk defa 1899 ve 1907 yılları arasında gerçekleşen La Haye Konferansları ile düzenlenmiştir. Bu konferansların sonucunda Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin Sözleşmeler ile birlikte devletler yaşadıkları uyuşmazlıkları barışçıl yöntemler ile çözme sorumluluğu altına girmişlerdir. Fakat bu konu üzerine yapılan en önemli düzenleme ise BM Anlaşması ile yapılmıştır. BM Anlaşmasında, uyuşmazlık yaşayan bütün devletlerin, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürmeyecek şekilde, barışçı yollarla çözmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak çalışmanın birinci bölümünde de bahsedilen; müzakere, soruşturma, uzlaştırma, hakemlik, arabuluculuk ve yargısal çözüm yolları açıklanmış ve bu yöntemler kullanılarak uyuşmazlığın çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Barışçıl çözüm yolları arasında en çok tercih edilen ve en önemli yöntemlerden biri olan arabuluculuk faaliyeti çalışmanın asıl konusudur. Uyuşmazlıklarda uzun süredir tercih edilen bu yöntem, konu fark etmeksizin bütün uyuşmazlıklarda kullanılabilir. Arabuluculuk, uyuşmazlık yaşayan tarafların uzlaşma sağlanabilmesi için iletişimi kolaylaştıran, gönüllü ve tarafsız üçüncü bir kişinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca arabuluculuk yöntemi tarafları bir şeyi yapma veya yapmamaya mecbur tutmamakla birlikte ikna etmeyi amaçlamaktadır. Arabuluculuk görevini üstlenen kişi veya kurumların aldığı kararlar bağlayıcı nitelik taşımamaktadır.

Arabuluculuğun kullanılabilmesi için öncelikle bir uyuşmazlığın varlığı gerekmektedir. Uyuşmazlığın çözümünde arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirecek bir veya birden fazla üçüncü kişinin tarafların rızasıyla, gönüllü olarak yardımcı olması gerekmektedir, aksi takdirde tarafların yapacağı görüşmeler müzakere yöntemi olacaktır. Burada en önemli nokta ise arabulucunun uyuşmazlığa tarafsız ve taraflardan bağımsız bir özellik taşıyor olmasıdır. Daha sonra arabuluculuk faaliyeti tarafların arabulucuya yetki vermesiyle başlamaktadır.

Türkiye’de 2002 yılından bu yana yeni karar alıcılarla birlikte yeni bir dış politika geliştirilmiştir. Türk Dış Politikasında da öncelikli olarak arabuluculuk faaliyetlerine önem verilmiş, Türkiye’nin, Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliğinin ivmesi ile BM Teşkilatında profili yükselmiş, İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği ve Avrupa Konseyi Parlamenterler meclisi başkanlığı görevlerine gelmesi sayesinde hem bu kuruluşlarda hem de uluslararası arenada etkinliği yükselmiştir. Finlandiya’nın da katılımı ile Türkiye 2010 yılında “Barış için Arabuluculuk” girişimi başlatmış ve bu girişim günümüze kadar devam etmiştir. Temel hedef ise çatışmaların çözülmesi ve önlenmesinde arabuluculuğa başvurulmasına öncü etmek ve arabuluculuk faaliyetlerinin gelişmesini sağlamaktır.

Bu politika eksenin de somut uygulamalar ilk olarak Ortadoğu bölgesinde hayata geçirilmiştir. Dünya’da çatışma bölgelerine baktığımızda en çok göze batan bölge Ortadoğu’dur. Tarihten günümüze kadar gelen süreç dikkatli bir şekilde incelendiğinde ise iç ve dış aktörlerin etkisi olduğu bilinmektedir. Bunun sebebi de, bölge de var olan enerji kaynakları ve küresel güçlerin buna sahip olma istekleridir. Aynı zamanda Ortadoğu bölgesi kendi içerisinde de dini, mezhepsel, kültürel ve etnik konular çerçevesinde de uyuşmazlıklar yaşamaktadır. Türkiye’nin ise Ortadoğu’ya karşı uyguladığı politikası ise “tarafsızlık ve iç işlerine karışmama” temellerine üzerine kurulmuştur. Türkiye ve ABD’nin, Ortadoğu üzerindeki değişimlerde büyük etkisi bulunmaktadır. ABD ve İran ilişkisinin yakın dönemdeki ilerleyişi nedeniyle Türkiye’nin İran’a göre daha aktif rol alması, en başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Arap Baharı ile birlikte bölgede yaşanan gelişmeler ve aktörlerin yaklaşımı ile Türkiye konumunu önemli bir yere taşımıştır. *“Bölge ülkelerinin demokrasiye geçişinde ve buna bağlı olarak bölge halkının daha fazla demokrasi,*

özgürlük ve insan hakları üzerine olan taleplerine destek olmak.” Arap Baharından sonra Türkiye’nin Ortadoğu’ya karşı tutumunu açıklar niteliktedir.

Suriye-İsrail uyuşmazlığında 2004-2006 tarihleri arasında Türkiye barışın sağlanması için arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Fakat İsrail, ABD’nin Suriye hakkındaki olumsuz düşüncelerini öne sürerek bu teklifi reddetmiştir. Daha sonra 2018 tarihinde her iki tarafından kabul ettiği arabuluculuk faaliyetini gerçekleştirilmesi için görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler ilk olarak 2007 de başlamış 2008 tarihinde Türkiye’nin ev sahipliğini üstlendiği 4. oturum gerçekleşmiştir. 2009 yılında gerçekleşen Davos Görüşmeleri ardından yaşanan Gemi Krizinden sonra İsrail Türkiye’nin “tarafsızlık ve güven” unsurlarını yitirdiğini belirterek arabulucu rolüne karşı çıkmıştır. 2010 yılına gelindiğinde bu girişimlerin geçerliliğini yitirdiği gözlemlenmiştir. Arabuluculuk faaliyetinde uyuşmazlık yaşayan iki tarafında “rızası” gerektiği için bu faaliyetin devamı sağlanamamıştır.

Filistin-İsrail sorununda ABD’nin, Filistin’in, İsrail’deki iki farklı heyet ile görüştüğü düşüncesine kapılması ile ABD arabulucu rolünü kaybetmiştir. Bu durum farklı aktörlerin kendi potansiyellerini ortaya çıkarmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye Almanya ile bu çıkmazda arabulucu rolünü üstlenerek kalıcı barışın sağlanmasına katkıda bulunabilme imkânına sahipti. Türkiye’nin bu rolü üstlenmesindeki en büyük etken olarak; Ortadoğu bölgesinde sömürgeci bir duruş sergilememiş olması diyebiliriz. Filistin ile ilişkileri sağlam olan ve İsrail-Filistin çatışmalarında Filistinlilerin hakkını koruyarak asimetrik güç kurmak isteyen Türkiye, arabuluculuk faaliyetinin istenen sonuca ulaşılabilmesi açısından bu faktör büyük bir etkidir. Fakat son dönemlerde İsrail’in arabuluculuk faaliyetinden uzaklaşması, Gazze ve Batı Şeria’ya baskı uygulaması, Türkiye ile ilişkileri bozmuştur. Netanyahu Başkan olduktan sonra ilişkiler çıkmaza girmiştir. Bu sebeple “güven”, “rıza” ve “tarafsızlık” koşulları sağlanmadığından arabuluculuk faaliyetleri gerçekleşmemiştir.

Lübnan Krizinde ise Türkiye arabulucu rolünü gerçekleştirmesi yolunda önünde engeller bulunmaktaydı. Öncelikle Lübnan coğrafyası Osmanlı dönemine oldukça olumsuz bakmaktadır, bunun nedeni ise burada oldukça Arap milliyetçiliğinin merkezlerinden biri olmasıdır. Bu ideoloji doğal olarak Türkiye ve Lübnan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Lübnan’daki Ermeni nüfusunun varlığı da olumsuz bir faktör olarak gösterilmektedir. Burada yaşayan Ermeniler kendi kimliklerini iyi bir

şekilde korumuş hatta fikirlerini etkin bir şekilde yaymışlardır. Son olarak, Lübnan’da etkin olan Rum kökenli Ortodoks toplumu Lübnan’ın tarihsel olarak Kıbrıs Rum kesimi ve Yunanistan ile ilişkilerin gelişmelerine katkıda bulunmuş, bu ülkelerin Türkiye ile olan sorunlarında taraf olmuştur. Maalesef bu gelişmeler Türkiye’nin arabulucu rolünü sınırlamıştır.

Türkiye’nin Arap Baharı sürecindeki tutumu incelendiğinde bunu dört aşamaya ayırmak mümkündür. İlk olarak, temkinli, endişeli, çekingen ve tereddütlü bir tutum içerisinde olmasıdır. İkincisi ise ayaklananlar ve diktatörler arasında yaşanan uyuşmazlıklarda arabulucu faaliyeti gerçekleştirerek olayları yatıştırarak iç savaş çıkmasını engelleme çabasıdır. Üçüncüsü ise ayaklananları destekleyerek, diktatörlerin karşısında duran bir tutumdur, buda Türkiye’nin Arap Baharı sürecini desteklediği anlamına gelmektedir. Dördüncüsü de daha sert bir politika izlediğidir, bunu Suriye örneğinde net bir şekilde görebilmekteyiz. Türk Dış Politikası karar alıcıları bölgede sorunların çözülmesi ve kalıcı barışın sağlanması için arabuluculuk ve kolaylaştırıcı faaliyetler gerçekleştirmiş maksimum iş birliği ile hem kendi ekonomisini hem de bölge ekonomisini canlandırmayı hedeflemiştir. Türkiye Ortadoğu bölgesindeki problemlerin arabuluculuk yöntemiyle çözülebileceğini düşünmüş, bu durum bazı kesimler tarafından takdir edilse de farklı diğer kesimler tarafından başarısız bulunmuştur. Türkiye, Arap Baharı sürecinde arabuluculuk faaliyetlerinde istediği başarıyı elde edememiştir. Baskıcı yönetimlere karşı muhaliflerin tarafında olması “tarafsızlık” unsurunu zedelemiştir. Günümüzde Türkiye’nin arabuluculuk faaliyetleri şu an “komşularla sıfır politikasından” ziyade “sorunsuz sıfır komşu olarak” yorumlanmaktadır.

Arbuluculuk fazla avantajlı bir çözüm yolu olarak görünse de, başarı sağlayabilmesinde uyuşmazlığın konusu, yoğunluğu, olgunluk evresi ve niteliği önemli bir yere sahiptir. Başarılı bir arabuluculuk faaliyeti gerçekleşmesi için taraflar ve karşılıklı ilişkileri de belirleyici rol oynamaktadır. Özellikle tarafların birbirlerini tanımlayabilmeleri, rejim türleri, neden arabuluculuk faaliyetini seçtiklerinin bilinmesi, birbirleriyle olan ilişkileri başarılı bir arabuluculuk faaliyetinin önünü açmaktadır. Barışçıl çözüm yöntemleri arasında en çok tercih edilen arabuluculuk yöntemi ne verilen önem maalesef ki istenilen bir düzeyde değildir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Arı Önder, “*Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komşuları*”, İ.Ü. Yayınları, 1977.
- Arı Tayyar, “*Irak, İran, ABD ve Petrol*”, Alfa Yayınları, İstanbul, Ocak 2007.
- Arıboğan Ülke, Ayman Gülden, Dedeoğlu Beril, “*Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*”, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2010.
- Aydın Nurullah, “*Küresel Güç Oyunları*”, Paraf Yayınları, İstanbul 2011.
- Ayhan Veysel, “*İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu*”, Nobel Yayınları, İstanbul,2006.
- Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “*Türk Hukuk Lügatı*”, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1991, s.151.Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/magrib#1> (Erişim Tarihi: 01.11.2019).
- Bayraktar Bora, “*Oslo Barış Süreci, İsrail-Filistin Barış Görüşmeleri, 1991-2000*”, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Belik Mahmut R., “*Devletlerin Harp Salahiyetinin Tahdidi ve Uluslararası İhtilafların Sulh Yoluyla Halli Usulleri*”, C.1, İstanbul 1966.
- Bercovitch Jacob, Jackson Richard, “*Conflict Resolution in the Twenty-First Century*”, Michingan, 2009.
- Bilder Richard, “*An Overview of International Dispute Settlement (Overview)*”, Emory Journal of International Dispute Resolution, C. 1, S.1, 1986, s.4. Aktaran; Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016.
- Bilder Richard, “*International Third Party Dispute Settlement(Dispute Settlement)*”, Denver Journal of International Law&Policy, S.17, 1988-1989, s.482. Aktaran; Eren, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Arabuluculuk, Ankara 2016.

- Bilgin Hikmet, “*Anglo-Sakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk*”, Hukuk Gündemi Dergisi, S.1, 2009.
- Born Gary B., “*International Arbitration: Cases and Materials*”, Alphen aan den Rijn, 2010.
- Boulding Kenneth E., “*Conflict and Defense: A General Theory*”, Literary Licensing, New York, 1962.
- Bozkurt Enver, Kütükçü Arif, Poyraz Yasin, “*Devletler Hukuku*”, Yetkin Yayınları, Ankara 2015.
- Brownlie Ian, “*The Justiciability of Disputes and Issues in International Relations*” (Justiciability), British Yearbook of International Law (BYIL), 1967, s.123-145.
- Dedeoğlu Beril, “*Ortadoğu Üzerine Notlar*”, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.
- Dubrin Andrew J., “*Applying Psychology: Individual and Organizational Effectiveness*”, N.Y: Prentice Hall, 1994.
- Ekinci Arzu Celalifer, “*İran Nükleer Krizi*”, Uşak Yayınları:22, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ocak 2009.
- Erdoğan Feyiz, “*Uluslararası Hukuk ve Tahkim*”, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004.
- Erkin Feridun Cemal, “*Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*”, Başnur Matbaası 1968.
- Evans Malcolm D., “*International Law*”, Oxford University, New York 2010.
- Gönlübol Mehmet, “*Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*”, Sevinç Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1975.
- İskit Temel, “*Diplomasi Tarihi*”, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınlar, Yayın no: 1643, edt. Temel İskit, Betül Yüce Dural, 2. Baskı, Eskişehir 2013.
- Kedikli Umut, “*Suriye: Çatışma ve Uluslararası Hukuk*”, Nobel Yayınları, Edt. Fatma Taşdemir 1. Basım, Nisan 2016, s.276-312.
- Kedikli Umut, “*Uluslararası Terörizm ve Devlet Sorumluluğu*”, Nobel Yayınları, 1.Basım, Ankara, Ağustos 2013.

Telci İsmail Numan, İnat Kemal, “Türkiye’nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009”, Türk Dış Politikası Yıllığı 2009, edt. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman, Seta Yayınları, Ankara.

Varoğlu A. Kadir, “Müzakere ve Arabuluculuk İş, Yönetim, Diplomasi ve Hukukta Uyuşmazlıkların Çözümü”, Ankara, 2013.

Yıldırım Kamil, “İhtilafların Mahkeme Dışı Usullerle Çözülmesi Hakkında”, Prof. Dr. Yavuz Alangoya için armağan, İstanbul, 2007.

Zartman William, Touval Saadia, “International Mediation in the Post Cold War Era (Post-Cold War Era)”, Managing Global Chaos (Ed. Chester Crocker / Fen Hampson / Pamela Aall), Washington, 1996.

Makaleler

Akbaş Zafer, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, İlkbahar 2012.

Akçapar Burak, “Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış için Arabuluculuk Girişiminin On Yılı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Çevrimiçi Erken Yayım, 31 Temmuz 2020.

Akıllı Erman, “Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 37, Ocak 2012.

Akpınar Pınar, “Mediation as a Foreign Policy Tool in the Arap Spring: Turkey, Qatar and Iran”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, C.17, S.3, 2015.

Ayman S. Gülden, “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, 2016.

Bağlıoğlu Ahmet, “Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi (Fırat Üniversitesi) 13*, No. 1, 2008.

Başkan Birol, “Calutlar Dünyasında Bir Davud: Katar’ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi”, *Akademik Ortadoğu: Altı Aylık Ortadoğu Araştırma Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 13, 2011.

- Bilge Suat, “Milletlerarası Uyuşmazlıkların Diplomatik Yollar ile Çözülmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.17, S.2, 1962.
- Bilhan Murat, “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası Nedir? Ne olmalıdır?”, *TASAM*, https://tasam.org/Files/Icerik/File/turkiyenin_ortadoğu_politikasi_nedir_ne_ol_malidir_266c9ce9-fc79-4039-89f8-88cd7654fafe.pdf (Erişim Tarihi 11.11.2019).
- Brummer Klaus, “Konfliktbearbeitung Durch Internationale Organisationen”, *VS Verlag für Sozialwissenschaften*, 2005.
- Buzkıran Davut, Kutbay Hüseyin, “Arap Baharının Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, ISSN: 1309-8012, 2013.
- Can Ali, “Sivil Toplum ve Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümü: Dini Aktörlerin Çözüm Sürecindeki Rolü”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol. 17 - Sayı/No: 2, Haziran 2017.
- Carter Jimmy, “Translating Mediation Guidance into Practice”, *Discussion Points of the Mediation Support Network*, No.2, Zurich, 2013.
- Copeland Carla S., “The Use of Arbitration To Settle Territorial Disputes”, *Fordham Law Review*, C.67, S.6, 1999.
- Çalışır Hakan, “Filistin Çıkmazında Çözüm Arayışları: Almanya-Türkiye Arabuluculuğu”, *Ortadoğu Etütleri*, Volume: 12, 2020.
- Çiçek Turan, “Altı Gün Savaşı Tarihe Geçen Hava Harekâtı”, *Hava Harp Okulu Komutanlığı*, Mayıs 2014, İstanbul.
- Dede Alper, “The Arab Uprisings: Debating the Turkish Model”, *Insight Turkey*, Cilt: 13, No: 2, 2011.
- Deniz Yıldırım, “Ortadoğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, Ocak 2016.
- Doğan Gürkan, Bülent Durgun, “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:15, 2012.

- Dost Süleyman, Korkmaz Zehra, “Savaşa Varmayan Zorlama Yolu Olarak Zararla Karşılık ve Bazı Uygulamalar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Yıl 2015, s.115-147.
- Duran Hasan, “Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması”, *Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı: 1, Haziran 2002.
- Ekşi Muharrem, “Katar Krizi ve Türkiye’nin Dengeleyici Rolü”, *ANKASAM*, <https://ankasam.org/katar-krizi-ve-turkiyenin-dengeleyici-rolu/> , 28 Haziran 2017. (Erişim Tarihi 14.10.2020).
- Eren M. Yusuf, “Uluslararası Hukukta Savaşa Varmayan Kuvvet Kullanma Yolları”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, 2012.
- Ergül Tuba, “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk Bülteni*, Eylül, 2016.
- Fender James E., “Roosevelt, The Mikado and The Czar”, *New Hamp Shire Bar Journal*, C.46, S.2, 2005.
- Franck Thomas M., “The Secretary –General’s Role in Conflict Resolution: Past, Present and Pure Conjecture”, *European Journal of International Law*, C.6, S.1,1995.
- Garret James L., “Beagle Channel Dispute: Confrontation and Negotiation in the Southern Cone”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 27, No. 3, Autumn, 1985.
- Görgülü Nur / Ebrem, Salih İlker, “Lübnan’da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Demokrasi Zemininin Arap Ayaklanmaları Sonrası Geleceği”, *Akademik Orta Doğu*, C: 8 S:1, 2013.
- Gözen Ramazan, “Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak” , *Adam Akademi*, Şubat 2011.
- Güdül Serpil, “Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”, Bildiri, (Editör: Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Zeki Cemil Arda, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın). 38. *ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*. 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı: Ankara, 2011.

- Hare A. Paul, "Informal Mediation by Private Individuals", *Mediation in International Relations* (Ed. Jacob Bercovitch/Jeffrey Z. Rubin), New York 1992.
- Hitchcock Mark, "The Apocalypse of Ahmedinejad", *Multnomah Books*, Colorado 2007.
- Jerry Asher - Hammel Eric, "Duel for the Golan: The 100-hour Battle That Saved Israel", *Pacifica Military History*, 1987.
- Kaya Erdem, "Suriye-İsrail Barışını Düşünmek: Çözüm Ankara'yla Mümkün mü?", *BİLGESAM*, 5 Eylül 2008, <http://www.bilgesam.org/incele/1343/-suriye-israil-barisini-yeniden-dusunmek--cozum-ankara%E2%80%99yla-mumkun-mu/#.XdqXmFczbIU> (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- Kaya İslam Safa, "Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.7, S.2/1, 2017.
- Kaya Taylan Özgür, "Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrip", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2016.
- Kedikli Umut, Çalağan Önder, "Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi", *Sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı 1, Yıl 2017.
- Kırık Ali Murat, "Arap Baharı Bağlamında Sosyal Medya- Birey Etkileşimi Ve Toplumsal Dönüşüm", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Kuruluş, 2012.
- Kızılay Şeyma, "Türkiye'nin Arabuluculuk Faaliyetleri", *Uluslararası Politika Akademisi*, 30.09.2020. <http://politikaakademisi.org/2020/06/16/turkiyenin-arabuluculuk-faaliyetleri/> (Erişim Tarihi: 06.10.2020).
- Koç Hülya, Yemenici Göktuğ, "Golan Tepeleri: Gelişim Süreci, Hukuki Statüsü ve Soruna Yönelik Uluslararası Tepkiler", *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 2019.
- Koçgündüz Leyla Melike, "Basra Körfezi'nin Parlayan İncisi: Katar", *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 26, Şubat 2011.
- Köse Talha, "Ak Parti Dış Politikasında Uyuşmazlık Çözümü Uygulamaları", *SETA Yayınları*, Mart, 2018.

- Köse Talha, “İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları”, *SETA*, Ankara, 2008.
- Oppenheim Lassa Francis, “İnternational Law-a Treatise, Vol.II, Disputes, War, and Neutrality (Seventh Edition)” *Longmans*, 1952.
- Özby İbrahim, “Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma ve Uzlaştırma Tutanağının İlam Niteliği”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.VIII, S.3-4, 2004.
- Özbek Mustafa, “Alternatif Uyuşmazlık Çözümü ve Noterlerin Uyuşmazlık Çözümündeki Yeni İşlevi”, *Türkiye Noterler Birliği Dergisi*, S.132, Kasım 2006.
- Özbek Mustafa, “Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 68, Ankara 2007, s. 265-320.
- Özbek Mustafa, “Hukukî ve Ticarî Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönerge Teklifi Hakkında Siyasî Anlaşma ”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:77, Ankara 2008, s.384.
- Özkoç Özge, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:64, Sayı:3, 2009.
- Özmumcu Seda, “Arabuluculukta Tarafsızlık İlkesinin Görünümü ve Etik Kurallar Çerçevesinde Değerlendirilmesi ”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10(1), s.265.
- Parlar Dal Emel, “The Contagion of the Syrian Civil War into Turkey Under the Impact of ISIS and YPG Cases: Conditioning Factors and Diffusion Mechanisms” Ö. Z. Oktav, E. P. Dal ve A. M. Kurşun (Dü.) içinde, “Violent non-state actors and the Syrian Civil War: The ISIS and YPG cases”,2018.
- Pekcanitez Hakan, “Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri”, *Hukuki Perspektifler Dergisi*, S.5, Aralık 2015.
- Sakin Serdar, Deveci Can, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies, BD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue, 2011.

- Savun Burcu, “Mediator Types and Effectiveness of Information Provision Strategies in The Resolution of International Conflict”, *International Conflict Mediation*, London 2009.
- Sinkaya Bayram, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, *Adam Akademi*, 1. Sayı, 2011.
- Sinkaya Bayram, “İran’ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 12, Aralık 2009.
- Spencer, David Brogan, “Michael Mediation Law and Practice”, *Cambridge University Press*, New York, 2007.
- Şahin Güngör, “Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 29, 2018.
- Taşlıgil Nuran, Şahin Güven, “Ortadoğu Kavramı ve Türkiye’de Ortadoğu Coğrafyası ile İlgili Bir Literatür Çalışması”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Bölümü, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 6, Sayı 1, 2011.
- Tezcan Durmuş, “Bozkurt-Lotus Davasının Önemi ve Yeri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, Cilt:2, Haziran 1994.
- The Mavrommatis Palestine Concessions, “Permanent Court of International Justice”, *Series A*, No.2, 1924.
- Turan Kemal, “İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7.
- Uslu Nasuh, “Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, *Bilig Dergisi*, Sayı: 52, Kış, 2010.
- Ürküt Hasan, Gökhan Sarı, “İran Nükleer Programının Türk Dış Politikasına Etkisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, S: 20, 2010.
- Yetim Mustafa, “Suriye 2010”, *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü*, Mayıs 2010.
- Yılmaz Ercan M., “Uyuşmazlık Çözümünde Toplumlar Arası Diplomasi Yöntemi”, *Akademik Fener*, S.8, 2007.
- Yılmaz Muzaffer, “Hasmane Önyargılar ve Uyuşmazlıklar”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1, 2005.

Yüksel İnan, “Sınır aşan Suların Hukuksal Boyutları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 1, 1994.

Zartman William /Amoo Samuel G., “Mediation by Regional Organizations:Organization for African Unity (OUA)”, *Mediation International Relation*, New York, 1992.

Gazeteler-Haberler-Konferanslar

“Israeli-Syrian Talks Postponed”, <http://www.jpost.com> 2 Eylül 2008. (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

“Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE”, <https://www.osce.org/press> Reference Guide.

“Sarkozy'den Esad'a İlişkileri Geliştirelim Mektubu”, Haberler.com, <https://www.haberler.com/sarkozy-den-esad-a-iliskileri-gelistirelim-mektubu-haberi/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

“Turkey Pushes to Restart Syrian-Israeli İndirect Peace Talks”, <https://www.reuters.com/article/us-syria-israel-analysis/syria-seen-keen-on-new-peace-talks-with-israel-idUSTRE53D2GR20090414>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

Al Sharq Forum Resmi sitesi, <https://www.sharqforum.org/>.

Al-Jazeera, 25 Ağustos 2009. “Maliki blames Syria for attacks, Assad denies claims”, AFP-France24, 4 Eylül 2009; “Iraq and Syria Recall Envoys”. <https://www.france24.com/en/20090901-maliki-blames-syria-attacks-assad-denies-claim-> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

BBC News, “6 Soruda Katar Krizi” , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40156069>, 6 Haziran 2017. (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

BBC News, “İdlib'de Kimyasal Saldırı' İddiası Birleşmiş Milletler Gündeminde” <https://www.bbc.com/turkce/39488380> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

BBC News, “Suudi Arabistan, Mısır, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen, Katar İle Diplomatik İlişkilerini Kesti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40159120> 5 Haziran 2017, (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

- BBC News, “Türkiye ve Katar, Lübnan’da Arabuluculuktan Çekildi.”
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110120_turkey_qatar_lebanon.shtml , (Erişim Tarihi: 26.05.2020).
- BM Haberleri, “Fresh Evidence Of War Crimes Committed by all Sides in Syrian Conflict, Probe Finds” <https://news.un.org/en/story/2020/07/1067761> , (Erişim Tarihi: 01.10.2020).
- Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> , (Erişim Tarihi: 23.11.2019).
- Champion Marc, “Turkey Plays Mediator in Libya Crisis”,
<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703806304576242341957722026> , The Wall Street Journal, 04.04.2011, (Erişim Tarihi: 27.05.2020).
- CNN Türk Haber, “Arap Ülkeleriyle İsrail’in Son Savaşı: Yom Kippur”,
<https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/11712> , (Erişim Tarihi: 24.11.2019)
- CNN Türk, “Davos’ta Kriz”,
<https://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/511241.0/index.html>
(Erişim Tarihi: 20.11.2019)
- CNN Türk, “Filistin Sorunu Nedir, Yüzyıllık Tarihinde Neler Yaşandı?”
<https://www.cnnturk.com/dunya/filistin-sorunu-nedir-yuz-yillik-tarihinde-neler-yasandi?page=1> , (Erişim Tarihi: 11.10.2020).
- Çaycı Sadi, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümü Yöntemleri”,
Başkent Üniversitesi Barış ve Anlaşmazlıkların Çözümü Sertifika Programı, 16 Mart 2019, Ankara.
- Deutsche Welle, “Katar Krizi ve Türkiye’nin Riskli Oyunu”,
<https://www.dw.com/tr/katar-krizi-ve-t%C3%BCrkiyenin-riskli-oyunu/a-39543985> , (Erişim Tarihi: 13.10.2020).
- Dünya Bülteni Araştırma Masası, “Özgür Gazze Filosuna İsrail Saldırısı I” ,
<https://web.archive.org/web/20130123114635/http://www.dunyabulteni.net:80/file/ozgur-gazze.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

Dünya Bülteni, “Kongo'daki M23 Hareketi Bölündü”

<https://www.dunyabulteni.net/afrika/kongodaki-m23-hareketi-bolundu-h249419.html> , (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

Euronews, “Netanyahu Wants To Thank Trump By Naming New Community After Him” <https://www.euronews.com/2019/04/23/netanyahu-wants-thank-trump-naming-new-golan-heights-settlement-after-n997546> , (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

Habertürk, “5. İstanbul Arabuluculuk Konferansı” <https://www.haberturk.com/istanbul-haberleri/17031472-5-istanbul-arabuluculuk-konferansi> , 30 Kasım 2018. (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

Habertürk, “Türkiye Devreye Girdi, ABD'li Gazeteciler Serbest Kaldı”, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/612667-turkiye-devreye-girdi-abdli-gazeteciler-serbest-kaldi> , (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

INDIGO, “Katar Krizi Nasıl Oldu? Adım Adım Neler Yaşandı?” <https://indigodergisi.com/2017/06/katar-krizi-nasil-oldu/> , 5 Haziran 2017. (Erişim Tarihi: 14.10.2020)

NCR, <https://www.ncr-iran.org/en/> (Erişim Tarihi: 02.10.2020).

New York Times, “Freed Times Journalists Give Account of Captivity”, <https://www.nytimes.com/2011/03/22/world/africa/22times.html> , (Erişim Tarihi: 26.05.2020).

NTV Haber, 19 Ağustos 2009. <https://www.ntv.com.tr/dunya/bagdatta-hedef-bakanliklar-101-olu,N75B6xpnFUObPnYRXmjtFw> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

Radikal Gazetesi, 25.03.2011, “Erdoğan: Libya'da Fransa Devre Dışı Kaldı” <http://www.radikal.com.tr/dunya/erdogan-libyada-fransa-devre-disi-kaldi-1044068/> , (Erişim Tarihi: 28.05.2020).

Radikal Gazetesi, Murat Yetkin, “Baş Döndüren Ankara-Şam Trafığı”, 29.04.2011. (Erişim Tarihi: 01.10.2020)

TASAM, “Beşşar Esad’ın Türkiye Ziyareti ve Bölgesel Güvenlik”, <https://tasam.org/tr-icerik/700/bessar-esadin-turkiye-ziyareti-ve-%20bolgesel-guvenlik> (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

TASAM, “Global Sivil Diplomasi Zirvesi”, 15.04.2016. http://www.tasam.org/Files/Etkinlik/File/BasinBulteniOncesi/SGZ1_bulten1a_TR_pdf_e013a90e-97ad-47ce-884e-3e8fb91d72a0.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

The Guardian, “Turkey Helps Free Guardian Journalist in Libya” <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/17/turkey-helps-free-guardian-journalist-libya> , (Erişim Tarihi: 27.05.2020).

The New York Times, “TEXT OF THE TREATY; Signed by the Emperor of Japan and Czar of Russia”, October 17, 1905. <https://www.nytimes.com/1905/10/17/archives/text-of-the-treaty-signed-by-the-emperor-of-japan-and-czar-of.html?sq=order+of+meiji&scp=6&st=p> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

Tınç Ferai, “Irak-Suriye Krizi ve Suriyeli PKK’lılar”, Hürriyet Gazetesi, 31 Ağustos 2009. <http://www.hurriyet.com.tr/irak-suriye-krizi-ve-suriyeli-pkk-lilar-12380686> (Erişim Tarihi: 06.04.2019).

Time Türk Gazetesi, “Mossad Ajanı Eli Cohen'in Mezarı Bulundu İddiası” <https://www.timeturk.com/mossad-ajani-eli-cohen-in-mezari-bulundu-iddiasi/haber-1075456> , (Erişim Tarihi: 23.11.2019).

Yüksek lisans Tezleri

Karataş Salih, “Uluslararası Hukukta Silahsızlanma ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü” (OPCW), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2015.

Arslan Abdullah, “Çatışma Çözümlemesi Açısından Lübnan Sorunu”, Y.L. Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bilecik 2018.

Çakmaklı Eray, “Lübnan’ın Bütünleşme Sorunları”, Y.L. Tezi, Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul 2015.

Doğru Merva, “Ortadoğu’da Türk İmajı: Arap Basımında Türkiye’nin Ortadoğu’daki Yeni Rolü”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Y.L. Tezi, Kütahya, 2010.

Ötümlü Arzu, “Tarihten Günümüze Kadar Bereketli Hilal’de Sosyo-Ekonomik Yapı”, Y.L. Tezi, Marmara Üniversitesi/Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Poyraz Yasin, “Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yollarında Diplomatik Yollar”, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995.

Yılmaz Halil, “Küresel Ekonomik Güçlerin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi ile Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Enerji Kaynaklarına Yatırım Stratejisi”, Haliç Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, Y.L. Tezi, İstanbul, 2014.

Yurtsal Kenan, “Büyük Ortadoğu’da Küçük Ortadoğu: Lübnan”, Y.L. Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006.

Doktora Tezleri

Elif Kısmet Kekeç, “Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler”, Dokuz Eylül Üniversitesi Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, Yayımlanmış Doktora Tezi, İzmir, 2010.

Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından çıkarılan Uluslararası Uzlaştırma Prosedürleri Hakkında Yönetmelik Madde.1. Erdoğan, “Uluslararası Hukuk ve Hakemlik”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Yılmaz Esat Mahmut, “Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara 2011, s.22.

Sözleşmeler

BM Genel Kurul Kararı 2625 (XXV) , bkz. <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/25A1C8E35B23161C852570C4006E50AB> , (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

BM Genel Kurul Kararı, No: A/65/283, 22.06.2011, <https://peacemaker.un.org/node/101#:~:text=A%20FRES%20F65%20F283,prevention%20and%20resolution%20%7C%20UN%20Peacemaker> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

BM Genel Sekreter Kararı, No: (A/66/811), Haziran 2012, <https://peacemaker.un.org/node/81> (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

BM, “Etkin Arabuluculuk Rehberi”, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/BM_Etkin_Arabuluculuk_Rehberi_Turkce.pdf (Erişim Tarihi: 14.12.2020).

CMI Resmi Sitesi, <http://cmi.fi/about-us/> , (Erişim Tarihi: 05.07.2019).

HD Resmi Sitesi. “ <https://www.hdcentre.org/who-we-are/about/> “ (Erişim Tarihi: 30.09.2019).

Hukuki ve Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin 21 Mayıs 2008 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi’nin tam metni için bkz. http://www.arabuluculuk.adalet.gov.tr/Sayfalar/proje_belgeleri/8.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

İslam İşbirliği Teşkilatı, “Report of the First Meeting of the OIC Contact Group on Friends of Mediaton”, 24 Eylül 2018, (Erişim Tarihi: 10.10.2020)

Mediateur Resmi Sitesi. <http://themediateur.eu/projects/> (Erişim Tarihi 18.09. 2019).

Mediateur Resmi Sitesi. <http://themediateur.eu/ten-years-on-enhancing-eu-mediation-and-dialogue-capacities-report-on-the-community-of-practice-meeting-on-peace-mediation/> , (Erişim Tarihi 18.09. 2019).

Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=6325&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 14.12.2020)

- Reference Guide, “Mediation and Dialogue Facilitation in the OSCE”, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/126646.pdf> , OSCE Conflict Prevention Centre, s.15. (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Statute of the International Court of Justice, <https://www.icj-cij.org/en/statute> , (Erişim Tarihi: 14.12.2020)
- Stratejik Araştırmalar ve Uygulama ve Araştırma Merkezi, “Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Anlaşması” , http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf (Erişim Tarihi: 14.12.2020).
- TBMM, “Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Komisyonu Raporu”, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/cozum_sureci/docs/cozum_kom_raporu.pdf , s.153.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa> , (Erişim Tarihi: 16.04.2019).
- UN, “UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use 2002”, New York 2004, s. 1. https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-conc/03-90953_Ebook.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- United Nations, “Department of Political Affairs”, Fact Sheet, <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MSU%20fact%20sheet%20-2017.pdf> , (Erişim Tarihi: 13.04.2019).
- United Nations, “Handbook on The Peaceful Settlement of Disputes Between States”, <https://digitallibrary.un.org/record/181782> . (Erişim Tarihi: 13.04.2019)
- United Nations, <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/peace-and-security/> (Erişim Tarihi: 01.08.2019)
- United Nations General Assembly, “37/33. Human rights in the occupied Syrian Golan”, Resolution adopted by the Human Rights Council on 23 March 2018, 6 April 2018.

United Nations General Assembly, “37/33. Human rights in the occupied Syrian Golan”, Resolution adopted by the Human Rights Council on 23 March 2018, 6 April 2018.

United Nations Peacemaker, <https://peacemaker.un.org/friendsofmediation> (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

United Nations, “Chapter VI: Pacific Settlement of Disputes”, <https://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vi/index.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2019).

United Nations, “Report Of The Secretary-General on Enhancing Mediation and Its Support Activities”, Distr.: General 8 April 2009, s.3.

USIP Resmi Sitesi. “<https://www.usip.org/about>” (Erişim Tarihi: 01.09.2019).

ÖZGEÇMİŞ

18 Eylül 1991 yılında Mersin’de doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Mersin’de tamamladı. 2012 yılında Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünü kazandı. Lisans hayatını 2017 tarihinde tamamladı. 2018 yılında yine Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek lisans öğrenimine başladı.